

VIDUKINDI RES GESTÆ SAXONICÆ

EDENTE

D. GEORGIO WAITZ, PH. D:

(Apud Pertz Monumenta Germaniæ historica, Script. tom. III.)

LECTORI.

Widukindum, libri quem jam edituri sumus auctorem, Saxonem et monachum fuisse Corbeiensem satis constat, et ipse præfatione profitetur. Vixit medio sæculo decimo. Chronico brevi Corbeiensi (25) teste, Folkmaro abbate, qui inde ab an. 917-942 monasterio præfuit, monachus receptus est; inter quadraginta novem ipse ultimo proximus nominatur, ita ut postremis Folkmari annis demum cœnobium intrasse videatur. Folkmari successorem Bovonem, qui annis 942-948 monasterium Corbeicense rexit, a Deo ostensum non concessum memorat (26), cujus tempore an. 946 obsides Boemorum jussu Ottonis populo præsentatos vidit (27). Sigebertus Gemblacensis tam in Chronico an. 973 quam in libro de SS. eccl. (28) ipsius librorumque ab ipso relictorum mentionem facit. Trithemius (29) vero plus quam 40 annis eum scholæ Corbeiensi præfuisse monet, et ipsum Meginradi scholastici Hirsaugiensis fama allectum hunc adisse et per aliquot dies apud eum commoratum fuisse tradit. De Widukindi vita præter hæc nihil constat; de se ipso nihil adnotavit; neque quo anno obierit compertum habemus (30).

Widukindi memoriam quæ scripsit opera nobis servarunt. Tradit Sigebertus, eum præter historias etiam Vitam S. Pauli eremitæ et passionem Teclæ virginis composuisse (31). Idem monet Trithemius, præterea vero plura ejus scripta recenset. Ita librum de studiis veterum monachorum eum confecisse testatur, ex quo hæc affert verba (32): « Monachorum ille (Meginradus) doctissimus præceptor veluti Hieronymus alter divinarum interpres Scripturarum profundissimus sua nos eruditione vertit in stuporem, ut vere cœlestis sapientiæ dici queat armarium, quippe quem nihil lateat doctrinarum. » Sermones ad fratres, epistolarum ad diversos librum

(25) Meibom. I, p. 756. Ann. Corbeienses ap. Leibn. II, p. 301, quos dubiæ fidei esse facile est intellectu a. 974: « Claruit, inquit, Wittichindus noster, præclarus historicus, Mathildæ reginæ specialiter charus. »

(26) III, 2, *codd.* 2, 3.

(27) II, 40.

(28) C. 129 ap. Fabricium bibl. eccl. p. 108.

(29) Ann. Hirsaug. p. 98.

(30) Soli Annales Corbeienses recentiores ap. Leibn. SS. I, 302; tradunt, a. 1004 Hosed monasterii abbatem ipsi monumentum erexisse; pium et doctum scholæ magistrum et historicum etiam regi et reginæ charum ibidem vocatum esse, addunt; quod quanti sit habendum, certo definire nolo.

(31) In Actis Sanctorum utriusque Vitæ nulla mentio fit; ideo deperditæ esse videntur.

(32) Ann. Hirsaug. I. I.

unum, epigrammaton librum unum in catalogo illustrium virorum (33) ei tribuit, quorum alibi nullam fecit mentionem, quæque an revera a nostro sint conscripta, non sine causa dubitari posse videtur (34). Certe omnia deperdita sunt aut hucusque nos latent; longe his vero præstant quæ de Saxonum imperatorumque Saxonorum historia scripsit Widukindus. Sigebertus Saxonum historiam usque ad mortem Ottonis primi et præterea hujus Vitam eum scripsisse tradit. Sigeberto ut videtur auctore, hæc repetivit Trithemius (35), in Chron. Hirsaugiensi (36) vero non nisi de gestis Heinrici I, Ottonis I, et origine Saxonum historiam tribus libellis digestam ei tribuit. Denique vero in annalibus ejusdem cœnobii opera historica quatuor recenset (37). Supersunt libri tres rerum gestarum Saxonicarum, quibus auctor tam populi originem quam res ab Heinrico atque Ottone gestas descripsit. Eum de populi sui regumque historia alia quædam confecisse, omnino negarim. Trithemius scædo errore modo totum opus, modo singulos libros in catalogum recepisse videtur; quæ de Vita Mathildis adjecit, unde hauserit nescio (38); Vitam editam nostro nequaquam tribui posse, satis constat; hujus scriptor vero aliam Vitam nullam cognovit, sed cum talis desideraretur a reginæ nepote, imperatore Heinrico II, istam confecit. — Sigebertus vero fortasse ipsius Widukindi verbis in errorem ductus est. Librum primum enim his incipit: « Post operum nostrorum primordia, quibus summi imperatoris militum triumphos declaravi, » etc. Hæc procul dubio ad martyrum, Dei militum, Vitas supra allatas spectant, Sigebertus vero de imperatore Ottone cogitasse videtur, ideoque ejus gesta jam antea separatim descripta et edita esse statuit.

Libros rerum gestarum Saxonicarum Widukindus

(33) Opera Francof. 1601, II, p. 129.

(34) Versus quos edidit ex cœd. Corbeiensi Widukindi nomine inscriptos Letznerus in Vita Ludovici Pii c. 19, f. 63, ad ipsum pertinere omnino negarim.

(35) Cat. ill. virorum I. I.; SS. eccl. c. 301, apud Fabr. p. 78.

(36) Opera II, p. 32.

(37) Ann. Hirs. p. 98: « Hic inter reliqua ingenii sui opuscula scripsit de origine Saxonum libros III, ad Mathildam quoque filiam Ottonis primi scripsit gesta Heinrici primi regis librum unum, ad eandem vitam et gesta Mathildis reginæ uxoris ejusdem Heinrici regis primi; Ottonis quoque primi gesta ad eandem conscripsit. »

(38) Nisi fortasse libri tertii continuationem hoc nomine indicaverit.

Mathildi, Ottonis regis filiae, inscripsit; Heinrici et Ottonis, avi et patris, gesta scribere summum ejus fuit propositum; de Saxonum origine pauca tantum præmisit. Studuit brevi sed eleganti et perspicuæ narrandi et scribendi rationi; « strictim, inquit, et per partes scribimus, ut sermo sit legentibus planus, non fastidiosus. » Dolet quidem librum ingenii sermonisque claritate egere; sed quod dolet, eum hæc affectasse ostendit. Et revera Widukindus apta et quasi rotunda verborum constructione, narratione perspicua et gravi, tantum non omnibus hujus sæculi scriptoribus longe præstat. Quæ descripsit magnam partem ipse vidit, alios libros nusquam fere exscripsit, ideoque inter præstantissimos historiæ mediæ ævi fontes est referendus. De temporibus antiquissimis solam pene famam secutum se scripsisse ipse testatur (39); vidit historias Anglo-Saxonum, nisi fallor, Bedæ (40), Langobardorum Pauli Diaconi (41), Gothorum Jordanis (42), Francorum Gesta (43), sed pauca tantum ex his libris suo inseruit. In bellis a Francis cum Saxonibus gestis (44) et Ottonis habitu moribusque describendis (45) Eginhardi Vitam Caroli præ oculis habuisse videtur. Ruodolfi vero translatione sancti Alexandri eum usum fuisse (46), vix putarim; uterque ex eodem fonte, prisca traditione, hausisse mihi videtur; ideoque valde inter se conveniunt, neque tamen omnino concordant. Ubi cum Liudprando in rebus enarrandis congruit (47), idem fere statuerim; certe ipsius libros non vidit. Etiam postea ex populi rumore, ex carminibus vulgaribus plura in historiam suam recepit; quæ de Hattonis perfidia erga Adalbertum traderentur, tanquam vulgi rumore ficta, postea respuit quidem (48), vix tamen majorem fidem ea merentur, quæ de dolo adversum Heinricum excogitato narrat. Hoc loco et sæpius (49) vocabulo fertur similibusque fontem illum indicare videtur; mimorum carmina et ipse affert (50); et haud errare mihi videor, si magnam libri primi partem ad hæc revocandam esse statuam. Primis Heinrici ducis annis ipse nondum natus aut puer fuit primæ ætatis; quæ postea de his scripsit, ex sola traditione haurire potuit. Nam libro scripto in his rebus narrandis se usum esse, nusquam indicavit; ex chronico quodam Corbeiensi eum hausisse, quod plures statuerunt, ostendi nequit. Chronicon sub hoc nomine a Cl. Wedekind editum sæculo superiori ex ipso Widukindo magnam partem est compilatum; annales vero Corbeienses supra editos non vidisse, certe non ad librum scribendum adhibuisse videtur (51). Nam annorum computationem, quam illi satis accuratam exhibent, noster præsus

(39) I, c. 2.

(40) I, c. 8.

(41) I, c. 14.

(42) I, c. 18.

(43) I, c. 15.

(44) I, c. 15.

(45) II, c. 36.

(46) Mon. II, p. 673.

(47) Cf. I, c. 19, de Ungariis; I, c. 22, de Adalberti morte.

(48) I, c. 23.

(49) I, 23; II, 23.

(50) I, 23.

(51) Quæ annis 963 et 964 leguntur cum Widukindo III, 63, quodammodo conveniunt; de Calabria ab Ottone a. 964 subacta Corbeiam rumorem pervenisse hæc ostendunt, id quod noster libro suo inseruit, monachus quidam — fortasse ipse Widukindus — in Annales retulit.

(52) « Ex hoc res Francorum cœperunt minui, Saxonum vero crescere, donec dilatata ipsa sua jam magnitudine laborant, ut videmus in amore mundi et totius orbis capite patre tuo; — habeamus te advocatum apud terrenum regem, tuum scilicet patrem et fratrem. » (I, c. 34); — « quan-

A neglexit, præterea plura in illis relata ipse omisit. Widukindi Historiam non ex annalibus confectam, sed ex rerum cognitione aliunde hausta scriptam esse, cuique librum pervolventi perspicuum fore confido. Ultimis Heinrici annis et præsertim Ottonis temporibus res quas narrat bene compertas habuit; his fuit coævus, regis domui et ipse conjunctus, ideoque procul dubio rerum cognitione satis instructus. Errores etiam hac parte commisit; sed quæ in ipsa Saxoniam gesta sunt, recte perspexit, et hæc ipsi credere fas est.

Libri editi usque ad Ottonis primi mortem historiam deducunt; maximam vero partem jam antea conscriptam esse facile est demonstratu. Nam Ottone imperatore vivo se scripsisse, Widukindus sæpius indicat (52); et codex Dresdensis non integrum tertium librum exhibet, sed c. 69 his verbis finitur: « Is finis Wichmanno talisque omnibus fere qui contra imperatorem arma sumpserunt, patrem tuum. »

B Hucusque vero, ni fallor, a. 967 vergente Widukindus scripsit. Sunt quidem quæ ipsum jam antea libro finem imposuisse, innuere videantur. Wichmanno subacto, rebusque, ut ipsius verbis utar, ritè compositis, Ottonem iterum in Italiam profectum esse tradit, res vero ibidem gestas quam brevissime attingit. Hæc « nostræ, » inquit, « tenuitatis non est edicere, sed, ut initio historiæ prædixi, in tantum fideli devotione elaborasse sufficiat. Cæterum erga tuam claritatem serenitatemque — magna devotio opus humile magnificet. At finis civilis belli terminus sit libelli. » Hæc verba quam maxime fini convenire nemo non videt. Res sive in Italia sive in Germania a. 964-967 gestas, si bella Slavica excipias, nullæ ne indicantur quidem a nostro. Usque ad medium a. 964 c. 63 res perstringit; a. 965 incipiente Otto in Germaniam rediit, mense Junio Gero, Octobri Bruno obierunt Anno sequenti Mathildis, Ottonis filia, abbatissa Quedlinburgensis electa et constituta (53), imperator vero iterum in Italiam profectus est. De his omnibus nihil Widukindus. — Attamen jam a. 964 librum ejus conscriptum esse statuere non licet. Post obitum Brunonis archiepiscopi (54), dum imperator Otto cum filio Ottone in Italia morabatur (55), tricesimo anno post victoriam de Ungariis a 958 in Saxonia reportatam (56), Widukindus in historia scribenda occupatus fuit. Wichmannus, de cujus interitu ultimis capitibus dicit, mense Septembri a. 967 mortuus esse videtur (57); in nativitate Domini ejusdem anni Otto II imperialem accepit

quam in Africam Asiamque patris tui jam potestas protendatur » (II, præf.); — (Otto) « Romana lingua Slavicaque loqui scit, sed rarum est, quo earum uti dignetur, ... tabularum ludos amat, etc. (II, 56); — nati sunt regi filii — tertius paterni nominis majestate designatus, quem jam post patrem dominum ac imperatorem universus sperat orbis. » (III, 12.)

D (53) Ann. Quedl. h. a. Ideo jam Bouquet VIII, 217, h. a., ipsi jam antea librum Widukindi dedicatum esse putavit.

(54) I, 31: « quem pontificis summi ac ducis magni vidimus officium gerentem. » Cf. II, 56. De Gerone, qui paucis post mensibus obiit, III, c. 54, dicit: « Erat Gero, » etc.

(55) III, 63: « quam (Mathildam) patris fratrisque celsitudo patriæ, ad omnem honorem nobisque ad solatium reliquit. »

(56) II, 4.

(57) Sigebertus, quem Ann. Saxo et Chron. S. Bavonis secuti sunt, in anno 967 Wigmanni mortem collocavit, qui quamvis in annis indicandis nullibi certam fidem meretur, ex verbis c. 70, quibus continuatio incipit, hæc recte fere statuit. Meibomius p. 701 et van Spaen *Inleiding tot de Historie van*

coronam. Cujus rei cum non nisi in continuatione post addita, mentio fiat (58), ultimis anni 967 aut primis a. 968 mensibus (59) librum esse absolutum, recte statuere mihi videor. Sed res ab Ottone his annis gestas *per partes* scripsit; usque ad a. 958 res Saxonicas satis fuse exposuit; postea cum imperator in Italiam profectus esset ibique per plurimos annos degeret, quæ ibidem gesta sunt memoria tradere noluit (60), turbarum vero quas Wichmannus in Saxonia et Slavia excitavit finem descripsit. Denique, Ottone Magno imperatore mortuo, pauca historiae adjicienda esse judicavit. Imperatoris epistola (968), bella cum Græcis gesta (969), nuptiæ Ottonis secundi (972), obitus Mathildis reginæ, Wilhelmi et Bernardi pontificum (968), Hermannii ducis, ipsius denique imperatoris (973) his referuntur. In plerisque codicibus enim prioribus arctissime conjuncta leguntur, jam Thietmarus iis usus est, Sigebertus, Ekkehardus, Annalista Saxo eadem adhibuerunt; ideoque quin etiam hæc ab ipso Widukindo addita sint, minime dubito, quamvis dicendi rationem paulo diversam offendere mihi videar, et Trithemius Widukindi historiam ab alio quopiam completam esse moneat (61). Quæ ad vitam Mathildis prope accedere videntur, ex ea revera hausta esse nullo modo concesserim. Procul dubio paulo post Ottonis mortem hæc scripta sunt, ab ipso Widukindo addita, ut imperatoris res absolveret, quas in Germania gestas ipse vidit. Non continuam horum annorum confecit historiam, sed pauca tantum quæ huc facere viderentur, memoriæ tradidit. Utinam hæc quoque accuratius exposuisset, utinam aliter Widukindus Ottonis II et III historiam conscripsisset!

Ipse vero, cum postea continuatione illa librum auget, etiam III, c. 2, de Bovone Corbeiensi quæ in codice Dresdensi desiderantur addidisse videtur; historiam vero Hattonis et Adalberti qualem in eodem codice legimus jejunam et nimis timidam (62) non Widukindo, sed nescio cui Moguntinæ dioceseos scribæ, tribuendam esse puto. — Postea vero totum librum retractasse videtur. In codice enim Casinensi, quæ de Adalberti interitu et de Bovone scripta erant omittuntur, quædam aliter expressa, verba verbis mutata leguntur. Libros in capita divisos hic solus habet, singulisque libris eorum indicem præmittit. Quod, cum Widukindus ultimam operi manum imponeret, factum esse videtur.

Novæ vero Widukindi editioni procurandæ hæc fuerunt subsidia:

A. Codex olim archivi, jam vero bibliothecæ regię Dresdensis, membr. 21 fol., olim monasterii Veteris Cellæ, Pertzio qui ipsum vidit teste, sæculi XII. Eberti ex codice quodam Corbeiensi cum descriptum esse putavit (63). Finitur c. 69 verbis supra allatis, continuatione destitutus; ideoque primum locum ei tribuendum esse censui. Alioquin optimus judicari nequit, scriptor non ubique satis accuratus

Gelderland, p. 53, Wichmannum ante Geronem defunctum esse putarunt; cum hujus mors demum in continuatione III, c. 75, tradatur.

(58) Ipse imperator in epistola 18 Jan. 968 scripta Saxonibus hæc rem indicavit.

(59) Antequam epistola ista in Saxoniam perlata erat.

(60) Libros enim *rerum gestarum Saxoniarum* scribendos susceperat.

(61) Chron. Ilirs. præf. opp. II, p. 2.

(62) Widukindo, et in culpis Frithurici archiepiscopi Mogunt., recensendis nimis timido, narrationem recensionis primæ de Hattonie, certe magis jejunam quam res postulabat, sed et loco Cassella indicato ditiores, haud adjudicaverim. PERTZ.

(63) Arch. III, p. 605. Sed omnes Widukindi codices haud dubie ex libris Corbeiensibus derivandi sunt.

(64) SS. I, p. 211.

fuisse, nomina interdum mutasse, neque verecundè antiquam scribendi rationem servasse videtur; Hattonis historiam, nisi fallor, interpolatam sistit. Hoc codice Fabricius in libris suis usus est; Reineccius ex eodem editionem suam adornavit; postea varias lectiones a Tenzelio secum communicatas Leilnitz edidit (64), denique b. m. Ebert a. 1821 codicem cum Meibomii editione accuratius contulit, eoque duce integram lectionis varietatem annotavi. Duo ejus desunt folia (65).

Reliqui codices et editiones omnes usque ad annum. 973 historiam deducunt:

1. monasterii Casinensis n. 289 membr. 4, fol. 59-120, sæc. XI, vergente vel XII incipiente, manu Beneventana, scriptus (66), cujus lectiones a L. Zaecagnio bibl. Vaticanæ custode sibi transmissas Leibnitz edidit (67). Codicem iterum cum editione Frechtii Pertz contulit eumque accuratius descripsit (68). Est omnium qui supersunt antiquissimus, et Widukindi libros ab ipso singulis locis retractatos servasse videtur. Neque tamen mendis vitisque caret. Sæpius quam ceteri contra linguæ Latine regulas peccat, quod an Widukindo tribuendum sit valde dubito; verborum scribendorum ratio sæpius a vulgari recedit, et multa sunt quæ scriptorem Italicum comprobent (69).

2. C. olim monasterii Steinvelt (70); medio ut videtur sæc. XII scriptus, fol. 135-198, quem ipse quam accuratissime possim contuli. Bis (71) quæ in codice Casinensis omittuntur, postea ut videtur a Widukindo deleta, hic exhibentur. Codex quamvis non ubique pari diligentia scriptus, magni faciendus est et in singulis verbis exhibendis vix minoris auctoritatis quam Casinensis. Scriptor quod habuit exemplar plerumque accurate secutus esse videtur, verborum tamen ordinem interdum turbavit, aliisque mendis non nihil laborat.

3. Primam Widukindi editionem curavit Frecht typis Hervagianis Basileæ a. 1532 fol., usus codice monasterii Erbaei (Eberbach) prope Rhenum cujus ætatem et conditionem non indicavit. Locis supra allatis cum codice 2 convenit, attamen ex ipso transcriptus esse nequit. Multa quæ in 2 desunt vocabula apud 3 recte leguntur, quæ codex Steinvelt. depravata exhibet, Frecht sana expressit, alibi Widukindi verba mutavit quæ in 2 integra exstant. Utroque accurate collato, majori inter se quam cum cæteris affinitate eos conjungi, si duos illos locos allatos excipias, vix deprehendes. — Cæterum Frechtianum exemplar Widukindum satis depravatum exhibet, nihilominus vero lectiones omnes adnotandas judicavi.

Hanc editionem codicis Dresdensis ope Reineccium emendasse (Francf. ex officina Wecheli 1577 fol.) jam dixi; eleganti vero studens sermoni, auctoris verba sæpe mutavit (e. gr. *quia* semper in *quod*), alia addidit, alia omisit, præterea typorum erroribus valde librum maculavit; ideoque nullam

(65) II, c. 11: «pacem fecit cum rege;» — c. 24: «constantia ac imperio.»

(66) An jussu Wibaldi abbatis Corbeiensis et Casinensis? P.

(67) SS. I, p. 221.

(68) Arch. V, p. 144.

(69) Ita scribitur: *Judicabit, judicabimus pro judicavit, etc., ververibus pro verberibus, vestucam loco festucam; structio pro strutio; joseppo pro josepho: impuero; descendendi, oppunguare, hammaburgnensem; scissitare; projecit, agebat pro aiebat; atho, omerus, erimannus, odiernum, reveunt; afinitas, afirmare, caliditas, conexerat, rarismus, redidit; erumpando, difficile, pululum pro paululum; odoni pro odonis, generis pro generi etc.*

(70) Cf. Archiv. VII, p. 364.

(71) I, 29. III, 2.

ejus rationem habui, nisi quod lacunam illam codicis Dresdensis ex ipso supplere conatus sim. Nam folia duo jam Tenzelii tempore deperdita Reineccius legit; ideoque his capitulis ejus lectiones omnes, quamvis procul dubio non omnes ex codice haustas, annotavi et littera *a* significavi.

4. Meibomius senior Francf. 1621 fol. iterum Widukindum edidit adnotationibusque non contemnendis illustravit, quam editionem nepos in volumine primo SS. rerum Germ. (Helmstadii 1688 fol.) repetivit. Ille ope manuscripti codicis, etsi non integri, sed alicubi mutilati, se editionem adornasse, plerumque vero Frechtianum exemplar secutum esse, testatur. Codicis vero nonnisi bis mentionem facit (72). Cæterum modo Frechtium, modo Reineccium, nullo certo consilio ductus, secutus est, in notis quoque nonnisi Reineccii et Urspergensis lectiones cum Frechtii editione comparat. Quamvis igitur codicem, fortasse ipsum Dresdensis, eum vidisse haud negarim, nusquam tamen eo usum esse satis apparet. Editorum mendis nova accesserunt, sive typorum errore, sive editoris incuria, sive corrigendi audacia. Nonnisi paucis locis lectiones annotavi.

Leibnitz SS. rer. Br. I, pag. 70, et Bouquet. SS. rer. Gall. VIII, pag. 247, etiam Widukindi fragmenta receperunt, nullius vero codicis ope adjuti.

Codicem monasterii Corbeiensis penes se habuisse Falke testatur (73), atque in codice traditionum Corbeiensium plures ex illo affert lectiones (p. 159, 307, 401, 416, 456, 465, 471, 574, 584). Codicem pariter atque chronicon Corbeiense esse fictitium, lectiones vero ex illis quas edidit Leibnitz desumptas, sane putarem (74), nisi Grupen, vir summæ fidei, se ipsum hunc vidisse codicem professus esset (75), quem a Falkio delusum esse, equidem haud facile dixerim. Codicis vestigia nulla reperi, sive sit deperditus, sive tenebris obrutus. Ut nihil desit editioni nostræ, lectiones varias a Falkio enotatas recepi easque β signavi.

Sæculo xvi incipiente Widukindi codicem in monasterio Novi operis prope Halam fuisse, Ebert ostendit (76); nisi vero idem sit qui Dresdensis, deperditus haberi debet. — De aliis libris mss. per tria sæcula fama nihil vulgavit.

Per medium ævum vero plura fuisse exemplaria videntur; nam Widukindi librum multi chronographi secuti sunt ipsumque pro parte ad verbum exscripserunt. Primo loco Thietmarus nominandus est, quem magnam primi et secundi libri partem ex nostro hausisse jam satis constat. Attamen nullibi fere ipsius verba retinuit, sed suo more easdem res mutato sermone expressit. Ideo magis ad Widukindum explicandum quam ad verba restituenda adhiberi potest.

5. Annales Metenses, sæc. x aut xi conscripti, ex Widukindo quam plurima sumpserunt ejusque narrationem in epitomen redegerunt. Codex a Chesnio editus verbis, I, c. 36, « acceptoque sacramento » finitur (77) et plerumque veris lectionibus concordat.

6. Ekkehardus Uraugiensis magnam Widukindi partem ad verbum fere descripsit, codice usus qui

(72) Ad locum illum interpolatum de Hattonis perfidia monet (p. 675) pro *æquius* legi *iniquius*, quod alius nullus suppeditat codex; I, c. 35, vero quædam exemplaria habere *Rietni*, quædam *Kiesni* dicit (p. 682) Reineccius ex cod. Dr. edidit *Rietni*; *Kietni* ibidem legi jam constat.

(73) Braunsch. Anz. 1752, p. 1445.

(74) Loco p. 456 exscripto cum ed. Meibomiana et lecti. cod. Casinensis collato, hoc sane etiamnum verisimile mihi est.

(75) Obs. I, p. 553.

(76) Arch. V, 526.

(77) Cf. Archiv VII, p. 585.

ad 2 prope accedere videtur (78). Ex ipso vero ad chronographos mediæ ævi quam plurimos Widukindi narratio pervenit, monachum Hamerslehensem, chronographum Saxonem, chronici Halberstadensis auctorem, Albertum Stadensem, chronicæ sancti Pantaleonis scriptorem, Heinricum de Hervordia, Andream Ratisbonensem, Trithemium, Staindelium et alios (79). Hi omnes, si Trithemium excipias, Widukindi librum haud habuisse videntur (80), sed in rebus Saxonibus enarrandis Ekkehardum secuti sunt.

Sigebertus Gemblacensis vero ipso Widukindo ad Chronica sua scribenda usus est, sed brevi narrationi studens sermonem ubique fere mutavit, ita ut vix semel aut bis codicis lectionem perspicere liceat; his locis vero cum 1 fere convenit.

7. Annalista Saxo et Ekkehardum et Widukindum adhibuit, hujus codicem 2 (3) et 6 similem secutus, quem satis accurate expressit, ita ut sæpius ad veram lectionem firmandam facere possit.

B Chronographi Saxonici posterioris ævi plures fortasse Widukindum habuerunt (id quod de Gobelino Persona (81) constat), sed integra verba nullus exscripsit ante Trithemium, qui quamvis plerumque Ekkehardo usus sit, certe tamen electionem et coronationem Ottonis Widukindo duce narravit (82), quam plurima vero ex ingenio addidit.

His subsidiis adjutus Widukindi libros integritati restituere conatus sum, maxime codicem Casinensem tanquam antiquissimum secutus, quem ope Dresdensis et Steinveldensis emendavi. Alius ex alio minime descriptus est; ideoque errores et vitia communia vix deprehendas; unius vero menda ne Widukindo obruderem cavi. Ita quod sæpe neque tamen semper 1 exhibet: *urbs qui*, recipere nolui, *fluvius quod* vero ex 1 et A scribendum esse duxi. In verbis exprimendis plerumque 1 et 2 secutus sum; ubique scripsi *namque*, *tamquam*, *umquam*, *aliquamdiu*, *dampno*, *tempto*, *sumptus*, *promptus*, etc., *adm.*, *adn.*, *adp.*, *adq.*, *adl.*, *inb.*, *imm.*, et *inp.*, exceptis verbis *imperio* et *imperatore*, *obp.*, *obt.*, *subc.*, *subp.*, quod in utroque codice plerumque, in 2. semper fere legitur; præterea *heremitis*; ex 1., *nothus*, ex 2. *totiens* etc. 1 et 2 exhibent *indutiæ*, *contio*, *convicia*, *deliciæ*, cæterum vero in ejusmodi verbis inter se valde discordant neque sibi ipsi semper constant. 1: *otium*, *pretium*, *nuntius*, *negotium*, *initium*, *audatia*, *tertius*, *vitium*, *palatium*, ubi 2: *ocium*, etc.; hic etiam: *amicitia*, *spacium*, *hospicium*, *sentencia*, econtra vero: *conditio*, *militia*, quæ apud 1: *condicio*, *milicia*. In hac varietate maxime 1 secutus sum et *ti* prætulit. Ubique etiam *æ* et *æ* scripsi quamvis 2 sæpiissime *e* pro *æ*, et *q̄* pro *æ* et *æ* exhibeat; *æ* vero in his verbis: *pæne*, *ælatus*, *æpiscopus*, *æquus*, *variæ*, etc. ex 1, *æquus*, *lægatus* ex 2. recipere nolui, neque de his omnibus codicum lectiones singulis locis adnotavi; ubi vero singularia quædam in 1. occurrunt ut *redidit*, *afirmare*, *neglego*, etc., hæc in notas criticas retuli.

Cæterum in adnotationibus adjiciendis id maxime consilii egi, ut auctoris errores corrigerem, locos obscuriores explanarem, res geographicas et chronologicas illustrarem. Quæ recte jam Meibomius

(78) Ita p. 143 (ed. a. 1609) in dolo ab Hattono contra Adelbertum excogitato enarrando cum 2. omnino convenit.

(79) Ita historia: *Quomodo Saxones primo venerunt ad terram Saxonie* a Ludewig Rel. mss. VII, p. 154 edita, et quæ scripsit anonymus de Suevorum origine (Goldast SS. rer. Suev. p. I.) ex Ekkehardi chronico hausta sunt.

(80) Chron. Saxo quæ Ekkehardus omisit ex Ann. Saxone recepisse videtur.

(81) Cf. VI, c. 58.

(82) Ann. Hirs. I, p. 73.

vidit, ipsi tribuere fas duxi, plerasque tamen ejus notas rejeci. Quæ Leibnitz et Bouquet adnotarunt, vix semel aut bis quæ repeterentur digna visa sunt. Ubique vero in hac Widukindi editione adornanda

A me summo Pertzii consilio et auxilio adjutum fuisse gratissimo animo profiteor.

Hannoveræ a. d. III Idus Febr. 1839.

G. WAITZ.

AD DOMINAM MAHTHILDAM ¹ IMPERATORIS FILIAM.

LIBRI PRIMI INCIPIT PRÆPHATIO ².

Flore ³ virginali cum majestate imperiali ac sapientia singulari fulgenti dominæ Mahtildæ ultimis servulorum Christi martirum Stephani atque Viti, Corbeius ⁴ Widukindus ⁵, totius servitutis devotissimum ⁶ famulatum veramque in Salvatore salutem. Quamvis te paternæ potentiae ⁷ gloria singularis magnificet ac clarissima decoret sapientia, nostra tamen humilitas præsumit de proxima septris semper clementia, quia nostra devotio a tua pietate suscipiatur, etiamsi non mereatur. Nam cum nostro labore patris potentissimi avique tui glorio-

B² sissimi res gestas memoriæ traditas lægeris, habes unde ex optima et gloriosissima melior gloriosiorque efficiaris. Nec tamen omnia eorum gesta nos posse comprehendere fatemur, sed strictim et per partes scribimus, ut sermo sit legentibus planus, non fastidiosus. Sed et de origine statuque gentis, in qua ipse rerum dominus Henricus ⁸ primus regnavit, pauca scribere curavi, ut ea legendo animum oblectes, curas releves, pulchro otio vaces. Legat igitur tua claritas istum libellum ea pietate nostri memor, qua est conscriptus devotione. Vale ⁹.

EXPLICIT ¹⁰ PRÆPHATIO.

VARIÆ LECTIONES.

¹ mathildam 1. ² Ita 1; desunt hæc 2 et A; ad mathildam reginam witichindi præfatio 3. ³ mahthildæ 2; hic et plerumque mathildæ, semel tamen mahtilda; mahtildi A. ⁴ chorbeius 3. ⁵ widikindus 2; V. 5. A. ⁶ devotissimus 1. ⁷ sapientiae A. ⁸ henricus 3. semper; deest A. ⁹ deest 1. ¹⁰ Hæc ex 1. addita sunt.

INCIPIUNT CAPITULA.

1. Quia alios libellos scripserit preter istum. 2. De origine gentis Saxonice variam opinionem multorum narrat. 3. Quod navibus advecti sint in locum qui dicitur Hathalaon. 4. Quod graviter adventum eorum Thuringi ferant et cum eis pugnent. 5. Quomodo adolescens terram auro comparavit. 6. Thuringi accusant Saxones de rupto federe; Saxones autem victores existunt. 7. Unde Saxones dicantur. 8. Nomen Saxonum celebre fit et a Brettis in auxilium sumuntur. 9. Thiadricus ¹¹ in regem eligitur et Saxones vocat in auxilium contra Hyrminfridum. 10. Iring ¹² Thiadricum ¹³ contra Saxones instigat. 11. Hathagath Saxones ad bellandum provocat. 12. Saxones capta urbe deponunt aquilam. 13. Thiadricus ¹⁴ Saxonibus terram tradit, et Hirminfridus occiditur. 14. Qualiter Saxones agros dividunt, et quia tri-formi genere ac lege vivunt. 15. Qualiter eos magnus Carolus Christianos fecit.	C 16. De Luthuvico et Brunone et Oddone et Conrado rege. 17. De rege Henrico. 18. De Ungariis qui et Avares dicuntur. 19. Ungarii a magno Carolo clausi, sed ab Arnulfo dimissi. 20. Qualiter Ungarii Saxoniam vastabant. 21. Henricus fit dux Saxonie. 22. De Hinrico ¹⁵ et episcopo Hathone et comite Adelberhto. 23. De Conrado et ejus fratre Evurhardo ¹⁶. 24. Conradus obsedit Heinricum. 25. Conradi regis sermo ante mortem. 26. Evurhardus ¹⁷ regem constituit Heinricum. 27. Henricus autem rex factus confusum in brevi colligit regnum. 28. De Luthuvico et filiis ejus. 29. De Carolo et Odone et posteris eorum. 30. Qualiter Henricus rex ¹⁸ regnum Lothariorum obtinuit. 31. De filiis regis Henrici et regina Mahtilda, et genealogia ejus. 32. De Ungariis et de captivo ¹⁹ eorum, et quia pax per eum novem annis firmata sit.

VARIÆ LECTIONES.

¹¹ thiadricus c. ¹² irring c. ¹³ thadricum c. ¹⁴ thadricus c. ¹⁵ hinrico c. ¹⁶ euutharde c. ¹⁷ euurhardus c. ¹⁸ regnus cod. ¹⁹ captiva c.

33. De manu Dyonisii martyr.
 34. De sancto martire Vito.
 35. Qualiter rex Henricus novem annos pacis nabuerit.
 36. De Redariis quomodo victi sunt.
 37. De nuptiis filii regis.

- A 38. Contio regis, et quomodo Ungarios publico bello vicit.
 39. Quomodo victor reversus est et de moribus ejus.
 40. Quomodo Danos vicit.
 41. Quomodo morbo gravatur et moritur, et ubi sepelitur.

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIT LIBER PRIMUS RERUM GESTARUM SAXONICARUM ²⁰.

1. Post operum nostrorum primordia, quibus summi Imperatoris militum triumphos declaravi, nemo me miretur principum nostrorum res gestas litteris velle commendare; quia in illo opere professioni meæ, ut potui, quod debui exolvi, modo generis gentisque meæ devotioni, ut queo, elaborare non effugio.

2 ²¹. Et primum quidem de origine statuque gentis pauca expediam, solam pene famam sequens in hac parte, nimia vetustate omnem fere certitudinem obscurante. Nam super hac re varia opinio est, aliis arbitrantibus de Danis Northmannisque ²² originem duxisse Saxones, aliis autem æstimantibus, ut ipse adolescentulus audivi quendam prædicantem, de Græcis, quia ipsi dicerent, Saxones reliquias fuisse Macedonici exercitus, qui secutus magnam Alexandrum in matura morte ipsius per totum orbem sit dispersus (83). Cæterum gentem antiquam et nobilem fuisse non ambigitur; de quibus et in contione Agrippæ ad Judæos in Josepho ²³ oratio ²⁴ contextitur (84), et Lucani poete sententia probatur (85).

3. Pro certo autem novimus Saxones his regionibus navibus advectos (86), et loco primum applicuisse qui usque hodie nuncupatur ²⁵ Hadolaun ²⁶ (87).

4. Incolis vero adventum eorum graviter ferentibus, qui Thuringi traduntur fuisse, arma contra eos movent; Saxonibus vero acriter resistentibus, portum obtinent. Diu deinde inter se dimicantibus,

et multis hinc inde cadentibus, placuit utrisque de pace tractare, foedus inire; actumque ²⁷ est foedus co pacto, quo haberent Saxones vendendi emendique copiam, cæterum ab agris, a cæde hominum atque rapina abstinerent; stetitque illud ²⁸ foedus inviolabiliter multis diebus. Cumque Saxonibus defecisset pecunia, quid venderent aut emerent non habentibus, inutilem sibi pacem esse arbitrabantur ²⁹.

5. Ea igitur tempestate contigit adolescentem ³⁰ quendam egredi de navibus oneratum multo auro ³¹ torque aurea, simulque armillis aureis; cui obvius quidam Thuringorum: *Quid sibi vult, inquit ³², tam ingens aurum circa tuum famelicum collum? Emptorem, inquit, quæro, ad nichil aliud istud aurum gero ³³; qui enim fame periclitor, quo auro delecter ³⁴?* At ille qualitatem quantitatemque pretii rogat. *Nullum, inquit; michi est ³⁵, Saxo, discrimen in pretio; quicquid dabis gratum teneo.* Ille vero ³⁶ subridens adolescentem: *Quid si, inquit, de ista pulvere sinum tibi ³⁷ impleo?* erat enim in præsentis loco egesta humus plurima. Saxo nichil cunctatus aperit sinum et accipit ³⁸ humum, ilicoque Thuringo tradidit aurum; lætus uterque ad suos repedit. Thuringi Thuringum laudibus ad coelum tollunt, qui nobili fraude Saxonem deceperit, fortunatumque eum inter omnes mortales fuisse, qui vili pretio tam ingens aurum possederit. Cæterum certi ³⁹ de victoria, de Saxonibus jam quasi triumphabant. Interea Saxo privatus auro, oneratus vero multa humo, appropriat navibus. Sociis igitur ei occurrentibus,

VARIAE-LECTIONES.

²⁰ Hæc desunt 2. 3. ²¹ Hic cap. 2. numerum posui, et numeros sequentes usque octavum emendavi. ²² Northmannisque 3. A. ²³ Josepho 1. ²⁴ deest A. ²⁵ vocatur vel nuncupatur 2. ²⁶ hadolam 1. ²⁷ ictumque 3; iustumque A. 6. ²⁸ deest 1. ²⁹ arbitrantur 3. ³⁰ adolescentulum 2. ³¹ auro multo 2. ³² inquit 1. et ita sæpius; sibi, inquit, vult A. ³³ fero 2. ³⁴ delector 1. ³⁵ saxo michi est 2. 6. ³⁶ deest 1. ³⁷ tibi sinum 2. ³⁸ accepit 3. ³⁹ ceteri A.

NOTÆ.

(83) Fabulosa Saxonum origo, qui a Macedonibus usque arcessuntur, quantum constat primum habuit assertorem Widukindum nostrum. MEIBOM.

(84) Locus Josephi exstat lib. II, cap. 16, de bello Judaico, ubi tamen non Saxonum fit mentio, sed in genere de Germanis dicitur. MEIBOM. Hegeppum in hist. belli Judaici Josephum de Saxonibus perorantem inducere, alii adnotarunt; nonne noster de hoc loco cogitavit?

(85) Apud Lucanum I, v. 425, antea legebatur:

Et Biturix, longisque leves Saxones in armis. jam vero ex Micylii et Turnebi sententia, optimorum

D codicum fide confirmata, *Suessones*.

(86) Cf. Ruodolfum de transl. S. Alexandri Mon. II, p. 674, qui addit, ab Anglis Britannicæ incolis egressos esse Saxones; id quod noster minime innuere videtur. Cf. Lappenberg Hist. Angl. I, p. 87. — Noster Saxones his regionibus, i. e. Saxonie quæ Nordalbingiam complectitur, navibus advectos tradens, eos ex regione quadam remota ut Ruodolfus ex Britannia advectos opinatur; quod traditionis rationi congruum supra monui. PERTZ.

(87) In Haduloha (*Hadeln*) nunquam Thuringos sedisse satis constat.

et quid ageret admirantibus, alii eum irridere cœperunt amicorum⁴⁰, alii arguere, omnes pariter amentem eum crediderunt. At ille postulato silentio: *Sequimini, inquit, me, optimi Saxones, et meam vobis amentiam probabitur utilem.* At illi, licet dubii, sequuntur⁴¹ tamen ducem. Ille autem sumpta humo, per vicinos agros quam potuit subtiliter sparsit, et castrorum loca occupavit.

6. Ut autem viderunt⁴² Thuringi castra Saxonum, intolerabilis res eis visa⁴³ est, et missis legatis conquesti sunt de rupto fœdere ac violato pacto ex parte Saxonum. Saxones respondent se hactenus fœdus inviolabiliter servasse; terram proprio auro comparatam cum pace velle obtinere, aut certe armis defendere. His auditis, incolæ jam maledicebant aurum Saxonicum, et quem paulo ante felicem esse prædicabant⁴⁴, auctorem perditionis suæ⁴⁵ suæque regionis fatentur. Ira deinde accensi, cæco Marte sine ordine et sine consilio irruunt in castra; Saxones vero parati hostes excipiunt sternuntque, et rebus prospere gestis, proxima circumcirca loca jure belli obtinent. Diu itaque crebroque cum ab alterutris pugnatum foret, et Thuringi Saxones sibi superiores fore pensarent, per internuntios postulant, utrosque inermes convenire, et de pace iterum tractare, condicto loco dieque. Saxones postulatis se obœdire⁴⁶ respondent. Erat autem⁴⁷ illis diebus Saxonibus magnorum cultellorum usus, quibus usque hodie Angli utuntur, morem gentis antiquæ sectantes. Quibus armati Saxones sub sagis suis, procedunt castris occurruntque Thuringis condicto loco. Cumque viderent hostes inermes, et omnes principes Thuringorum adesse, tempus rati totius regionis obtinendæ, cultellis abstractis, super inermes et improvisos irruunt et omnes fundunt, ita ut ne unus quidem ex eis superfuisset. Saxones clari existere, et nimium terrorem vicinis gentibus incutere cœperunt.

7. Fuerunt autem et qui hoc facinore nomen illis inditum tradant⁴⁷. Cultelli enim nostra lingua sabs (88) dicuntur, ideoque Saxones nuncupatos, quia cultellis tantam multitudinem fudissent.

8. Dum ea geruntur⁴⁸ apud Saxoniam⁴⁹ quæ ita modo vocitatur regionem, Britannia⁵⁰, a Vespa-

siano principe jam olim inter provincias redacta et sub clientela Romanorum multo tempore utiliter degens, a vicinis nationibus impugnatur, eo quod auxilio Romanorum destituta videretur. Populus namque Romanus, Martiali imperatore a militibus interfecto (89), externis bellis graviter fatigatus, non sufficiebat solita auxilia administrare amicis. Exstructo tamen ingenti opere ad munimen regionis inter confinia a mari usque ad mare, ubi inpetus hostium videbatur fore, relinquebant regionem Romani. Sed hosti acriori et ad bellandum prompto, ubi gens mollis et pigra belli resistit, nulla difficultas in destruendo opere fuit. Igitur fama prædente de rebus a Saxonibus prospere gestis, supplicem mittunt legationem ad eorum postulanda auxilia (90).

B- Et procedentes legati: *Optimi, inquit, Saxones, miseri-Bretti⁵¹ crebris hostium incursionibus fatigati et admodum contriti, auditis victoriis a vobis magnifice patratæ, miserunt nos ad vos, supplicantes ut ab eis vestra auxilia⁵² non subtrahatis. Terram latam et spatiosam et omnium rerum copia refertam vestræ mandant ditiori parere. Sub Romanorum hactenus clientela ac tutela liberaliter viximus; post Romanos vobis meliores ignoramus; ideo sub vestræ virtutis alas fugere quærimus. Vestra virtute, vestris armis hostibus tantum superiores inveniamur, et quicquid inponitis servitii, libenter sustinemus.* Patres ad hæc pauca respondent: *Certos amicos Brettis Saxones sciatis, et eorum necessitatibus atque commodis æque semper affuturos.* Legati læti redierunt in patriam⁵³, C exoptato nuntio socios lætiores reddentes. Deinde promissus in Britanniam⁵⁴ mittitur exercitus, et gratanter ab amicis susceptus, in brevi liberat regionem a latronibus, restituens patriam incolis. Neque enim in id agendo multum laboris fuit, quippe qui jam olim audita fama Saxonum percussi terrebantur, dummodo præsentia eorum procul pelluntur. Erant enim hæ gentes Brettis adversæ, Scotti et Pehiti⁵⁵, adversus quos militantes Saxones, accipiebant a Brettis omnia ad usum necessaria. Manserunt itaque in illa regione aliquanto tempore, vicaria Brettorum bene usi amicitia. Ut autem viderunt principes exercitus terram latam ac fertilem et incolarum manus ad bellandum pigras, se vero ac maximam

VARIE LECTIONES.

⁴⁰ cœperunt amicorum alii 3. ⁴¹ secuntur A. semper. ⁴² videre 3. ⁴³ res visa est eis 2. ⁴⁴ prædicabant esse 2, ⁴⁵ deest 3. ⁴⁶ Ita ex 1 recepi. ⁴⁷ deest 3. ⁴⁸ deest A. ⁴⁹ add. quæ 2. ⁵⁰ saxonicam 2. ⁵¹ britannia 3 semper, ⁵² britti A. postea vero bretti; 3 semper bracti. ⁵³ auxilia vestra 2. ⁵⁴ in patriam redierunt A. ⁵⁵ brittanniam 1. ⁵⁶ scothi et pehti 1, postea vero scotti et pehti; scoti et pehti 2, post scotti; scotti et pehti A; schoti pehti 3.

NOTÆ.

(88) Cf. Nennium Hist. Briton. cap. 48. Schaten Hist. Westphal. (ed. II), pag. 119: « Usus, inquit, hujus vocis hodie in Saterlandia obtinet apud incolas præsi sermonis retinentissimos, apud quos coram audivi loquentes sachs *cultrum* sonat. »

(89) An Martiali hic idem quod bellicoso, Maximo scilicet. LEIBN. Certe imperatoris Martialis alibi nulla mentio sit; neque Widukindum de Marco im-

D peratore in Britannia electo, paulo post vero interfecto (cf. Zosimus vi, 2) cogitasse verisimile est. — Cum hic de traditionibus agatur, Marciani imperatoris nomen, eodem sæculo quinto clari, perperam immisceri, aut mirum. PERTZ.

(90) Legationem missam esse etiam Beda ii c. 15, tradit; hanc vero orationem noster solus exhibet.

partem Saxonum sine certis sedibus, mittunt ad revocandum (91) majorem exercitum⁶⁶, et pace facta cum Scottis et Pehlis⁶⁷ (92), in commune contra Bretos consurgunt, eosque regione propellunt, suæ ditioni regionem distribuunt. Et quia illa insula in angulo quodam maris sita est (93), Anglisaxonos usque hodie vocitantur. De quibus omnibus si quis plenius scire voluerit, historiam gentis ejusdem legat (94), et ibi⁶⁸ inveniet quomodo aut sub quibus ducibus hæc omnia acta sint, vel qualiter ad christianitatis nomen per virum suis temporibus sanctissimum, papam videlicet Gregorium, pervenerint. Nos vero cœptam historię viam recurramus⁶⁹.

9. Post hæc moritur Huga⁶⁰ rex Francorum, nullumque alium heredem regni relinquens præter unicam filiam nomine Amalbergam, quæ nupsit Irminfrido⁶¹ regi Thuringorum. Populus autem Francorum, a seniore suo humane clementerque tractatus, pro gratiarum actione rependenda filium quem ex concubina genuit, nomine Thiadricum⁶², unguunt⁶³ sibi in regem (95). Thiadricus autem designatus rex, mittere curavit legationem ad Irminfridum pro pace atque concordia; et ingressus legatus ad Irminfridum: *Mortalium*, inquit, *optimus maximus, dominus meus Thiadricus misit me ad te, exoptans te bene valere et lato magnoque diu imperio vigere, seque tibi non dominum sed amicum, non imperatorem sed propinquum, propinquitatisque jura inviolabiliter tibi sine tenus velle servare demandat; tantum ut a populi Francorum concordia non discordes rogat; ipsum⁶⁴ namque sibi regem sequuntur* C *constitutum*. Ad hæc Irminfridus, juxta quod regem decuit dignitatem, clementer legato respondit, placita sibi placere populi Francorum⁶⁵, ab⁶⁶ eorum concordia non discordare, pace⁶⁷ omnimodis indigere, super negotio vero regni responsionem suam in amicorum præsentiam velle differre. Virumque honorifice tractans, fecit⁶⁸ eum secum aliquantulum manere. Audiens autem regina legatum fratris

A supervenisse et locutum cum rege super negotio regni, suavit Iringo⁶⁹, ut pariter persuaderent viro, quia sibi regnum cessisset jure hereditario, utpote quæ filia regis erat et filia reginæ; Thiadricum vero suum⁷⁰ servum, tamquam ex concubina natum, et ideo indecens fore, proprio servo unquam manus dare⁷¹. Erat autem Iring⁷² vir audax, fortis manu, acer ingenio, acutus consilio, pertinax in agendis rebus, facilis ad suadendum quæ vellet, hisque rebus animum sibi Irminfridi connexerat⁷³ Convocatis principibus et necessariis amicis, Irminfridus verba legati in præsentiam eorum contulit; at illi unanimiter suadebant quæ pacis atque⁷⁴ concordie sunt eum sentire⁷⁵, quia impetus Francorum terre non posset, maxime qui acrioribus hostium armis ex alia parte premeretur. Iring vero votis lascivæ mulieris satisfaciens, suavit Irminfrido Francis cedere non debere, super negotio regni justiore causam se habere, latum præterea imperium, militum manus⁷⁶ et arma cæterasque belli copias sibi ac Thiadrico parum procedere (96). Secundum hæc verba Irminfridus respondit legato, amicitiam quidem sui et⁷⁷ propinquitatem Thiadrico non negare, mirari tamen⁷⁸ non posse, quomodo usurpare vellet prius imperium quam libertatem; servum natum, et quomodo sui quæreret dominium⁷⁹? Proprio servo non posse manus dare. Legatus contra hæc satis commotus: *Mallem*, inquit, *hoc caput meum tibi tradere, quam hujusmodi verba a te audire⁸⁰, sciens ea multo sanguine Francorum atque Thuringorum deluenda⁸¹*. Et hæc dicens reversus est⁸² ad Thiadricum; quæ audivit non celat. Thiadricus autem nimiam iram vultu celans sereno⁸³: *Oportet nos*, inquit, *ad servitium⁸⁴ Irminfridi festinare, quatinus qui libertate privamur, inani saltem vita fruamur*. Et cum gravi exercitu appropians terminis Thuringorum, invenit cum valida quoque⁸⁵ manu generum (97) suum se expectantem in loco qui dicitur Runibergum⁸⁶ (98); et commisso certamine pugnatum est ancipiti bello una die et se-

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁶ ad rev. m. ex. mittunt 2. ⁶⁷ cum scottis et pehtis facta A; cum scottis et pehtis firmata 3. ⁶⁸ deest 3. 1? ⁶⁹ recurramus corr. decurramus A rec. manu. ⁶⁰ hugo 2. A. ⁶¹ semper ermenfrido; 1 interdum yrminfridus. ⁶² 2 semper thiedericus; 3 plerumque thiadericus; A semper theodericus. ⁶³ ungent 3. ⁶⁴ ipsum usque constitutum desunt 1? ⁶⁵ placita s. f. p. placere 2. ⁶⁶ ad 1. ⁶⁷ pacem 1. ⁶⁸ fecit A. ⁶⁹ hiringo 3. ⁷⁰ deest 3. ⁷¹ daret A. ⁷² irring. 1. alibi vero iring, hiringus 3 semper. ⁷³ conexerat 1. connexuerat 3. ⁷⁴ et 2. ⁷⁵ consentire 2. ⁷⁶ manus militum 2. ⁷⁷ ac 3. ⁷⁸ add. satis 6. Rein. cf. tamen c. 13. ⁷⁹ dominum (dñm) 1. ⁸⁰ audire a te 1. ⁸¹ diluenda 2. sec. manu. 3. ⁸² deest A. ⁸³ sereno celans 2. ⁸⁴ servitutem 1. ⁸⁵ quoque cum valida 2. ⁸⁶ runibergum 2. rumbergum 3.

NOTÆ.

(91) Cf. III, 54, *totum exercitum revocavit*.

(92) Beda II, 15, *inito ad tempus fœdere cum Pictis*; Cf. Lappenberg p. 70, n. 4.

(93) Cf. Jordanem De rebus Geticis c. 2: *Britannia insula quæ in sinu Oceani inter Hispanias Gallias et Germaniam sita est*. Mirum est Widukindum veram nominis originem latuisse; Procopium et Gregorium papam primos Britannię incolas omnes Anglos vocasse, Lappenberg monuit p. 88, 118; quo tempore vero nomen Anglo-Saxonum increbuerit, nusquam indicatum legi.

(94) Quin Bedæ Historiam indicaverit non dubito, ibi et Saxonum gesta et conversio (II, 23) narrantur.

(95) Hæc omnia quam maxime a vero abhorrere neminem fugiet; Theodericus rex Francorum cum tribus fratribus patri Chlodovecho successit; ipsum e concubina natum fuisse etiam Gregorius Turonensis II, c. 28, tradit; de patris nomine Huga cf. Ann. Quedl. Amalberga, Irminfridi uxor, neptis fuit Theoderici Gothorum regis Jordan. c. 58. Cf. Procop. I, 14.

(96) I. e. parum inter se differre. Cf. II, c. 10.

(97) *Generum* a Widukindo sæpissime pro sororio dici, jam Meibomius adnotavit. Cf. I, c. 22; II, c. 18, et sæpius. Interdum etiam latiori sensu eodem verbo utitur. Cf. I, c. 39; II, c. 2.

(98) Hæc Ronneberg. MEIBOM. — Ronnenberg

cunda; tertia vero die victus Irminfridus cessit Thiadrico, et fugiens tandem se recepit cum reliquo comitatu in urbe ⁸⁷ quæ ⁸⁸ dicitur Scithingi ⁸⁹ (99), sita super fluvium quod ⁹⁰ dicitur Unstrode ⁹¹. Thiadricus autem, congregatis ducibus ac militum principibus, exercitus sui rogat sententiam, utrumnam censerent Irminfridum persequendum, an patriam remeandum. Inter quos Waldricus ⁹² consultus: *Censeo, inquit, causa cæsos sepeliendi, vulneratos curandi, majorem exercitum congregandi, patriam remeandum; neque enim arbitror, multis milibus tuorum amissis, sufficere nos posse ad peragendum præsens bellum. Si enim barbaræ nationes innumeræ in nos consurgunt ⁹³, multis nostrorum debilitatis, per quos vincis ⁹⁴?* Erat autem Thiadrico servus satis ingeniosus, cujus consilium expertus est sæpius probum, eique propterea quadam familiaritate ⁹⁵ conjunctus. Ille rogatus sententiam dare: *In rebus, inquit, honestis pulcherrimam semper esse arbitror perseverantiam, quam ita coluerunt majores nostri, ut acceptis ⁹⁶ negotiis raro vel numquam deficerent ⁹⁷; nec tamen labores nostros eorum æquandos putaverim, qui parvis copiis ingentes gentium copias superaverunt ⁹⁸. Nunc terra in nostra est ⁹⁹ potestate, et discessione nostra victis occasionem vincendi præstabimus? Amplecterer et ipse patriam redire, familiarem necessitudinem videre, si hostem nostrum eo spatio scirem otio vacare. Sed vulnerati nostri forsitan hac re indigent. Castrorum esto labor; inpigris animis, reor, pro maxima voluptate est. Ergo cæsa multitudine exercitus est vehementer attenuatus. Hostesne omnes evaserunt ¹⁰⁰? certe rarissimus ¹⁰¹; ipse namque dux ut quædam bestiola suo munitur latibulo, urbis circumdatur claustris, nec ipsum cælum secure audet inspicere, nostro cogente timore. Sed non desunt ei pecuniæ, quibus conducantur nationes barbaræ; non deest militum manus, licet lassa. Quæ tamen omnia ¹⁰² nostra absentia redintegrantur. Indecorum est victoribus, victis vincendi locum dare. Num singulis urbibus administranda sufficimus ¹⁰³ præsidia? Et eas omnes perdimus, dum imus et redimus. Hæc eo prosequente, placuit Thiadrico omnibusque gloria ¹⁰⁴ victoriæ avidis, manere in castris et mittere ad Saxones, qui jam olim erant Thuringis acerrimi hostes, quatinus*

A ei essent in ¹⁰⁵ auxilio: si quidem vincerent Irminfridum urbemque caperent, terram eis in possessionem æternam traderet. Saxones nichil cunctati, novem duces cum singulis milibus militum destinare non dubitant. Et ingressi duces in castra singuli cum centenis militibus, reliqua multitudine extra castra dimissa, salutant Thiadricum verbis pacificis. Quod ¹⁰⁶ cum Thiadricus hilarior suscepisset, dextris datis et acceptis, copiam viris fandi concessit. At illi: *Populus, aiunt, Saxonum tibi devotus et tuis parens imperiis, misit nos ad te; et ecce assumus, parati ad omne quodcumque ¹⁰⁷ tibi ¹⁰⁸ voluntas suggesserit, parati, ut aut hostes tuos vincamus, aut, si fortuna aliud jusserit, pro te moriamur; aliam enim causam nullam Saxonibus esse scias, nisi ¹⁰⁹ vincere velle, aut certe vivere nolle; neque enim gratiam majorem amicis exhibere possumus, quam ut pro eis mortem contempnamus; et ut hoc experimento discas, omnino desideramus. Illis hæc loquentibus, mirati sunt Franci præstantes corpore et animo viros; mirati sunt et novum habitum, arma quoque et diffusos scapulas cæsarie ¹¹⁰, et ¹¹¹ supra omnia ingentem animi constantiam. Nam vestiti erant sagis, et armati longis lanceis, et subnixi stabant parvis scutis, habentes ad renes cultellos magnos. Erant etiam qui dicerent tantis ac talibus amicis Francos non indigere; indomitum genus hominum fore, et si præsentem terram inhabitarent, eos procul dubio esse, qui Francorum imperium quandoque destruerent. Thiadricus vero, propriis utilitatibus consulens, suscepit in fide viros, demandans ut ad obpugnandam urbem præparentur ¹¹². Illi a rege regressi, castra metati sunt ad meridianam plagam ¹¹³ urbis in pratis fluvio contiguis; et postera die prima luce surgentes, sumptis armis, obpugnant ¹¹⁴ oppidum (100) incenduntque. Capto oppido et incenso, aciem ordinant ex adverso portæ ¹¹⁵ orientalis. Clausi muris dum acies vident ordinatas, ac se in ultimis ¹¹⁶ necessitatibus constitutos, audacter erumpunt portis cæcoque furore irruunt in adversarios, et telis emissis, gladiis proinde res agitur. Cumque grave bellum oriretur, plures hinc, plures inde sternuntur; istis ¹¹⁷ pro patria, pro uxoribus ac ¹¹⁸ natjs, postremo pro ipsa vita pugnantibus, Saxonibus vero pro gloria et*

VARIAE LECTIOES.

⁸⁷ urbem 3. ⁸⁸ qui 1. ⁸⁹ scithingi A; scithinge 3. schidingin 2. schidinga 6. ⁹⁰ qui 2. 3. ⁹¹ unstrædæ 1. unstrode 2. unstruod 3. ⁹² waldericus 2. 3. ⁹³ consurgant A. 2. 3. nationes in nos consurgant innumeræ 2. ⁹⁴ vincis 3. ⁹⁵ quadam fam. propterea 2. ⁹⁶ a ceptis? ⁹⁷ deficeret 1. ⁹⁸ superaverint 1. superavere 3. ⁹⁹ est in nostra 2. ¹⁰⁰ evasere 3. ¹⁰¹ rarissimus 1. ¹⁰² deest 1. ¹⁰³ sufficeremus 1. ¹⁰⁴ gloriæ 3. ¹⁰⁵ deest 3. ¹⁰⁶ quos A. ¹⁰⁷ quod 2. ¹⁰⁸ voluntas tibi 3. ¹⁰⁹ ni A. * m. s. desunt 5. et novum habitum mirati sunt 2. ¹¹⁰ Ita 1. pr. manu et 3. diffusas 1. sec. manu et 2. diffusos scapulis cæsarie A. diffusam scapulis cæsariem 6. ¹¹¹ et ut s. 1. ¹¹² et præparentur 2. A. ¹¹³ deest 3. ¹¹⁴ obpugnant 1. ¹¹⁵ ex adversa parte A. ¹¹⁶ ordinatos ac se multitudinis 1. ¹¹⁷ illis 2. 6. ¹¹⁸ et 2.

NOTÆ.

villa, hora et dimidia ab Hannovera inter meridiem et occidentem distans, in pago Marstem, mallo antiquo celebris; v. supra Ann. Quedlinburg p. 32.

⁹²ERTZ.

(99) Hodie Burg-Scheidungen. Thuringos a Theu-

D derico rege victos usque ad Unstrud fluvium fugatos esse, etiam Gregor. Turon. III, c. 7, narrat.

(100) Oppidum ædificia significat extra murum sita, nullo munimine tuta, ideoque plerumque primo impetu capta. Cf. III, 45.

pro terra acquirenda certantibus. Attollitur clamor¹¹⁹ virorum invicem exhortantium, fragor armorum et gemitus morientium, talique spectaculo tota dies illa trahitur. Cumque ubique¹²⁰ fierint cædes, ubique ululatus et neuter¹²¹ agmen loco cessisset, jam tardior hora prælium diremit. Eo die ex Thuringis multi interfecti, multi sauciati; de Saxonibus vero numerati¹²² sunt sex milia cæsa.

10. Mittitur igitur Iring ab Irminfrido cum supplici legatione et omnibus suis thesauris ad Thiadricum pro pace ac spontanea deditioe. Et accedens Iring hæc ait: *Misit tibi quondam tuus propinquus, nudo servus, ut¹²³ si non sui miserearis, miseræ salutem tuæ¹²⁴ sororis miserearis, nepotum quoque tuorum in ultima necessitate constitutorum.* Dum hæc lacrimans¹²⁵ dixisset, interpellatio principum auro corruptorum adjecit, quia decens foret clementiæ regali, quo talem supplicationem non sperneret, communium quoque naturæ rerum non oblivisceretur, utiliusque esset¹²⁶, eum in fide suscipere, quem jam superatum haberet tamque¹²⁷ contritum, ut nunquam se contra eum possit levare, quam illud genus hominum indomabile et ad omnem laborem perdurabile, a quo nichil expectaret Francorum imperium nisi solum periculum. In peracto¹²⁸ quoque bello considerare posset, quam duri¹²⁹ et insuperabiles¹³⁰ existerent Saxones, ideoque melius esse, ut susceptis Thuringis pariter eos ejicerent de finibus suis¹³¹. His dictis, licet invitus, fleclitur tamen Thiadricus, promisitque postera die generum suum se¹³² suscepturum Saxonesque abjecturum. His auditis, Iring vestigiis prosternitur regis, laudavitque sententiam clementiæ imperialis, et misso ad dominum optato nuntio, lætum eum omnemque urbem securiorem reddidit, mansitque ipse¹³³ in castris, ne quid adversi nox ipsa moliretur. Interea urbe ex pace promissa securiore reddita, egressus est quidam cum accipitre, victum quæritans supra litus fluvii supradicti. Emissa¹³⁴ vero volucre, quidam ex Saxonibus in ulteriore ripa ilico eum¹³⁵ suscepit. Quo rogante¹³⁶, ut remitteretur, Saxo dare negavit. Ille autem: *Da, inquit, et secretum tibi sociisque¹³⁷ utile prodam.* Saxo econtra: *Dic, ut accipias quod quæris. Reges, inquit, inter se pace facta decretum tenent, si cras inveniamini in castris, capiamini, aut certe occidamini.* Ad hæc ille: *Serione^{137*} hæc an ludo¹³⁸ ais?* — *Secunda hora, ait, sequentis diei probabit, quia vos*

oporteat sine ludis agere. Quapropter consulite vobis ipsis, et fuga salutem quærite. Saxo statim emittens accipitrem, sociis retulit¹³⁹ quæ audivit. Illi satis commoti, in promptu¹⁴⁰ non inveniebant quid super hoc agere debuissent.

11. Erat autem tunc in castris quidam de veteranis militibus¹⁴¹ jam senior, sed viridi senectute adhuc vigens, qui merito bonarum virtutum pater patrum dicebatur, nomine Hathagat (101). Hic arripiens signum quod apud eos habebatur sacrum, leonis atque draconis et desuper aquilæ volantis insignitum effigie¹⁴², quo ostentaret fortitudinis atque prudentiæ et earum rerum efficaciam, et¹⁴³ motu corporis animi constantiam declarans, ait: *Huc usque inter optimos Saxones vixi, et ad hanc fere ultimam senectutem ætas me perduxit, et nunquam Saxones meos¹⁴⁴ fugere vidi; et quomodo nunc¹⁴⁵ cogor agere quod nunquam didici? Certare scio, fugere ignoro, nec valeo; si fata non sinunt ultra vivere, liceat saltem, quod michi dulcissimum est, cum amicis occumbere. Exempli¹⁴⁶ michi paternæ virtutis¹⁴⁷ sunt amicorum corpora circa nos prostrata, qui maluerunt¹⁴⁸ mori quam vinci, inpigras animas amittere quam coram inimicis loco cedere. Sed¹⁴⁹ quid necesse habeo exhortationem protrahere tantisper de contemptu mortis? Ecce ad securos ibimus, ad cædem tantum, non ad pugnam; nam de promissa pace ac nostro gravi vulnere nichil suspicantur adversi; hodierno quoque prælio fatigati, quemadmodum sunt sine metu, sine vigiliis et solita custodia manent. Irruamus¹⁵⁰ igitur super improvisos et somno sepultos; parum laboris est! Sequimini me ducem, et hoc canum caput meum nobis trado, si non evenerit quod dico. Illius igitur optimis verbis erecti, quod supererat diei in reficiendis suis corporibus expendebant; deinde prima vigilia noctis dato signo, qua solet sopor gravior occupare mortales, sumptis armis, præcedente duce, irruunt super muros, invenientesque sine vigiliis ac custodiis, ingressi sunt urbem cum clamore valido. Quo excitati adversarii, alii fuga salutem quæsierunt, alii per plateas et muros urbis ut ebrii erraverunt, alii in Saxones, cives suos putantes, inciderunt. Illi vero omnes perfectæ ætatis morti tradiderunt, impuberes prædæ servaverunt¹⁵¹. Eratque nox illa plena clamoribus, cæde atque rapina, nullusque locus in omni urbe quietus, donec aurora rutilans surgit, et incruentam declarat victoriam. Cumque penes regem, vi-*

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁹ deest 3. ¹²⁰ ibi 2. ¹²¹ neutrum 2. 3. 6. ¹²² numerata 3. 4? 6. ¹²³ et A. ¹²⁴ sororis tuæ 2. 6. ¹²⁵ lacrimis 4. ¹²⁶ eum esset 1. esse A. 2. 3. ¹²⁷ tamquam A. ¹²⁸ inperato 4. imperacto A. ¹²⁹ quandiu 4. quam diu 3. ¹³⁰ superabiles A. ¹³¹ 4 hic caput 11. incipit, quod cum indice præmisso haud convenit; scriptorem errasse inde apparet, quod postea c. 17. bis numeravit. ¹³² deest 2. ¹³³ in castris ipse 3. ¹³⁴ emissa ¹³⁵ eam 3. ¹³⁶ in ulteriore — Quo rog in A. *secunda manu aliis erasis scripta sunt.* ¹³⁷ add. tuis A. ^{137*} serio A. 6. ¹³⁸ an ludo hæc 2. ¹³⁹ retulit 1. ¹⁴⁰ non inu. in promptu 2. A. ¹⁴¹ de vet. mil. desunt 4. ¹⁴² effigie 2. ¹⁴³ deest 2. A. ¹⁴⁴ meos saxones 2. ¹⁴⁵ deest 2. A. ¹⁴⁶ exempla 2. exemplo 3. 6. ¹⁴⁷ virtutes 2. 3. 6. ¹⁴⁸ maluere 3. ¹⁴⁹ set 4. ¹⁵⁰ irruere 3. ¹⁵¹ quæsiere — erravere — incidere — tradidere — servavere 3.

NOTÆ.

(101) Eum tunc Saxonum ducem fuisse, Ruodolfus dicit l. l.

delicet Irminfridum (102), summa victoria ¹⁵³ esset, requisitus, cum uxore ac ¹⁵³ filiis ac raro comitatu evasisse repertus est.

12. Mane autem facto ad orientalem portam ponunt aquilam, aramque victoriae construentes, secundum errorem patrum sacra sua propria veneratione venerati sunt; nomine Martem, effigie ¹⁵⁴ columnarum imitantes ¹⁵⁵ Herculem, loco Solem ¹⁵⁶, quem Graeci appellant Apollinem (103). Ex hoc apparet aestimationem ¹⁵⁷ illorum utrumque probabilem, qui Saxones originem duxisse putant de Graecis, quia ¹⁵⁸ Hirmin vel Hermis ¹⁵⁹ Graece Mars dicitur; quo vocabulo ad laudem vel ad vituperationem usque hodie etiam ignorantes utimur (104). Per triduum igitur dies victoriae agentes et spolia hostium dividentes exequiasque caesorum celebrantes, laudibus ducem in caelum attollunt, divinum ei animum inesse caelestemque virtutem acclamantes, qui sua constantia tantam eos egerit perficere victoriam. Acta sunt autem haec omnia, ut majorum memoria prodit, die ¹⁶⁰ Kal. Octobris, qui dies erroris religiosorum sanctione virorum mutati sunt in jejunia et orationes, oblationes quoque omnium nos praecedentium Christianorum (105).

13. His itaque omnibus patralis ¹⁶¹, reversi sunt ad Thiadricum in castra, et ab eo suscepti satisque laudati, et ¹⁶² terra praesenti in aeternam possessionem donati sunt. Socii quoque Francorum et amici appellati, urbem, cui ab igne ut propriis moeniis pepercere, primum incoluerunt. Qui autem finis reges secutus sit, quia memorabilis fama est, pro-

A dere non negligo ¹⁶³. Missus denique Iring ad Thiadricum eo die quo capta est civitas, proxima nocte susceptus ab eo permansit in castris. Audito autem, quia elapsus esset Irminfridus, egit, ut dolo revocaretur, et Iring eum interficeret, tamquam claris muneribus ab ipso donandus ac magna potestate in regno honorandus, ipse vero Thiadricus caedis illius quasi alienus existeret. Quod cum Iring aegre suscepisset, falsis promissionibus corruptus, tandem ¹⁶⁴ cessit seque parere voluntati illius confessus est. Revocatus itaque Irminfridus, prosternitur vestigiis Thiadrici. Iring vero, tamquam armiger regalis stans secus evaginato gladio, prostratum dominum trucidavit ¹⁶⁵. Statimque ad eum ¹⁶⁶ rex: *Tali facinore omnibus mortalibus odiosus factus, dominum tuum interficiendo, viam habeto apertam a nobis descendendi* ¹⁶⁷; *sortem vel partem tuam nequitiae nolumus habere. Merito, inquit Iring, odiosus omnibus mortalibus factus sum, quia tuis parvi dolis; antequam tamen exeam, purgabo hoc scelus meum vindicando* ¹⁶⁸ *dominum meum. Et ut evaginato gladio stetit, ipsum quoque Thiadricum obruncavit, sumensque corpus domini, posuit* ¹⁶⁹ *super cadaver Thiadrici, ut vinceret saltem mortuus, qui vincebatur vivus; viamque ferro faciens discessit. Si qua fides his dictis adhibeatur* ¹⁷⁰, *penes lectorem est* (106). Mirari tamen non possumus ¹⁷¹, in tantum ¹⁷² famam praevaluisse ¹⁷³, ut Iringis nomine, quem ita vocitant, lacteus caeli circulus usque in praesens sit notatus (107).

C 14. Saxones igitur possessa terra summa pace

VARIAE LECTIONES.

¹⁵³ victoriae 2. 3. ¹⁵³ et A. ¹⁵⁴ effigie 2. ¹⁵⁵ innitentes 4. ¹⁵⁶ solis 3. *codices ita verba distinguunt, ut recepti.* ¹⁵⁷ existimationem 2. *aest.* illorum app. 3. ¹⁵⁸ qua A. ¹⁵⁹ chermis 3. ¹⁶⁰ deest 3. ¹⁶¹ peractis A. 2. 3. ¹⁶² add. in 3. ¹⁶³ negligo 1. ¹⁶⁴ deest 1. 3. ¹⁶⁵ truncavit 2. ¹⁶⁶ add. ait 3. 6. ¹⁶⁷ descendendi 1. ¹⁶⁸ vindicabo 1. 3. ¹⁶⁹ deest 3. ¹⁷⁰ adhibeatur dictis 2. ¹⁷¹ add. satis 6. *cf. supra c. 9,* ¹⁷² tantam 1. ¹⁷³ praevaluisse famam 2.

NOTAE.

(102) I. e. in rege Irminfrido capiendo vel occidendo.

(103) Deum Hirmin victoria reportata Saxones venerati sunt; Hirmin eundem quem Hermem Widukindus putavit, quem vero Hermem, i. e. Mercurium, appellat a Graecis Martem dici, erronee statuit. Ceterum verba V. clarissimi I. Grimm. litteris mecum communicata assero: «Widukind sagt also: der sächsische Hirmin bedeutet dem namen nach den Mars (d. i. den Mercur), dem bilde nach den Hercules (weil er heldenmässig gerüstet erscheint, wie Wuotan in der regel nicht) dem orte der aufrichtung nac die Sonne; das kann, wie Sie selbst schon anmerken, bloss auf die orientalis porta bezogen werden.» De deo Hirmin cf. ejusdem Myth., p. 209, etc., ubi vero priorem lectionem secutus est. — Locum, Ruodolfi sententia de Irminsula (supra SS. II, 676) allata, ita explicaverim: in construenda ara Victoriae deos suos veneratione cuilibet eorum propria venerati sunt, scilicet Martem nomine ejus i. e. Irmin arae imposito, Herculem forma ejus effigie columnarum (*bild-saule*) imitata, columna lignea in altum erecta quae Herculis signum quodammodo exprimeret; solem loco arae ad portam orientalem selecto. Ea Widukindi sententia; narrat itaque Saxones in signum victoriae ad portam Schidinge orientalem aram Irminsul erexisse. Hinc et loco

Taciti Ann. I, 61: «truncis arborum antefixa ora; lucis propinquis barbarae arae apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones maclaverant, lux affunditur. PERTZ.

(104) «Heissen die letzten worte: vir verwenden das verstärkende präfix irmin — ohne seinen sinn zu verstehen bei wortern guter und ubler bedeutung?» Ita I. Grimm Myth., p. 210, dubio procul recte haec verba interpretatus est. Cf. ib. p. 82 sqq. — Mibi relativum ad Mars referendum esse videtur, quo vocabulo ignorantes, — nam Hirmin minime ignorabant, — Saxones lingua sua ad laudem in voce *mari*, *mar*, clarus, ad vituperationem in voce *incubum* significante *mara* et compositis earum utebantur. PERTZ.

(105) Inde a Dominica proxima post festum Michaelis incipit hebdomas illa *die gemeine Wochen*, cujus vestigia usque ad s. xvi et ultra inveniuntur, quamque etiam chron. vetus ducum Brunsw. Leib. II, p. 16, cum hac Saxonum victoria conjunxit. Plura de eo testimonia collegit Haltaus cal. medii aevi p. 151. Iisdem diebus etiam festum Cissae deae Svecicae celebratum esse, Grimm adnotavit Myth. pag. 188.

(106) Hanc narrationem ex priscis carminibus hantam esse nemo non intelligit.

(107) Cf. Grimm Myth., p. 214 sqq.

quieverunt, societate Francorum atque amicitia usi. Parte quoque agrorum cum amicis auxiliariis vel manumissis distributa, reliquias pulsæ gentis tributis condemnauerunt¹⁷⁵; unde usque hodie gens Saxonica¹⁷⁶ triforini genere ac lege præter conditionem servilem dividitur¹⁷⁶ (108). A tribus etiam principibus totius gentis ducatus administrabatur, certis terminis exercitus congregandi potestate contenti¹⁷⁷, quos suis locis ac vocabulis noyimus signatos, in Orientales scilicet populos, Angarios atque Westfalos¹⁷⁸. Si autem universale bellum ingrueret¹⁷⁹, sorte eligitur, cui omnes obœdire oportuit¹⁸⁰, ad administrandum imminens bellum. Quo peracto, æquo jure ac lege, propria contentus potestate unusquisque vivebat (109). De legum vero varietate nostrum non est in hoc libello disserere, cum apud plures inveniatur lex Saxonica diligenter descripta. Suavi¹⁸¹ vero Transbadani¹⁸² (110) illam quam incolunt regionem eo tempore invaserunt, quo Saxones¹⁸³ cum Longobardis Italiam adierunt¹⁸⁴, ut eorum narrat historia (111), et ideo aliis legibus quam Saxones utuntur (112). Igitur Saxones variam fidem Francorum experti, de quibus nobis non est dicendum, cum in eorum gestis (113) inveniatur scriptum, paterno errore obligati usque ad tempora Karoli¹⁸⁵ Magni perdurarunt¹⁸⁶.

15. Magnus vero Karolus cum esset regum fortissimus, non minori sapientia vigilabat. Enimvero considerabat, quia suis temporibus omni mortali prudentior erat, finitimam gentem nobilemque vano

A errore retineri non oportere; modis omnibus satagebat, quatenus ad viam¹⁸⁷ veram duceretur, et nunc blanda suasionem, nunc bellorum impetu ad id cogebat, tandemque tricesimo imperii sui anno obtinuit; imperator quippe ex rege creatus est, quod multis temporibus elaborando non defecit. Ob id qui olim socii et amici erant Francorum, jam fratres et quasi una gens ex christiana fide, veluti modo videmus, facta est.

16. Ultimus vero Karolorum apud orientales Francos imperantium Hluthowicus¹⁸⁸ ex Arnulfo¹⁸⁹ fratre Karoli, hujus Lotharii regis proavi (114), natus erat. Qui (115) cum accepisset uxorem nomine Liudgardam¹⁹⁰, sororem Brunonis ac magni ducis Oddonis¹⁹¹, non multis post hæc vixerat annis. Horum pater erat Liudulfus¹⁹², qui Romam profectus transtulit reliquias beati Innocentii papæ (116). Ex quibus Brun¹⁹³ cum ducatum administrasset¹⁹⁴ totius Saxonie, duxit exercitum contra Danos, et inundatione repentina circumfusus, non habens locum pugnandi, periit cum omni exercitu (117), fratri natu quidem¹⁹⁵ minori, sed omni virtute multo potiori, relinquens ducatum (DCCCLXXX). Regi autem Hluthowico non erat filius, omnisque populus Francorum atque Saxonum (118) quærebat Oddoni diadema inponere regni. Ipse vero quasi jam gravior (119) recusabat imperii onus; ejus tamen consultu Conradus¹⁹⁶ quondam dux¹⁹⁷ Francorum ungitur¹⁹⁸ in regem; penes Oddonem tamen summum C semper et ubique fiebat¹⁹⁹ imperium.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷⁵ condemnare 3. ¹⁷⁶ saxonica 3. ¹⁷⁶ præter — dividitur *desunt* 2. ¹⁷⁷ contendendi 2. ¹⁷⁸ westfalos 3. ¹⁷⁹ ingruerit 2. *sec. m. et A.* ¹⁸⁰ oporteat 2. ¹⁸¹ suavi 1. suabi 2. suevi 3. ¹⁸² transpadani 2. transalbins 3. ¹⁸³ saxonis 1. ¹⁸⁴ adiere 3. ¹⁸⁵ 1. 3. (A) *semper carolus.* ¹⁸⁶ perdurabant A. 2. 3. ¹⁸⁷ ueram viam A. 2. 3. ¹⁸⁸ ita ubique scripsi, dūce Ann. Corb. et 1. ubi interdum

Hluthowicus et hluthuicus sæpius vero luthuicus aut luthowicus, ludewicus postea ludewicus A. ludowicus 2.; 3 *semper fere* Lothowicus. ¹⁸⁹ 3. *plerumque*: Arnulpho. ¹⁹⁰ 2. *modo* liudg., *modo* liudg.; A. *semper* ludgarda. ¹⁹¹ 2. *modo* otto, *modo* oddo; A. et 3. *semper* otto. ¹⁹² 2. liudolfus et liudolfus, A. *semper* ludolfus, 3. *plerumque* liudolphus. ¹⁹³ Bruno 3. ¹⁹⁴ administraret 3. ¹⁹⁵ quoque A. ¹⁹⁶ conradus 2. chunradus A. Cunradus 3. ¹⁹⁷ deest 2. ¹⁹⁸ ungitur A. 2. 3. ¹⁹⁹ vige- bat 2. 3. 7.

NOTÆ.

(108) Saxones bello attenuatos terræ partem maxime orientalem colonis tradidisse, Ruodolfus narrat p. 675; postea quatuor gentis ordines affert, quarto loco servos ponens. Ipso auctore nostrum hæc scripsisse, vix tamen putarim.

(109) Cf. Bedam v, c. 11: « Non enim habent regem iidem antiqui Saxones, sed satrapas plurimos suæ genti præpositos, qui ingruente belli articulo mittunt æqualiter sortes, et quemcunque sors ostenderit, hunc tempore belli ducem omnes sequuntur et huic obtemperant; peracto autem bello rursus æqualis potentie omnes sunt satrapæ. » Hæc verba Widukindo haud repugnare videntur; Frecht etiam ex illis nostrum sua hausisse statuit.

(110) I. e. Suevi trans Badam (Bode) in pago Suevego habitantes. Cf. Grupen Origines II, p. 397 sqq.

(111) Paulus Diaconus II, c. 6.

(112) Hujus rei vestigia per totum medium ævum mansisse, ex speculo Saxonum, quod dicunt, apparet. Cf. Homeyer Index s. v. Schwabe, p. 372.

(113) Fortasse Eginhardi libri, Caroli Vita et An-

nales, ex quibus quæ sequuntur hausta possunt videri.

(114) Lotharius inde ab a. 954 rex Francorum occidentalium; Widukindus vero ejus abavum (non proavum) Carolum Calvum et Carolum Crassum Arnulfi patrum inter se confundit, Cf. c. 28.

(115) Non Ludovicum Arnulfi filium, sed Ludovicum quem dicunt juniorem, Ludovici Germanici filium, Pii nepotem, Liudgardam duxisse, jam Meibomius satis probavit.

(116) De hac translatione cf. Agium Vita Hathumodæ cap. 1, Hrotsuith de cœnob. Gandersh. v. 118 sqq.; Wedekind (Noten I, p. 159 sqq.) eam a. 844 factam esse ostendit.

(117) Cf. Ann. Fuldenses a. 880, de loco prælii verò Grupen Orr. Germ. II. p. 214 sqq.; Wedekind Noten I, p. 295 sqq. Idem monuit, cum Thietmaro (p. 32) fluminis, neque cum Ann. Saxone (a. 879) copiarum inundatione esse intelligendam.

(118) Cf. I, c. 26; II, c. 1.

(119) Jam a. 866 ante quadraginta sex annos pater ejus Liudulfus mortuus est. Vide Ann. Xantenses h. a.

17. Natus est autem ei filius toto ²⁰⁰ mundo neces- A sarius, regum maximus optimus; Henricus, qui primus libera potestate regnavit in Saxonia (120). Qui cum primæva ætate omni genere virtutum vitam suam ornaret, de die in diem proficiebat præcellenti prudentia et omnium honorum actuum ²⁰¹ gloria; nam maximum ei ab adolescentia studium erat in glorificando gentem suam et pacem confirmando in omni potestate sua. Pater autem videns prudentiam adolescentis et consilii magnitudinem, reliquit ²⁰² ei exercitum et militiam adversus Dalamantiam ²⁰³ (121), contra quos diu ipse militavit. Dalamanci ²⁰⁴ vero inpetum ²⁰⁵ illius ferre non valentes, conduxerunt adversus eum Avars, quos modo Ungarios ²⁰⁶ vocamus, gentem belli ²⁰⁷ asperrimam (DCCCCVI).

18. Avars autem, ut quidam putant, reliquæ erant B Hunorum ²⁰⁸. Huius egressi sunt de Gothis, Gothi autem de insula, ut Jordanis ²⁰⁹ narrat (122), nomine Sulza egressi sunt. A proprio autem duce, nomine Gotha ²¹⁰, Gothi appellati sunt. Coram quo cum quædam mulieres in exercitu suo rerum veneficarum arguerentur, requisitæ sunt et inventæ culpabiles. Quarum cum esset multitudo, a merita quidem pœna abstinuit, ab exercitu tamen omnes eiecit. Ejectæ autem silvam proximam ²¹¹ petierunt, quæ cum mari cingeretur ²¹² et Meoticis paludibus, inde exeundi aditus non patebat. Prægnantes autem ²¹³ jam quædam ²¹⁴ ex illis ibidem partum ediderant. A quibus cum alii atque alii nascerentur, facta est gens valida; ferarumque more viventes, inculti et indomiti, facti sunt venatores acerrimi. Post multa C sæcula, cum aliam mundi partem illic commorantes penitus ignorarent, contigit cervam venatu inveniri eamque persequi, donec ipsa præcedente, omnibus retro mortalibus intransmeabilem hactenus viam per Meoticas paludes transmearent; ibique urbes et oppida et invisum antea genus hominum videntes, eadem via reversi sunt, sociis talia referentes. Illi autem curiositatis causa cum multitudine perrexerunt audita probare. Finitimæ autem urbes et oppida, cum ignotam multitudinem et corpora cultu habituque horrenda vidissent, dæmonia esse credentes, fugiebant. Illi vero ad novas rerum facies D

stupentes, admirati ²¹⁵, primum quidem a cæde atque rapina abstinuerunt, sed nemine resistente, humana tacti cupidine ²¹⁶, multa cæde hominum facta, nulli rei proinde parcebant; et capta præda magna, ad sedes suas reversi sunt. Videntes autem, quia res eis secus cederent, cum uxoribus ac filiis et omni agresti ²¹⁷ suppellectili iterum venientes, et finitimas gentes circumquaque vastantes, Pannoniam postremo inhabitare cœperunt.

19. Victi autem a magno Karolo ²¹⁸ et ²¹⁹ trans Danubium pulsî ac ingenti vallo circumclusi ²²⁰ (123), prohibiti sunt a consueta gentium depopulatione. Imperante autem Arnulfo, destructum est opus, et via eis nocendi patefacta, eo quod iratus esset imperator Centupulcho ²²¹ regi ²²² Marorum ²²³ (124). Deinde quantam stragem quantamque injuriam imperio Francorum fecerint, urbes ac regiones adhuc desolatæ testantur. Hæc ideo de hac gente dicere arbitrati sumus, ut possit tua claritas agnoscere, cum qualibus avo tuo patrique certandum fuerit, vel a ²²⁴ quibus hostibus per eorum providentiæ virtutem et armorum insignia tota jam fere ²²⁵ Europa liberata sit.

20. Prædictus igitur exercitus Ungariorum a Slavis ²²⁶ conductus, multa strage in Saxonia facta, et infinita capta præda, Dalamantiam ²²⁷ reversi, obvium invenerunt alium exercitum Ungariorum, qui comminati sunt bellum inferre anticis eorum, eo quod auxilia eorum sprevisent, dum illos ad tantam prædam duxissent. Unde factum est, ut secundo vastaretur Saxonia ²²⁸ ab Ungariis, et priori exercitu in Dalamantia secundum expectante, ipsa quoque in tantam penuriæ miseriam ducta sit, ut aliis nationibus eo anno, relicto proprio solo, pro annona servirent.

21. (DCCCCXII). Igitur patre patriæ et magno duce Oddone defuncto, illustri et magnifico filio Henrico totius Saxonie ²²⁹ reliquit ²³⁰ ducatum. Cum autem ei essent et alii filii, Thanemarus ²³¹ et Liudulfus, ante patrem suum obierunt. Rex autem Conradus cum sæpe expertus esset virtutem novi ducis, veritus est ei tradere omnem potestatem patri- D

VARIE LECTIONES

²⁰⁰ toti 3. *deest* 2. ²⁰¹ bonarum artium A. ²⁰² reliquid 1. ²⁰³ 2. *semper* dalmatiam. ²⁰⁴ dalanci 1. dalamanti A. dalmatii 2. Dalmatæ 3. ²⁰⁵ inpetus 2. ²⁰⁶ 3. *semper* Ungaros. ²⁰⁷ *deest* 2. ²⁰⁸ hunonum 1. ²⁰⁹ Jordanus 3. ²¹⁰ Gotho 3. ²¹¹ *deest* 2. ²¹² cingerentur 2. 3. ²¹³ *deest* 1. ²¹⁴ quædam jam 2. ²¹⁵ admirari 2. ²¹⁶ sed — cupidine *desunt* 2. ²¹⁷ agresti 1. ²¹⁸ karolo magno 2. ²¹⁹ *deest* A. ²²⁰ circumfusi 3. ²²¹ Centupulchro 3. ²²² *deest* 3. ²²³ maurorum 2. Moravorum 3. ²²⁴ *deest* 2. ²²⁵ *deest* 1. ²²⁶ 1. *plerumque* slavi, *nonnunquam* c. littera superscripta, 2. modo slavi, modo sclavi. A. et 3. sclavi. ²²⁷ in Dalmatiam 3. ²²⁸ vastarent saxoniam 1. ²²⁹ *add.*: ipse 3. 1? ²³⁰ reliquid 1. ²³¹ thanemarus A. 2.

NOTÆ.

(120) Hæc verba ex alio Widukindi loco (i, c. 34) interpretanda esse jam Meibomius intellexit; Henricus primus ita Saxoniam rexit, ut omni alia potestate semota ipse rex et dux totum terræ imperium teneret.

(121) Hæc Slavorum provincia, ab ipsis Thietmaro teste (p. 4) Glomaci vocata, prope Albiam in territorio Misnensi sita fuit.

(122) Jord. c. 3, qui insulam Scandza appellat; quæ sequuntur ex eodem c. 24 desumpta sunt.

(123) Carolum Magnum Avars vallo magno circumclusisse, sæculo x vulgaris fuit opinio. Cf. Liudprand. i, c. 13.

(124) Swatopluk sive Zwentibaldus dux Moravorum.

(125) Thietmar (p. 6.): « hæreditatem jure et

reret totius exercitus Saxonici ²²². Fictæ tamen pro laude et gloria optimi ducis plura locutus, promisit se majora sibi daturum, et honore magno glorificaturum ²²³: Saxones vero hujuscemodi simulationibus non attendebant, sed suadebant ²²⁴ duci suo, ut si honore paterno cum nollet sponte honorare, rege ²²⁵ invito, quæ vellet obtinere posset. Rex autem videns vultum Saxonum erga se solito austeriorem nec posse publico bello eorum ducem contere, subpeditante ²²⁶ illi fortium militum (126) manu, exercitus quoque innumera multitudine, egit, ut quoquo modo interficeretur dolo.

22. (127) ²²⁷ Erat autem ea tempestate Magoniacæ sedis antistes nomine Hatho ²²⁸, acutus consilio, acer ingenio, et qui varietate sibi consueta multos mortales præcederet. Hic volens placere regi Conrado Francorumque simul populo, arte solita virum nobis proprie a summa clementia concessum aggressus est, fecitque ei torquem auream (128) fa-

abricari, et invitavit ad convivium, quo magnis ab eo muneribus honoraretur. Interea pontifex opus considerandi gratia ingreditur ad aurificem, et visa torque, ingemuisse fertur. Gemitus causam aurifex interrogat. Cui respondit, quia optimi viri ²²⁹ et sibi carissimi, scilicet Henrici, sanguine illa torques deberet intingui. Aurifex audita silentio textit ²³⁰, et opere perfecto traditoque, missionem petit ²³¹ et accipit; et obvians duci eunti ad ea negotia, indicavit ei quæ audivit. Ipse autem vehementer iratus, vocat legatum pontificis qui jampridem aderat invitandi eum gratia: *Vade, inquit, dic Hathoni ²³², quia durius ²³³ collum non gerit Henricus quam Adelberhtus ²³⁴, et quia melius rati sumus, domi sedere, et de ejus servitio tractare, quam comitatus nostri B multitudine modo eum gravare.* Is, ut ferunt, Adelberhtus, ab ipso quondam pontifice in fide susceptus, ejus est consilio deceptus; quod quia non probamus, nunquam affirmamus, sed vulgi rumore magis

VARIE LECTIONES.

²²² saxonici exercitus 2. ²²³ et — glorificaturum *desunt* 1. ²²⁴ sed suadebant *desunt* 1. ²²⁵ regi A. 1? ²²⁶ suppetente. 3. ²²⁷ *De hoc loco cf. præfationem; textum codic. 2, 3, etiam 6, 7, legerunt.* ²²⁸ hattho 1. ²²⁹ *deest* 1. ²³⁰ *tegit* 2, *prima manu.* ²³¹ *petiit* 1. ²³² *athoni* 1; 3 *semper Hattoni.* ²³³ *duriozem* 1. ²³⁴ *adelberhtus* 1, *postea vero adelberhtus*; 2, 3, *semper adelbertus.*

NOTÆ.

maximam beneficii partem gratuito regis suscepit ex munere. » Conradus Thuringiæ pagos a patre Ottone administratos novo duci denegasse videtur.

(126) Milites Widukindo vassalli majores sunt. Cf. c. 22, II, 1.

(127) *Codd.* 2, 3. Ad hocque negotium habens, ut fertur, maxime idoneum Magoniacæ sedis episcopum, nomine Hathonem [Hattonem 3]. Hic obscuro genere natus ingenioque acutus, ut [et 3] qui difficile discerneretur, melior consilio foret an pejor. Quod ex uno ejus actu colligi potest. Nam cum bellum esset Cuonrado [Ghuonrado β], regis Conradi patri [patre 2], et [et cum β] Adelberto [Adalberto β] (Henrici ex sorore nepoti [nepote β. h. e. s. n. *desunt* 2]), primus [primum 3 β] interfectus est frater Adelberti; postea [est, f. A. p. β] in ultionem fratris Cuonradus quoque occisus est ab Adalberto, nec [ne 2] ullus regum tam ingens bellum inter eminentes viros potuit sedare [s. p. β]. Summus postremo pontifex mittitur ad sedandam tam ingentem discordiam; et ingressus civitatem Adelberti, sub jurejurando spondit, aut ei pacem cum rege facturum, aut incolumem loco suo restitutum [const. 3]. His pactis consentiens Adelbertus, fidei gratia et amicitia quod dignaretur aliquid gustare, rogavit. Quo negante, ilico egressus est urbem. Cumque pertransisset oppidum cum omni comitatu, fertur clamasse [proclamasse 3]: *Proh, inquit, sæpius petit, qui oblata spernit; tædet me longioris vie, tardiorisque horæ; nam jejuni tota die non possumus ambulare.* Lætus Adelbertus inclinatur [inclinavit se 3] ad genua pontificis, et ut gustandi gratia in urbem reverteretur deposcit. Pontifex in urbem reversus cum Adelberto, liberatur a lege juramenti, ut sibi videbatur, eo quod incolumem eum loco suo constituisset. Post hæc regi a pontifice præsentatus Ludwico et dampnatus, capitalem accepit sententiam. Hæc igitur perfidia quid nequius [ms. iniquius 4]? Attamen uno capite cæso, multorum capita populorum salvantur. Et quid melius eo consilio, quo discordia dissolveretur, et pax redderetur. Ea itaque varietate virum nobis, etc. ut *codex* 1.

omissa tamen sententia. « Is ut ferunt Adelberhtus... credimus. » usque dissolutus post tertium diem [deest 2] defecisset.

Codex A. Denique ab amicis regis ei insidiæ [insidiare e] machinantur. Quæ tamen ab aurifice, torquem auream ad usus doli fabricante, deteguntur. Quidam enim insidias tendentium ingressus ad aurificem opus considerandi gratia, eoque inspecto, altius ingemuisse fertur. Tanti gemitus causam dum faber interrogat, hoc responsi accepit, quia optimi viri Henrici post modicum deberet illa torques sanguine infundi. Audita faber tanquam parvipendens silentio textit. Opere perfecto traditoque, missionem petit et accepit, occurrensque duci juxta locum qui dicitur Cassala, secreto interrogat, quo iturus esset. Ille se ad convivium munusque honorificum invitatum, et ad hoc ire velle respondit. Aurifex ilico audita prodit et ducem ab itinere prohibuit. Vocat autem legatum qui ea hora invitandi eum gratia aderat, imperatque suis dominis gratias agere pro fidei invitatione, non posse vero in presenti eos visitare propter repentinas barbarorum incursiones; ceterum in sui servitio incunctanter permansurum. Ad orientem autem versus cum suo comitatu, collecta manu, omnia quæ erant pontificis qui eo tempore Maguntia præerat, Hathonis, in omni Saxonia vel Thuringorum terra occupavit. Burchardum quoque et Bardonem, quorum alter gener regis erat, in tantum afflixit et bellis frequentibus contrivit, ut terra cederent, eorumque omnem possessionem suis militibus divideret. Hatho [Hattho c] autem videns suis artibus finem impositum, Saxonumque res florescere, nimia tristitia ac morbo pariter confectus, non post multos dies deficiens, diem extremum obiit, vir magnæ prudentiæ, et qui tempore Ludewici adolescentis super imperio Francorum acri cura vigilabat, multas discordias in regno reconciliabat, templum Maguntia nobili structura illustrabat.

(128) De hoc mortis genere cf. *Waltherium* 1059, ed. Grimm, p. 39. Cf. p. 72.

fictum credimus. Et statim omnia quæ juris ipsius ²⁴⁵ (129) erant in omni Saxonia ²⁴⁶ vel Thuringorum terra occupavit Burghardum ²⁴⁷ quoque et Bardonem (130), quorum alter gener regis erat, in tantum afflixit, et bellis frequentibus contrivit, ut terra cederent (131), eorumque omnem possessionem militibus ²⁴⁸ suis divideret. Hatho autem videns suis calliditatibus finem inpositum, nimia tristitia ²⁴⁹ ac morbo pariter non post multos dies confectus interiit. Fuerunt ²⁵⁰ etiam, qui dicerent, quia fulmine cæli tactus eoque ictu dissolutus, diem postremum defecisset [DCCCCXIII, Mai 15] (132).

23. (DCCCCXV) Rex autem misit fratrem cum exercitu in Saxoniam eam devastandam. Qui appropians urbi quæ ²⁵¹ dicitur Heresburg ²⁵², superbe locutum tradunt, quia nichil ei majoris ²⁵³ curæ esset, quam quod Saxones pro muris se ostendere non auderent, quo cum eis dimicare potuisset. Adhuc sermo in ore ejus ²⁵⁴ erat, et ecce Saxones ei occurrerunt miliario uno ab urbe, et inito certamine, tanta ²⁵⁵ cæde Francos mulctati ²⁵⁶ sunt, ut a mimis (133) declamaretur, ubi tantus ille infernus esset, qui tantam multitudinem cæsorom capere posset. Frater autem regis Evurhardus ²⁵⁷, liberatus a timore absentiae ²⁵⁸ Saxonum — nam eos præsentibus vidit — et ab ipsis turpiter fugatus, discessit.

24. Audiens autem rex male ²⁵⁹ pugnatum a fratre, congregata ²⁶⁰ omni virtute Francorum, perrexit ad requirendum Heinricum. Quem compertum in præsidio urbis quæ dicitur Grona ²⁶¹ (134), temptavit illud obpugnare præsidium. Et missa legatione pro spontanea deditioe, spondet, se per hoc sibi amicum affuturum, non ²⁶² hostem experturum (135). Huic legationi intervenit Thiadmarus ²⁶³ ab Oriente (136), vir disciplinæ militaris peritissimus, variis consilioque magnus, et qui calliditate ingenita ²⁶⁴ multos mortales superaret. Hic superveniens legatis regis præsentibus, interrogat, ubi

vellet exercitum ²⁶⁵ castra metari ²⁶⁶. At ille jam suasus cedere Francis, accepit fiduciam, audiens de exercitu, credens ita esse. Thiadmarus vero fiete loquebatur; cum quinque enim ²⁶⁷ tantummodo viris venerat ²⁶⁸. De numero autem legionum sciscitante ²⁶⁹ duce, ad triginta fere legiones se producere ²⁷⁰, respondit ²⁷¹; et ita delusi legati regressi sunt ad regem. Vicit vero eos calliditate sua Thiadmarus, quos ipse dux ferro vincere ²⁷² non potuit Heinricus. Nam antelucanum relictis castris ²⁷³ Franci, unusquisque rediit ²⁷⁴ in sua.

25. Rex autem profectus in Bojoariam ²⁷⁵, dimicavit cum Arnulfo (137), et ibi, ut quidam tradunt, vulneratus, revertitur in patriam suam (DCCCCXVIII). Cumque se morbo sensisset laborare pariter cum defectione primæ fortunæ, vocat fratrem, qui eum visitandi gratia aderat ²⁷⁶, quemque ²⁷⁷ ita alloquitur: *Sentio, inquit, frater, diutius me istam vitam tenere non posse, Deo, qui ordinavit ita ²⁷⁸, imperante gravique morbo id cogente. Quapropter considerationem tui habeto, et quod ad te maxime respicit, Francorum toto ²⁷⁹ regno consulto ²⁸⁰, mei ²⁸¹ attendendo fratris tui consilio. Sunt nobis, frater, copiarum exercitus congregandi atque ducendi, sunt urbes et arma cum regalibus insigniis, et omne quod decus regum deposcit, præter fortunam atque mores. Fortuna, frater, cum nobilissimis moribus Heinrico cedit, rerum publicarum secus Saxones summa est. Sumptis igitur his insigniis, lancea sacra ²⁸², armillis aureis cum clamide, et veterum gladio regum ac diademate, ito ²⁸³ ad Heinricum, facito pacem cum eo, ut eum fœderatum possis habere in perpetuum. Quid enim necesse est, ut cadat populus Francorum tecum coram eo? ipse enim vere rex erit et imperator multorum populorum. His dictis frater lacrimans se consentire respondit. Post hæc autem rex ipse moritur, vir fortis et potens, domi militiaque ²⁸⁴ optimus, largitate serenus, et*

VARIÆ LECTIONES.

²⁴⁵ sui juris 2. ²⁴⁶ saxonia omni 2. ²⁴⁷ Burchardum 2. ²⁴⁸ suis militibus 2, 3. ²⁴⁹ justitia 4. ²⁵⁰ fuerit 3. ²⁵¹ qui 1. ²⁵² heresburgh 2, A. ²⁵³ majori 3. ²⁵⁴ deest 2. ²⁵⁵ tantos 2. ²⁵⁶ mulctati 2, A. ²⁵⁷ 2, 3, *semper* everhardus. A. *semper* eberhardus. ²⁵⁸ absentium A. ²⁵⁹ turpiter A. ²⁶⁰ congregato 1. ²⁶¹ Grona 6, 7. ²⁶² ne 1. ²⁶³ thiatmarus 2. *pr. manu et* 3. *semper*; thietmarus 2, *sec. manu et postea semper*; A. *semper* diethmarus. ²⁶⁴ ingenti 2, ingenii 3, 7. ²⁶⁵ exercitus 1. ²⁶⁶ castra metiri 2, *pr. manu*. ²⁶⁷ deest A. ²⁶⁸ veniebat 2; cum quinque — venerat *desunt* 1. ²⁶⁹ sciscitante 1. ²⁷⁰ p. posse 3, A. ²⁷¹ de numero — respondit *desunt* 2. ²⁷² vincere ferro A. ²⁷³ deest 1. ²⁷⁴ redit 1. ²⁷⁵ bawariam A, 2; *interdum vero* 2, boioariam; Baioariam 3. ²⁷⁶ adierat 2, 3, 5, 7. ²⁷⁷ quem 3. ²⁷⁸ ita ordinavit 2. ²⁷⁹ toti 3. ²⁸⁰ consulto 1. ²⁸¹ deest 5, meo 6, 7. ²⁸² sacra lancea 2. ²⁸³ et ito 1. ²⁸⁴ militiaeque 5.

NOTÆ.

(129) I. e. Hathonis, ut et Thietmarus locum intelligit.

(130) Burchardum et Bardonem filios fuisse Burchardi ducis, a. 908 occisi, recte Wenck (Hist. Hass. II, p. 545, n. e.) statuere videtur; uter gener i. e. sororius regis fuerit, non constat.

(131) Comites illos in australi Thuringiæ parte possessiones suas habuisse, iisque potitum, totam Thuringiam Heinricum inde ab hoc tempore tenuisse, verisimile est.

(132) Ekkehardo teste Italica febre consumptus est.

(133) Joculatores, histriones, scurræ sæculo IX et X sæpius memorantur; iidem mimi etiam in epistola

D Hermenrici Augiensis nominati sunt.

(134) Grona villam præpe Gottingam intelligendam esse, verisimillimum videtur; de Grohnde et Gronau alii cogitarunt.

(135) Cf. III, 53: *Amicum per hoc adepturum, non hostem experturum.*

(136) Comes pagi Nordthuringowe, Heinrico rege inter primores Saxonie cf. c. 36. Quæ vero de ipso hoc loco traduntur, vix historiæ conveniunt.

(137) Arnulfum a. 917 rebellasse, tradunt Ann. Alam. tunc secundo contra eum profectus est Conradus eumque Liudprando teste (II, 19) ad Ungarios expulit.

omnium virtutum insignis²⁸⁵ clarus; sepeliturque in civitate sua Wilinaburg²⁸⁶ (138) cum mœrore ac lacrimis omnium Francorum (139).

26. Ut ergo Rex imperarat, Evurhardus²⁸⁷ adiit Heinricum, seque cum omnibus thesauris illi tradidit, pacem fecit, amicitiam promeruit, quam fideliter familiariterque usque in finem obtinuit. Deinde congregatis principibus et natu majoribus exercitus (DCCCXIX) Francorum in loco qui dicitur Fridisleri²⁸⁸ (140), designavit eum regem coram omni populo Francorum atque Saxonum. Cumque ei offerretur unctio cum diademate a summo pontifice, qui eo tempore Hirigerus²⁸⁹ erat (141), non sprexit, nec tamen suscepit: *Satis, inquit, michi est, ut præ majoribus meis²⁹⁰ rex dicar et designer, divina annuente gratia ac vestra pietate; penes meliores vero nobis unctio et diadema sit; tanto honore nos indignos arbitramur²⁹¹*. Placuit itaque sermo iste coram universa multitudine, et dextris in cœlum levatis, nomen novi regis cum clamore valido salutantes frequentabant.

27. Eo ordine rex factus Henricus, perrexit cum omnicomitatu suo ad pugnandum contra (DCCCXX) Burghardum²⁹², ducem Alamanniæ²⁹³. Illic cum esset bellator intolerabilis, sentiebat tamen, quia valde prudens erat, congressionem regis sustinere non posse, tradidit semet ipsum ei cum universis urbibus et populo suo²⁹⁴. Et rebus prospere gestis, transiit inde in Bojoariam, cui præsidebat Arnulfus dux. Quo comperto in præsidio urbis quæ²⁹⁵ dicitur Ragenesburg²⁹⁶, obsedit eum. Videns autem Arnulfus, quia resistere regi non sufficeret, apertis portis, egressus est ad regem, tradito semet ipso²⁹⁷ cum omni regno suo. Qui honorifice ab eo susceptus, amicus regis appellatus est. Rex autem de die in

diem²⁹⁸ proficiens et crescens, robustior majorque ac clarior pollebat. Cumque regnum sub antecessoribus suis ex omni parte confusum civilibus atque externis bellis colligeret²⁹⁹, pacificaret et adunaret, signa movit contra Galliam et Lotharii regnum.

28. Lotharius enim erat filius Hluthowici³⁰⁰ imperatoris, a magno Karolo nati; huic erant fratres Karolus et Hluthowicus. Karolo Æquitaniæ³⁰¹ et Wascanorum³⁰² cessere regiones, terminum habens³⁰³ ab occidente Barcellonam³⁰⁴, Hispaniæ³⁰⁵ urbem, ab aquilone Britannicum mare et ad³⁰⁶ meridiem juga Alpium, ad orientem vero Masam³⁰⁷ fluvium. Inter Masam³⁰⁸ vero fluvium et Renum³⁰⁹ Lothario regnum cessit. Hluthowico³¹⁰ autem a Reno usque ad fines Illirici³¹¹ et Pannoniæ, Adoram³¹² quoque³¹³ fluvium et terminos³¹⁴ Danorum imperium erat. Sub his fratribus bellum famosum actum est in Phontinith³¹⁵, antequam hæc divisio regni fieret. Postea vero facta inviolabiliter mansit, quousque jure hereditario hæc regna omnia cederent Karolo (143), hujus Lotharii³¹⁶ proavo, de quo supra (144) mentionem fecimus.

29. Hunc quidam ex orientalibus Francis adiens, nomine Oda, vir fortis et prudens, egitque³¹⁷ consilio suo, ut cum Danis bene pugnaretur, qui jam multis annis Karoli regnum³¹⁸ vexabant, unaque die ex eis ad centum milia caderentur (145). Ex hoc ille Oda clarus et insignis habitus et a rege secundus significatus, cum ad eum venerit uno tantum servulo comite contentus³¹⁹. Moriens autem Karolus, jussit Odonem memorem beneficii sui³²⁰ fore, et misericordiam sibi præstitam filio, si nasceretur, non negaret. Nam filius ei tunc non erat³²¹, sed regina prægnans fuit (146); cumque post mortem patris filius nasceretur, Oda eum et regno pariter et

VARIE LECTIONES.

²⁸⁵ insignis A. ²⁸⁶ wilinaburch 2; Quidelingaburg 3. ²⁸⁷ eauthardus 1. et ita sæpius. ²⁸⁸ fridislere 2. ²⁸⁹ hirigerus 2. Herigerus 5. ²⁹⁰ mei A. ²⁹¹ arbitramus 2. ²⁹² 2. A. semper burckhardum; Burckhardum 3. ²⁹³ alemanniæ A. ²⁹⁴ deest. 2. ²⁹⁵ qui 1. ²⁹⁶ ragenesburch 1. ragenesburg A. 3. ragenesburg 5. ²⁹⁷ semet ipso 1. ²⁹⁸ die 1. ²⁹⁹ add. et 3. ³⁰⁰ luthowici 1. ³⁰¹ equitanæ 2. pr. manu. aquitanæ 2. ³⁰² sec. manu, aquitanæ A. 3. ³⁰³ uwasconorum A. ³⁰⁴ habentes 2. ³⁰⁵ barcelonam A. Barcinonam 3. ³⁰⁶ spaniæ A. ³⁰⁷ deest A. ³⁰⁸ masan 1. Mosam 3. ³⁰⁹ A. 3. semper rhenum. ³¹⁰ ludowicus 2. ³¹¹ illirici A 3. ³¹² ad oram quoque 3. odoramque 2. ³¹³ terminum 3. ³¹⁴ Fontinith 3. ³¹⁵ Ludovici 3. ³¹⁶ egit 2. ³¹⁷ regnum karoli 2. ³¹⁸ contentus comite 2. ³¹⁹ benef. sui mem. 2. ³²⁰ fuit 2.

NOTÆ.

(138) Weïlburg; regem in Fuldensi monasterio sepelitur esse, Contin. Reginonis (I. p. 615) dicit, ex quo Annales Metenses (5) hæc recepisse videntur: *sepeliturque in monasterio Fuldensi*.

(139) *Cum lacrimis et planctu plurimarum gentium* I. 41; *cum gemitu et lacrymis omnium Saxonum*, II. 37; *cum fletu et planctu omnium Francorum*, III. 47; *cum luctu et planctu multorum populorum* III. 57.

(140) Frizlar.

(141) Archiepiscopus Moguntinus, successor Hathonis.

(142) Oder.

(143) Hæc non de Karolo Calvo, Lotharii abavo, sed Karolo Crasso dici possunt, quem Karoli Simplicis patrem a nostro fingi, jam Bouquet annotavit. — Noster æque ac Liudprandus Antap. I. 5. 14. Karolos duos Calvum et Crassum pro uno habuit, et

pro filio ejus Karolum Simplicem, Hludowici Balbi posthumum. PERTZ.

(144) C. 16.

(145) De urbis Parisiacæ adversus Nordmannorum impetum defensione noster fortasse cogitavit, ceterum quæ de Odone et Karolo Simplicie tradit omnino falsa sunt; ille filius fuit comitis Rotberti, post Karoli Crassi depositionem a Francis occidentalibus rex constitutus, quam dignitatem Karolus Simplex Ludowici Balbi filius ei eripere conatus est. Similes errores etiam Richerus commisit, ita ut Ekkehardus utrumque secutus verum invenire non potuerit.

(146) Ludowici Balbi uxor Adelheidis marito mortuo demum filium Karolum peperit, ideo Karolus Crassus regnum sibi vendicavit.

nomine paterno declaravit ³²¹. Sed Arnulfus imperator, qui seniores (147) Karolum Germania expulit ³²², post mortem ejus ³²³ omne regnum ipsius ³²⁴ sibi vendicavit. Huic Oda et ³²⁵ diadema et sceptrum et cætera regalia ornamenta obtulit (148), imperiumque domini sui gratia ³²⁶ imperatoris Arnulfi obtinuit. Unde usque hodie certamen est de regno Karolorum stirpi et posteris Odonis ³²⁷, concertatio quoque regibus Karolorum et orientalium Francorum super regno Lotharii.

30. Ob quod Henricus rex movit castra contra Karolum, ejusque sæpius fudit exercitum (149), juvitque virum fortem fortuna. Nam Huga ³²⁸ cujus pater Rodberhtus ³²⁹, (DCCCCXIII) filius Odonis, ab exercitu Karoli occisus est (150), misit, et dolo eum cepit (151), posuitque in custodia publica, donec vitam finiret. Henricus autem rex audiens casum ³³⁰ Karoli, dolebat, humanæque mutabilitatis communem ³³¹ admiratus est fortunam, quia non minori claruit religiositate quam armorum virtute. Judicavitque ³³² abstinere quidem ab armis, verum potius arte superaturos speravit Lotharios (152), quia gens varia erat et artibus assueta, bellis prompta mobilisque ad rerum novitates. Eo tempore erat quidam de Lothariis nomine Cristianus ³³³, qui videns regi cuncta prospere procedere, quæsit, quomodo majori gratia apud regem honoraretur; et ³³⁴ simulata infirmitate, vocavit ad se Isilberhtum ³³⁵ (153), cui principatus regionis paterna successione cessit (154), cepitque eum arte, et sub custodia regi Henrico transmisit. Erat autem Isilberhtus nobili genere ac familia antiqua natus. Quem rex satis lætus suscepit, quia per ipsum solum totum Lotharii regnum se habiturum arbitratus est. Deinde videns adolescentem valde industrium, genere ac potestate, divitiis quoque clarum, liberaliter eum cepit habere, ac ³³⁶ postremo desponsata sibi filia, nomine Gerberga (155),

A affinitate ³³⁷ pariter cum amicitia junxit eum ³³⁸ sibi, sublegato ³³⁹ omni ei Lotharii regno.

31. Genuit quoque ei et alios filios clara et nobilissima ac singularis prudentiæ regina, nomine Mathilda ³⁴⁰, primogenitum mundi amorem ³⁴¹, nomine Odonem, secundum patris nomine insignitum, virum fortem et industrium Henricum, tertium quoque nomine Brunonem, quem pontificis summi ac ducis magni vidimus officium gerentem (156). Ac ne quis eum culpabilem super hoc dixerit, cum Samuelem ³⁴² sanctum ³⁴³ et alios plures sacerdotes pariter legamus et judices. Aliam quoque genuit ³⁴⁴ (157) filiam, quæ nupserat Hugoni duci. Erat namque ipsa domina ³⁴⁵ regina ³⁴⁶ filia Thiadrici ³⁴⁷, cujus fratres erant Widukind, Immed et Reginbern. B Reginbern ³⁴⁸ autem ipse erat, qui pugnavit contra Danos, multo tempore Saxoniam vastantes, vicitque eos, liberans patriam ab illorum incursionibus usque in hodiernum ³⁴⁹ diem ³⁵⁰; et hi erant stirpis magni ducis Widukindi, qui bellum potens ³⁵¹ gessit contra magnum Karolum per triginta ferme annos.

32. (DCCCCXXIV) Cumque jam civilia bella cessarent, iterum Ungarii totam Saxoniam percurrentes, urbes et oppida incendio tradiderunt, et tantam cædem ubique egerunt ³⁵², ut ultimam depopulationem comminarent ³⁵³. Rex autem erat in præsidio urbis quæ dicitur Werlaon (158). Nam rudi adhuc militi et bello publico insueto contra tam sævam gentem non credebat. Quantam autem stragem fecerint ³⁵⁴ illis diebus, aut quanta monasteria succenderint, melius judicavimus ³⁵⁵ silere, quam calamitates nostras ³⁵⁶ verbis quoque iterare. Contigit autem, quendam ex principibus Ungariorum capi vinctumque ad regem duci. Ungarii vero ipsum in tantum dilexerunt ³⁵⁷, ut pro redemptione illius ³⁵⁸ innumera auri et argenti pondera offerrent. Rex autem spernens aurum, expostulat pacem, tandem-

VARIAE LECTIONES.

³²¹ deprivavit 2. ³²² expulsit 4. ³²³ p. m. ejus desunt 4. ³²⁴ ejus 2. ³²⁵ deest 3. ³²⁶ inperioque d. s. gratiam 2. ³²⁷ odoni 1. A., sed paulo post odonis. ³²⁸ hugo A. ³²⁹ roberhtus 4. rodbertus 2. 3. robertus A. ³³⁰ casu 2. ³³¹ communemque A. ³³² judicabitque 4. ³³³ christianus A. 3. ³³⁴ deest. A. ³³⁵ 2. A. semper isilbertum, isilberhtum vel hisilberhtum 1.; 3. plerumque Giselbertum; isilberhtum β. ³³⁶ et 3. ³³⁷ afinitate 1. ³³⁸ deest 3. ³³⁹ legato 1. ³⁴⁰ mathilda A. mathilda 4. ³⁴¹ amatorem 2. ³⁴² samuelem A. 2. 3. ³⁴³ deest 2. ³⁴⁴ filiam genuit A. 2. 3. ³⁴⁵ domina β. ³⁴⁶ deest 4. ³⁴⁷ thiaderici 1. ³⁴⁸ uvidukin; immed et raeinberth. (corr. raeinbern). raeinbern autem 1. uvidukint i. et reinbern r. autem 2. widukind i. et reinbern. Reimbern autem A. Widekind Immed Reginbern. Reginbern autem 3. W. Immed et Rainbern ex Raginbern. Rainbern autem β. (ex pro et in coll. cod. Dr. apud Leibnitium falso legitur). ³⁴⁹ odiernum 1. ³⁵⁰ deest 3. ³⁵¹ deest 2. ³⁵² egere 3. ³⁵³ comminarentur 3. ³⁵⁴ fecerint stragem A. ³⁵⁵ judicabimus 1. ³⁵⁶ nostras calamitates 2. ³⁵⁷ dilexere 3. ³⁵⁸ deest 2.

NOTÆ.

(147) I. e. Karolum Crassum; sed de eodem Widukindus jam antea dixit.

(148) Cf. Ann. Vedastini a. 888.

(149) Wid. has res nimis breviter perstringit ideoque quin errores commiserit fieri non potuit.

(150) In pugna Suessionica; Robertus vero frater neque filius Odonis fuit.

(151) Non Hugonem sed Heribertus Karolum captum tenuisse, constat.

(152) Eodem fere modo c. 39 legitur: ut etiam ludenti non crederent se dissolvendum.

(153) Saxones hoc nomen sine G. aut K. scripsisse; codices Widukindi omnes et Annales Corbeienses

D supra editi ostendunt.

(154) Giselbertus patre Reginario mortuo Lothariorum princeps fuit et dux; quo anno vero hanc dignitatem acceperit, non constat. Cf. infra Richerus. Hanc ejus captivitatem solus Wid. tradit.

(155) Giselbertus Gerbergam non ante a. 928 duxisse videtur.

(156) V. supra col. 118.

(157) Glaber Rodulfus hist. 1. l. c. 4. Hadviden vocat. MEIB.

(158) Palatium regale prope Goslarium; cf. Græphen Olss. 1. p. I. sqq. — hodie Burgdorf prope Goslarium. P.

que obtinuit, ut reddito captivo cum aliis muneribus, ad novem annos pax firmaretur ³⁵⁹.

33. Quando ³⁶⁰ vero rex Renum transierat ad dilatandum super Lotharios imperium suum, occurrit ei legatus Caroli, et salutato eo ³⁶¹ verbis humillimis: *Dominus meus, inquit, Karolus, regia quondam potestate præditus, modo privatus, misit me ad te demandans quia nichil ei ab inimicis circumvento jucundius, nichil dulcius esse possit, quam de tui magnifici profectus gloria aliquid audire, sama virtutum tuarum consolari. Et hoc tibi signum fidei et veritatis transmisit; protulitque de sinu manum pretiosi martiris Dyonsii ³⁶², auro gemmisque inclusam. Hoc, inquit, habeto pignus fœderis perpetui et amoris vicarii. Hanc partem unici solatii Francorum Galliam inhabitantium, postquam nos deseruit insignis **B** martir Vitus ad nostram perniciem, vestramque perpetuam pacem Saxoniam visitavit, communicare tecum maluit. Neque enim postquam translatum est corpus ejus ³⁶³ a nobis, civilia vel externa cessavere bella; eodem quippe anno Dani et Northmanni ³⁶⁴ regionem nostram invaserunt (159). Rex autem munus divinum cum omni gratiarum actione suscipiens, prosternitur reliquiis sanctis, et deosculans eas, summa veneratione veneratus est.*

34. Inclitus vero martir, de quo legatus Caroli deseruit, erat in Licia ³⁶⁵ provincia nobili natus familia, sed pagana (160). Quem pater præsi provinciæ Valeriano præsentavit, eumque ipse ³⁶⁶ præses ad inmolandum simulacris coegit; sed ³⁶⁷ interea manum perdidit, et oratione ipsius iterum sanam recepit. **C** Brachia tortoribus aruerunt, sed meritis martiris restituta ³⁶⁸ sunt eis. Videns autem pater, quia tormenta irrisit, domum rediit, cubiculo omnibus deliciis affluentem reclusit. Ibi cum archana quædam Hylas ³⁶⁹ — sic enim vocabatur pater ejus — conspiceret, cæcus efficitur. Et coactus idolis abrenunciavit, Christum confessus est. Illuminatus autem per merita filii sui Viti, Christum negavit, et filium interficere quæsit. Monitum angelico atque ductu Modestus, jam gravior pædagogus, puerum sumit, mare navigat ³⁷⁰, ad Siler fluvium pervenit. Ibi sub arbore quadam requiescentes, vacant orationibus, aquilis victum cotidianum ³⁷¹ ministrantibus ³⁷². Populis eum ³⁷³ visitantibus puer prædicat Christum, plures convertit, plures baptismum suscipere fecit.

A Post hæc a Diocletiano cæsare vocatus Romam profiscitur, et filio imperatoris per orationem ³⁷⁴ Viti a dæmonio purgato, thura ³⁷⁵ diis offerre cogitur. Illi ³⁷⁶ vero durius ³⁷⁷ imperatori respondente, bestiis projicitur, nec læditur. Deinde in medium elibani ardentis jactatur, et ³⁷⁸ angelo flammam sedante, illæsus egreditur. Vinculorum ingenti ferro oneratus carceri traditur, sed ibi a Domino et multitudine angelorum visitatur. Postremo tormento quod catasta dicitur cum Modesto et quadam nobili femina Crescentia ligitur, et fractis omnibus membrorum motibus, a Christo consolatur. Nam fulmine cœli tortores tacti et tonitru ³⁷⁹ ingenti perterriti, ab eo fugantur; subitoque repertus est ³⁸⁰ in loco ³⁸¹, ubi prius orationi vacabat, angelo Domini ibi eum **B** restituente, et ultima oratione celebrata, animas cœlo tradiderunt. Corpora vero Florentia quædam illustris femina terræ tradidit in eodem loco, qui dicitur Marianus. Ejus ultimam orationem tuæ gloriæ significare curavi, ut inde sumas ³⁸², quo ejus amore ardeas, et ardore ipsius amoris perpetuum ejus patrocinium merearis. *Domine, inquit, Jesu Christe ³⁸³, fili Dei vivi, perfice desiderium cordis eorum ³⁸⁴, et libera eos ab omnibus impedimentis hujus sæculi, et perduc eos ad gloriam tuam, qui pro me glorificant te, et volunt gloriari de mei martirii passione ³⁸⁵.* Hanc vocem subsecuta est sponsio divinæ promissionis ³⁸⁶, rata et firma esse omnia quæ rogasset. Post multa vero (161) tempora Romam veniens quidam, Fulradus ³⁸⁷ nomine, et ibi gesta legens pretiosi martiris, notavit locum sepulcri; veniensque levavit reliquias sacras, et collocavit ³⁸⁸ eas in pago Parisiaco. Inde regnante Hluthowico imperatore, translatae sunt in Saxoniam, et ut legatus Karoli confessus est, ex hoc res Francorum ceperunt minui, Saxonum vero crescere, donec ³⁸⁹ dilatata ipsa sua jam ³⁹⁰ magnitudine laborant, ut videmus in amore mundi et totius orbis capite, patre tuo, cujus potentiae majestatem non solum Germania, Italia atque Gallia, sed tota fere Europa non sustinet. Colito itaque tantum ³⁹¹ patronum, quo adveniente, Saxonia ex serva facta est libera et ex tributaria multarum gentium domina. Neque enim talis ac tantus summi Dei ³⁹² amicus tui gratia indiget, nos vero famuli ipsius indigemus. Unde ut eum possis habere intercessorem apud cœlestem

VARIE LECTIONES.

³⁵⁹ confirmaretur 3. ³⁶⁰ quoniam A. ³⁶¹ deest C. ³⁶² dionysii alibi dyonisi 1. dionysii A. 5. ³⁶³ deest 3. ³⁶⁴ northmanni A. Normandi 3. ³⁶⁵ litia 2. lycia A. 3. ³⁶⁶ præses ipse 3. ³⁶⁷ set 1. ³⁶⁸ restituti 1. ³⁶⁹ ylas 1. Hylas 3. ³⁷⁰ navigavit 1. ³⁷¹ cottidianum 2. ³⁷² administrantibus 2. ³⁷³ enim 1. ³⁷⁴ add. beati 1. sec. manu. ³⁷⁵ tura 1. ³⁷⁶ illo 3. ³⁷⁷ diutius 2. ³⁷⁸ deest 2. ³⁷⁹ tonitruo 2. ³⁸⁰ deest. 2. ³⁸¹ in loco desunt 1. ³⁸² ut inde sumas desunt 4. ³⁸³ Jesu Christe, inquit 3. ³⁸⁴ add. qui in tuo nomine volunt gloriari de mei martyrii passione 2. ³⁸⁵ et volunt — passione desunt 2. ³⁸⁶ div. sp. prom. 2. ³⁸⁷ folradus A. ³⁸⁸ collocavitque 3. ³⁸⁹ deest. 2. ³⁹⁰ ipsa jam sua A. ³⁹¹ deest A. ³⁹² dei summi 2.

NOTE.

(159) Translatio S. Viti a. 836 facta est; et inde ab annis 834 et 836 Nordmannorum incursiones revera increbuerunt.

(160) Hanc sancti vitam Wid. ex passione ipsius

sec. vi aut vii scripta hausit, quam vide in Actis SS. Boll. Juni Vol. II. (die 15) p. 1021. sqq.

(161) cf. Translatio S. Viti Mon. II. p. 576 sqq.

imperatorem, habeamus ³⁹³ te advocatum ³⁹⁴ apud A terrenum regem, tuum scilicet patrem atque fratrem.

35. Igitur Henricus rex accepta pace ab Ungariis ad novem annos, quanta prudentia vigilaverit in munienda patria et in expugnando barbaras nationes, supra nostram est virtutem edicere, licet ³⁹⁵ omnimodis non oporteat taceri. Et primum quidem ex agrariis militibus nonum quemque eligens, in urbibus habitare fecit ³⁹⁶, ut cæteris confamiliaribus suis octo habitacula extrueret, frugum omnium tertiam partem exciperet servaretque; cæteri vero octo seminarent et meterent frugesque colligerent nono, et suis eas locis recondent. Concilia et omnes conventus atque convivia in urbibus voluit celebrari; in quibus extruendis die noctuque operam dabant, quatinus in pace discerent, quid contra hostes in necessitate facere debuissent ³⁹⁷. Vilia aut nulla ³⁹⁸ extra urbes fuere mœnia. Tali lege ac disciplina cum cives assuefaceret, repente irruit super Slavos qui dicuntur Heveldi ³⁹⁹ (162), et multis eos præliis fatigans ⁴⁰⁰, demum hieme asperrima castris super glaciem positus, cepit urbem quæ ⁴⁰¹ dicitur Brennaburg ⁴⁰², fame, ferro, frigore. Cumque illa urbe potitus omnem regionem ⁴⁰³, signa vertit contra Dalamantiam, adversus quam jam olim reliquit ei pater militiam; et obsidens urbem quæ dicitur Gana ⁴⁰⁴ (163), vicesima tandem die cepit eam. Præda urbis militibus tradita, puberes omnes ⁴⁰⁵ interfecti, pueri ac puellæ captivitati servatæ ⁴⁰⁶. Post hæc Pragam adiit ⁴⁰⁷ cum omni exercitu, Boemiorum ^{407*} urbem, regemque ejus in deditionem accepit; de quo quædam mirabilia prædicantur, quæ quia non probamus, silentio tegi judicamus (164). Frater tamen erat Bolizlavi ⁴⁰⁸, qui (165) quamdiu vixit, imperatori fidelis et utilis mansit. Igitur rex Boemias tributarias ⁴⁰⁹ faciens, reversus est in Saxoniam.

36. Cumque vicinæ gentes a rege Henrico factæ

essent tributariæ, Apodriti ⁴¹⁰ (DCCCCXXIX), Wilti ⁴¹¹, Hevelli ⁴¹², Dalamanci ⁴¹³, Boemi, Redarii (166), et pax esset, Redarii defecerunt a fide, et congregata multitudine, inpetum fecerunt in urbem quæ dicitur Wallisleu ⁴¹⁴ (167), ceperuntque eam, captis et interfectis omnibus habitatoribus ejus, innumerabili videlicet multitudine. Quo facto omnes barbaræ nationes erectæ, iterum rebellare ausæ sunt. Ad quarum ferocitatem reprimendam traditur exercitus cum præsidio militari Bernharo, cui ipsa Redariorum provincia erat sublegata ⁴¹⁵, additurque legato collega ⁴¹⁶ Thiatmarus, et jubentur urbem obsidere quæ dicitur Lunkini ⁴¹⁷ (168). Quinto obsidionis die venere custodes, exercitum barbarorum ⁴¹⁸ non longe esse adnuntiantes ⁴¹⁹, et quia nocte contigua inpetum in castra facere decrevissent. Cumque plures eadem confirmarent, populus fidem paribus dabat dictis; et cum conventus ⁴²⁰ esset populi ⁴²¹ circa tentoria legati ⁴²², eadem hora, collega dictante, præcepit, ut per totam noctem parati essent, ne qua forte irruptio ⁴²³ barbarorum in castra fieret. Cum autem dimissa esset multitudo, in castris variavere mœstitia pariter ⁴²⁴ atque lætitia, aliis bellum formidantibus, aliis autem desiderantibus; et pro qualitate morum inter spem metumque versabantur bellatores ⁴²⁵. Interea dies transit, et nox solito tenebrosior cum ingenti pluvia adest nutu divino, quatinus consilium pessimum impediretur ⁴²⁶ barbarorum. Ut ergo jussum est, tota nocte illa armati erant Saxones, et primo diluculo dato signo ⁴²⁷, sacramentoque accepto ⁴²⁸, primum ducibus, deinde unusquisque alteri operam suam sub juramento promittebat ad præsens bellum (169). Orto autem sole, — nam post pluviam clara redit ⁴²⁹ serenitas — erectis signis procedebant castris ⁴³⁰; in prima quidem fronte legatus in barbaros inpetum faciens. Sed cum pauci non prævalerent adversus innumerabiles, reversus est ad exercitum, referens, quia barbari non plures haberent equites ⁴³¹, peditum vero innu-

VARIAE LECTIONES.

³⁹³ habeat 1. aliis erasis. ³⁹⁴ advocatam 3. 1? ³⁹⁵ liceat 1. ³⁹⁶ fecit habitare 2. ³⁹⁷ deberent 2. ³⁹⁸ Reineccius nescio unde recepit autem; Leibnitz in cod. Dr. (A) ola legi annotavit, quod falsum esse Ebert diserte monet. Locus vexatissimus igitur sanus et integer. ³⁹⁹ hevelli 2. 3. A. ⁴⁰⁰ fatigare 2. ⁴⁰¹ qui 1. ⁴⁰² berneburgh 2. brinnaborg 5. ⁴⁰³ et omni regione 3. ⁴⁰⁴ Grona 3. Grana 6. 7, kietni A. ⁴⁰⁵ deest 2. ⁴⁰⁶ reservatæ 1. sunt servati 2. ⁴⁰⁷ adito 3. ^{407*} 3 semper Bohemorum. ⁴⁰⁸ borizlavi 1. borizlavi 2. bolizlai A. Bolizlavi 3. bolizlavi 6. ⁴⁰⁹ boemos tributarios 2. boemios tributarios A. 7. ⁴¹⁰ Abotriti 3. ⁴¹¹ deest 1. uulti 2. Vulzi 3. 7. ⁴¹² hevelle 2. ⁴¹³ dalmaci 2. dalmatæ 3. ⁴¹⁴ uallislevi 2. 3. wallisleu A. wallisleheim 5. ⁴¹⁵ subjugata 5. 7. ⁴¹⁶ legato corr. collega 1. ⁴¹⁷ lunkani 2. ⁴¹⁸ barbarum A. ⁴¹⁹ dicentes vel annuntiantes 2. ⁴²⁰ ventus 1. ⁴²¹ deest 2. ⁴²² tentoria, legatus 3. ⁴²³ yrruptio 1. ⁴²⁴ pariter mestitia 2. ⁴²⁵ versabant . . . corr. versantibus 1. ⁴²⁶ impeditur 1. ⁴²⁷ deest 1. ⁴²⁸ Hucusque 5. ⁴²⁹ rediit 3. 7. ⁴³⁰ deest 3. ⁴³¹ equitates 1.

NOTÆ.

(162) Heveldi Slavi sedes habuerunt ad Havelam MEIB. urbs eorum Brandenburg.

(163) Jahna inter Meissen et Lommatsch esse videtur. Grona aut Kietni contra optimorum codicum consensum legere jam minime licet.

(164) Sanctum Wenceslaum satis aperte Wid. indicat; nomen regis vero eum fugisse videtur.

(165) I. e. Wenceslaus.

(166) Redariorum in terra Strelitziensi sedes nu-

perrime V. Cl. Lisch in Annalibus Societatis historicæ Megalopolitanæ T. III. I. sqq. accuratissime investigavit.

(167) Walsleben prope Albiam, inter Werben et Arneburg.

(168) Chron. Quedlenburgense hanc urbem collocat ad Albiam; erit igitur Leontium, Lentzen. MEIB.

(169) Idem in prælio adversus Ungarios a. 957 commisso factum esse, noster tradit III. 44.

merabilem multitudinem, et nocturna pluvia in tantum impeditam, ut vix ⁴³² ab equitibus coacti ad pugnam procederent. Igitur sole cadente in humida vestimenta barbarorum, fumum ascendere fecit usque in cœlum, spem fiduciamque præstans Dei populo ⁴³³, cujus faciei claritas atque serenitas circumfulsit illos. Igitur dato signo, et exhortante legiones legato, cum clamore valido irruunt in hostes. Cumque nimia densitate iter pertranseundi hostes non pateret, dextra lævaque ferro erumpentes, quoscumque a sociis secernebant ⁴³⁴, neci dabant. Cumque ⁴³⁵ jam bellum gravaretur ⁴³⁶, et multi hinc atque inde caderent, et adhuc barbari ordines tenerent, legatus collegam, ut legionibus auxilio esset, expostulat. Ille vero præfectum cum quinquaginta armatis lateri ⁴³⁷ hostili inmisit, et ordines conturbavit; ex hoc cædi ⁴³⁸ fugæque tota die hostes patebant. Cum ergo per omnes agros cæderentur, ad urbem vicinam fugere temptabant. Collega autem hoc eis præcaute, proximum mare (170) ingressi sunt, et ita factum est, ut omnis illa nimia multitudo aut gladio consumeretur aut in mari mergeretur. Nec peditum ullus superfuit, equitum rarissimus, deponiturque bellum cum casu omnium adversariorum. Ingens interea oritur lætitia ex recenti ⁴³⁹ victoria, dum omnes laudant duces, unusquisque vero militum prædicat alium ⁴⁴⁰, ignavum quoque, ut in tali fortuna solet fieri. Postera ⁴⁴¹ autem luce movent signa urbi præfatæ, urbani vero arma deponunt, salutem tantummodo deposcunt ac merentur. Inermes igitur urbe egredi ⁴⁴² jussi; servilis autem conditio et omnis pecunia cum uxoribus et filiis et omni suppellectili barbarorum regis ⁴⁴³ captivitatem subibant. Ceciderunt etiam ex nostris in illo prælio duo ⁴⁴⁴ Liutharii ⁴⁴⁵ (171) et alii nobiles viri nonnulli. Igitur legatus cum collega et aliis principibus Saxoniam victores reversi, honorifice a rege sunt susepti satisque laudati, qui parvis copiis, divina favente clementia, magnificam perpetraverint victoriam. Nam fuere qui dicerent, barbarorum ducenta milia cæsa. Captivi ⁴⁴⁶ omnes postera die ⁴⁴⁷, ut promissum habebant, obtruncati.

37. Itaque recentis victoriæ lætitiâ augebant nuptiæ regales, quæ eo tempore magnifica largitate celebrabantur ⁴⁴⁸. Nam rex dedit filio suo Oddoni conjugem filiam Ethmundi (172) regis Anglorum, sororem Adalstani, quæ genuit ei filium nomine

A. Liudulfum, virum magnum, meritoque omnibus populis carum, filiam quoque nomine Liudgardam ⁴⁴⁹, quæ nupserat Conrado Francorum duci.

38. Rex autem cum jam militem haberet equestri prælio probatum, contra antiquos hostes, videlicet Ungarios, præsumpsit inire certamen. Et (DCCCCXXXII) convocato ⁴⁵⁰ omni populo, tali oratione ⁴⁵¹ eos est ⁴⁵² affatus: *Olim ex omni parte confusum a quantis periculis imperium ⁴⁵³ vestrum modosit liberum, vos ipsi melius nostis, qui civilibus discordiis et externis bellis totiens attriti laborabatis. At nunc, propitia nobis summa divinitate ⁴⁵⁴, nostro labore, vestra ⁴⁵⁵ virtute, pacatum collectumque cernitis, barbaros superatos et servituti subjectos. Quod superest, necesse habemus, ut contra communes hostes Avars pariter ⁴⁵⁶ consurgamus. Vos hucusque, filios filiasque vestras expoliavi, et ærarium eorum replevi; nunc templa templorumque ministros ut expoliam cogor, absque nudis corporibus nulla nobis alia remanente pecunia. Consulite igitur vobis ipsis, et quid super hac re nobis sit faciendum, eligite. Thesaurum divinis officiis sanctificatum tollamne ⁴⁵⁷, et dabo pro nostra redemptione Dei inimicis? an certe addam cultui divino pecuniæ ⁴⁵⁸ honorem, ut ab ⁴⁵⁹ ipso potius redimamur, qui vere noster extat creator pariter et ⁴⁶⁰ redemptor? Ad hæc populus levavit voces in cœlum, inquit, se a Deo vivo et vero redimi omnimodis desiderare, quia fidelis et justus sit in omnibus viis suis et sanctus in omnibus operibus suis. Operam suam deinde promittens regi ⁴⁶¹ contra gentem acerrimam ⁴⁶², dextris in cœlum elevatis, pactum firmavit. Tali itaque pacto cum populo peracto, dimisit rex multitudinem. Post hæc legati Ungariorum adierunt regem pro solitis muneribus; sed ab eo spreto, in terram suam vacui sunt ⁴⁶³ reversi. Hæc audientes ⁴⁶⁴ Avars, nichil morati ⁴⁶⁵ cum gravi hostilique manu festinant intrare Saxoniam. Et iter agentes per ⁴⁶⁶ Dalamantiam, ab antiquis opem petunt amicis. Illi vero scientes, eos festinare ad Saxoniam, Saxonesque ⁴⁶⁷ ad pugnandum cum eis ⁴⁶⁸ paratos, pinguisimum pro munere eis ⁴⁶⁹ projiciunt canem. Et cum non esset injuriam vindicandi locus ad aliam pugnam festinantibus, cum ridiculosa satis vociferatione longius prosequuntur amicos. Igitur quam potuerunt repentino (DCCCCXXXIII) impetu intrant fines Thuringorum, illam totam terram hostiliter pervagantes ⁴⁷⁰, ibique divisis sociis, alii ad occidentem perge-*

VARIÆ LECTIONES.

⁴³² deest 3. ⁴³³ populo dei 2. ⁴³⁴ se sternebant 3. ⁴³⁵ cum 2. ⁴³⁶ dextra lævaque — gravaretur desunt 1? ⁴³⁷ lætari 2. ⁴³⁸ cæde A. ⁴³⁹ crescenti 1. ⁴⁴⁰ add. evangelium 3. ⁴⁴¹ postea 1. ⁴⁴² degredi 1. ⁴⁴³ post regis 1. et A. punctum collocant. ⁴⁴⁴ deest 1. ⁴⁴⁵ Liutharii 2. Liutharii A. ⁴⁴⁶ captivi corr. capiti 1. ⁴⁴⁷ die postera 2. ⁴⁴⁸ celebrantur A. 3. ⁴⁴⁹ Liutgardam 1. 2. ⁴⁵⁰ vocato 1. ⁴⁵¹ ratione A. 2. 3. ⁴⁵² est eos A. ⁴⁵³ deest 1. ⁴⁵⁴ divina 2. ⁴⁵⁵ vestraque 3. ⁴⁵⁶ add. simul 3. ⁴⁵⁷ tollam 2. ⁴⁵⁸ pecuniam 1. pecunia A. 3. ⁴⁵⁹ deest 2. ⁴⁶⁰ ac 1. ⁴⁶¹ deest 1. ⁴⁶² asperrimam 2. ⁴⁶³ reversi sunt 1. ⁴⁶⁴ deest 2. ⁴⁶⁵ add. sunt A. ⁴⁶⁶ deest 2. ⁴⁶⁷ saxones A. ⁴⁶⁸ add. esse 2. ⁴⁶⁹ eis pro munere A. ⁴⁷⁰ totam illam terram pervagantes hostiliter 2.

NOTÆ.

(170) Prope Lenzen duo quamvis minores lacus sunt.

(171) De his cf. Thietmarus I. (p. 8).

(172) Edgitham filiam Ethwardi regis.

bant ab occidente et meridie Saxoniam quærentes intrare. Sed ⁴⁷¹ Saxones pariter cum Thuringis congregati, inito cum eis certamine, cæsis ducibus, cæteros illius exercitus occidentalis ⁴⁷² per totam illam regionem errare fecerunt. Quorum alii fame consumpti, alii ⁴⁷³ frigore dissoluti, alii autem cæsi vel capti, ut digni erant, miserabiliter perierunt. Qui autem in oriente remansit exercitus, audivit de sorore regis quæ nupserat Widoni (173) Thuringo ⁴⁷⁴ — erat namque illa ⁴⁷⁵ ex concubina nata —, quia vicinam urbem ⁴⁷⁶ inhabitaret ⁴⁷⁷ et multa pecunia ei esset auri et argenti. Unde tanta vi urbem obpugnare ⁴⁷⁸ cœperunt, ut nisi nox visum pugnantibus impediret, urbem caperent. Ea vero nocte audientes de casu sociorum regisque super eos adventu cum valido exercitu — nam castra metatus est rex juxta locum qui dicitur Riade ⁴⁷⁹ (174), timore percussus ⁴⁸⁰, relictis castris, more suo igne fumoque ingenti agmina diffusa collegerunt. Rex vero postera die producens exercitum, exhortatus est, ut spem suam divinæ clementiæ committerent, divinum sibi auxilium quemadmodum in aliis præliis adesse non dubitarent; communes omnium hostes esse Ungarios; ad vindictam patriæ parentumque solummodo cogitarent; hostes cito ⁴⁸¹ terga vertere vidissent, si viriliter certando persisterent. His optimis verbis erecti ⁴⁸² milites, imperatoremque in primis mediis et ultimis versantem videntes, coramque eo angelum — hoc enim vocabulo effigieque signum maximum erat insignitum (175), acceperunt fiduciam magnamque constantiam. Rex vero veritus est, quemadmodum evenit, ut hostes, viso milite armato, fugæ statim indulsissent; misit legionem Thuringorum cum raro milite armato, ut inermes prosequerentur, et usque ad exercitum protraherentur ⁴⁸³. Actumque est ita; sed nichilominus videntes exercitum armatum, fugerunt ⁴⁸⁴, ut per octo milliaria ⁴⁸⁵ vix pauci cæderentur vel ⁴⁸⁶ caperentur. Castra vero invasa, et omnis captivitas liberata est.

39. Rex vero victor reversus, modis omnibus gratiarum actiones divino honori, ut dignum erat,

VARIAE LECTIONES.

⁴⁷¹ deest 2. ⁴⁷² occidentales 2. ⁴⁷³ deest A. ⁴⁷⁴ thuringorum 2. ⁴⁷⁵, ⁴⁷⁶ deest 1. ⁴⁷⁷ inhabitarent 2. A. ⁴⁷⁸ expugnare 3. ⁴⁷⁹ riede A. 7. riæde 3. ⁴⁸⁰ percussæ corr. percussus 2. ⁴⁸¹ vero A. ⁴⁸² certi A. ⁴⁸³ et — protraherentur desunt 1? ⁴⁸⁴ fugierunt 2. ⁴⁸⁵ ut peracto miliario 3. ⁴⁸⁶ aut 2. ⁴⁸⁷ tributum A. 7. ⁴⁸⁸ et regibus desunt 1. ⁴⁸⁹ hiribertus 2. Hiriberthus 3. heribertus. A. ⁴⁹⁰ adverses rothulfus 1. rudolfus A. Ruodolfus 3. ⁴⁹¹ deest 2. ⁴⁹² deest A. 5. 6. 7. ⁴⁹³ add. in 5. ⁴⁹⁴ deest 2. ⁴⁹⁵ deest 1. ⁴⁹⁶ veneratione 1. ⁴⁹⁷ acer 2. 6. ⁴⁹⁸ deest 2. ⁴⁹⁹ fervorem 3. ⁵⁰⁰ tantum — infundebat desunt 2. ⁵⁰¹ dissolvendos 3. 6. ⁵⁰² deest 2. ⁵⁰³ chonpam 1. *cujus lectioni Sigebertus Gembl. accedere videtur, apud quem regis nomen Chuipia aut Chinpa scribitur; c nubam 2. Nubam 3. 7. Chnutam β.* ⁵⁰⁴ gravi 1. morbo gravari 2.

NOTÆ.

(173) De Widone, ejus uxore atque urbe certi nihil constat; cf. Gött. gel. Anz. 1838. Nrc. 204. p. 2036.

(174) De huius loci situ equidem nihil statuere audeo.

(175) cf. III. 44.

(176) Idem de Ottone dicitur l. 1.

(177) Hugo filius erat Beatricis filia Heriberti I., patris hujus Heriberti, ac proinde sororis Heriberti. Hinc per generum hic intelligitur avunculus. Bou-

quet. Fortasse vero Heribertus sororem Hugonis matrimonio sibi junxit; nam filius ejus postea (III. c. 3.) nepos Hugonis vocatur. (178) De Cnutone (ita Thietmarus I. p. 12.) regis Gormi filio, in australi parte Daniæ regnante, Wid. cogitasse videtur; nomen tamen procul dubio cum b aut p scripsit. Kunt pro Knut etiam codex Viennensis Adami Bremensis exhibet. Illum vero baptismum accepisse, nostri error esse videtur.

A solvebat pro victoria de hostibus sibi divinitus concessa; tributumque ⁴⁸⁷, quod hostibus dare consuevit, divino cultui mancipavit et largitionibus pauperum deservire constituit. Deinde pater patriæ, rerum dominus imperatorque ab exercitu appellatus (176), famam potentiæ virtutisque cunctis gentibus et regibus ⁴⁸⁸ longe lateque diffudit. Unde et aliorum regnorum proceres eum adierunt, gratiamque in conspectu ejus invenire quærentes, fidem talis ac tanti viri probatam habentes dilexerunt. Inter quos Hiriberhtus ⁴⁸⁹ gener Hugonis (177), cum ei adversaretur Rodulfus ⁴⁹⁰, contra jus fasque omne rex constitutus, ut ei ⁴⁹¹ apud dominum suum pro ⁴⁹² præsidio esset, supplicavit. Ipse enim rex talis erat, qui nichil negaret amicis. Perrexit igitur ⁴⁹³ Galliam rex, regem alloquitur, et perfectio negotio, reversus est in Saxoniam. Cumque esset in exaltando gentem suam, rarus fuit aut nullus nominatorum virorum in omni ⁴⁹⁴ Saxoniam, quem præclaro munere aut officio vel aliqua quæstura non promoveret. Et cum ingenti polleret prudentia sapientiaque, accessit et moles corporis, regiæ dignitati omnem addens decorem. In exercitiis quoque ludi ⁴⁹⁵ tanta eminentia superabat omnes, ut terrorem cæteris ostentaret. In venatione ⁴⁹⁶ tam acerrimus ⁴⁹⁷ erat, ut una vice ⁴⁹⁸ quadraginta aut eo amplius feras caperet; et licet in conviviis satis jucundus esset, tamen nichil regalis disciplinæ minuebat; tantum enim favorem ⁴⁹⁹ pariter et timorem militibus infundebat ⁵⁰⁰, ut etiam ludenti non crederent ad aliquam lasciviam se dissolvendum ⁵⁰¹.

40. (DECCCXXXIV) Cum autem omnes in circuitu nationes subjecisset, Danos, qui navali latrocinio Fresones incursabant, cum exercitu adit vicitque, et tribularios faciens, regem eorum ⁵⁰² nomine Chnubam ⁵⁰³ (178) baptismum percipere fecit. Perdomitis itaque cunctis circumquaque gentibus, postremo Romam proficisci statuit, sed infirmitate correptus iter intermisit.

41. Cumque se jam gravari ⁵⁰⁴ morbo sensisset, convocato omni populo, designavit filium suum Od-

donem regem, cæteris quoque filiis prædia cum A
thesauris distribuens; ipsum vero Odonem, qui
maximus et optimus fuit, fratribus et omni Fran-
corum imperio præfecit (DCCCCXXXVI Jul. 2).
Testamento itaque legitime facto, et rebus omni-
bus rite compositis, defunctus est ipse rerum domi-
nus et regum maximus Europæ, omni virtute animi
corporisque nulli secundus, relinquens filium ⁵⁰⁶ sibi
ipsi majorem ⁵⁰⁵, filioque magnum latumque impe-

rium, non a ⁵⁰⁶ patribus sibi relictum, sed per se-
metipsum acquisitum et a solo Deo concessum.
(DCCCCXXXVI) Erant autem dies quibus regnavit
16 anni (179), vitæ autem fere 60. Translatum est
autem ⁵⁰⁷ corpus ejus a filiis suis in civitatem
quæ ⁵⁰⁸ dicitur Quidilingaburg ⁵⁰⁹, et sepultum in
basilica sancti Petri ante altare cum planctu et la-
crimis plurimarum gentium.

EXPLICIT ⁵¹⁰ LIBER PRIMUS.

INCIPIIT SECUNDUS GESTARUM RERUM SAXONICARUM.

AD DOMINAM MATHILDAM IMPERATORIS FILIAM

LIBRI SECUNDI INCIPIIT PRÆPHATIO ⁵¹¹.

Ingens opus cepturus, vel certe iteraturus — nam B
magna ex ⁵¹² parte peractum est — tua gratia ful-
ciatur, quæ domina esse dinosceris ⁵¹³ jure totius
Europæ, quamquam in Africam ⁵¹⁴ Asiamque patris

tui jam ⁵¹⁵ potestas protendatur. Spero enim, quic-
quid in eo invenitur minus idoneum, gloriosa tua
clementiæ lenitate sublevetur, permaneatque ea de-
votione dedicatum, qua est conscripum ⁵¹⁶.

EXPLICIT PRÆPHATIO ⁵¹⁷.

INCIPIUNT CAPITULA.

1. De conventu populi ad Aquasgrani palatii et ele-
ctione novi regis ejusque victoria ⁵¹⁸.
2. De ministerio regali et de principibus ejus.
3. De bello contra Bolizlavum facto.
4. De expeditione regis in barbaras nationes.
5. De Ungariis.
6. De intestinis bellis.
7. De reliquiis Innocentii martyris.
8. De Arnulfo Boioariorum duce.
9. De Sifrido et Thancmaro regis filio.
10. De dissensione et legum varietate.
11. De Thancmaro et Evurhardo ⁵¹⁹ et Heinrico, et
bellis civilibus ⁵²⁰.
12. De Heinrico fratre regis.
13. De Evurhardo, qualiter veniam promeretur.
14. Item de Ungariis, qualiter non sine suo gravi
vulnere recedunt.
15. Qualiter Heinricus ardet cupiditate regnandi.
16. De Hisbertho ⁵²¹ Lothariorum duce.
17. De bello Biertanico.
18. Qualiter Dadi milites Heinrici callide ad regem
convertit ⁵²².
19. Heinricus revertitur in Saxoniam et victus a
rege discedit.
20. Qualiter barbari Geronem interficere querunt,

- et multis diebus bellum protraxerunt.
21. De Slavo qui a rege Heinrico relictus erat.
22. Qualiter exercitus regis contra Heinricum du-
citur.
23. De Immone et Hisbertho.
24. De Evurhardo et Hisbertho.
25. De pontificibus Frithurico et Rothardo.
26. De nece ducum Evurhardi et Hisberthi.
27. Item de Immone.
28. De nepotibus Isberthi et Ansfrido et Arnaldo.
29. Qualiter Heinricus veniam promeretur.
30. De Gerone præside.
31. Item de Heinrico ⁵²³, qualiter multi cum eo ad-
versus regem conjurabant.
32. De portentis.
33. De Oddone Lothariorum præside ⁵²⁴.
34. De Berhtaldo Arnulfi fratre.
35. Qualiter Hugonem armis alterum edomuit.
36. De concordia fratrum, et moribus eorum et
habitu.
37. De persecutione monachorum.
38. De Hathumaro ⁵²⁵ abbate.
39. De Luthuwico rege et filiis ejus.
40. De obsidibus ⁵²⁶ Bolizlavi.
41. De obitu Edidis reginæ.

EXPLIUNT ⁵²⁷ CAPITULA.

VARIE LECTIONES.

⁵⁰⁵ deest 3. ⁵⁰⁶ majori 3. ⁵⁰⁸ non a in A. erasa sunt. ⁵⁰⁷ deest A. ⁵⁰⁸ qui 1. ⁵⁰⁹ quidellin-
geburg A. 3. ⁵¹⁰ ita 2.; Explicit liber primus A. ⁵¹¹ ita 1; Prologus in librum secundum A. Præ-
fatio ad Reginam 3. ⁵¹² ex magna 2. ⁵¹³ dinoscetur 2. ⁵¹⁴ affricam 2. Aphricam 3. ⁵¹⁵ deest
A. potestas jam 2. ⁵¹⁶ inceptum A. 2. 3. ⁵¹⁷ ita solus 1. Explicit prologus. incipit liber secundus A.
⁵¹⁸ victoriae cod. ⁵¹⁹ evurhardo cod. ⁵²⁰ civilibus cod. ⁵²¹ ita 1. pro Isilbertho. ⁵²² convertunt c.
⁵²³ hinrico cod. ⁵²⁴ presidæ c. ⁵²⁵ athumaro cod. ⁵²⁶ opsidionibus cod. ⁵²⁷ explicit c.

NOTÆ.

(179) Heinricum inde a mense Aprili anni 919
usque 936 diem 2 mensis Julii septendecim annos

et tres fere menses regnum tenuisse facile ap-
paret.

INCIPIIT LIBER SECUNDUS ⁵²⁹

1. Defuncto itaque patre patriæ et regum maximo A optimo ⁵²⁹ Heinrico (DCCCCXXXVI), omnis populus Francorum atque Saxonum jam olim designatum regem a patre, filium ejus Oddonem, elegit sibi in principem; universalisque electionis notantes locum jusserunt esse ⁵³⁰ ad Aquasgrani palatii ⁵³¹. Est autem locus ille proximus Julo (180), a conditore Julio Cæsare cognominato. Cumque illo ventum esset, duces ac præfactorum ⁵³² principes cum cætera principum ⁵³³ militum ⁵³⁴ manu congregati in sexto ⁵³⁵ (181), basilicæ magni Karoli coherenti, collocarunt novum ducem in solio ibidem constructo, manus ei ⁵³⁶ dantes, ac fidem pollicentes, operamque suam contra ⁵³⁷ omnes inimicos spondentes, more suo fecerunt eum regem. Dum ea geruntur a ducibus ac cætero magistratu, pontifex maximus cum universo sacerdotali ordine et omni plebe infra in basilica ⁵³⁸ præstolabatur processionem novi regis. Quo procedente, pontifex obvius læva sua dextram tangit regis, suaque dextra ⁵³⁹ lituum gestans, linea indutus, stola planetaque ⁵⁴⁰ infulatus, progressusque in medium usque fani subsistit ⁵⁴¹; et reversus ad populum, qui circumstabat ⁵⁴² — nam ⁵⁴³ erant deambulatoria infra supraque in illa basilica in rotundum facta (182) — quo ab omni populo cerni posset ⁵⁴⁴: *En*, inquit, *adduco vobis a Deo electum, et a domino rerum Heinrico olim designatum, nunc vero a cunctis principibus regem factum Oddonem; si vobis ista electio placeat, dextris in cælum levatis significate*. Ad hæc omnis populus dextras in excelsum ⁵⁴⁵ levans, cum clamore valido imprecati sunt prospera novò ⁵⁴⁶ duci. Proinde processit ⁵⁴⁷ pontifex cum rege, tunica stricta more Francorum induto ⁵⁴⁸, pone ⁵⁴⁹ altare, super quod insignia regalia posita erant, gladius cum balteo, clamis cum armillis, baculus cum sceptro ac diadema ⁵⁵⁰. Eo quippe tempore erat summus pontifex nomine Hildiberhtus ⁵⁵¹, Franco genere, monachus professione, nutritus vel doctus in Vuldo monasterio, et ad id honoris merito progrediens, ut pater ejusdem loci constitueretur, deinde summi pontificatus Mogontiacæ ⁵⁵² sedis fas-

ligium promeruisset. Hic erat vir miræ sanctitatis, et præter naturalem animi sapientiam, litterarum ⁵⁵³ studiis satis clarus. Qui inter cætera gratiarum dona spiritum prophetiæ accepisse prædicatur. Et cum quæstio esset pontificum in consecrando rege, Treverensis (183) videlicet et coloniæ Agrippinæ — illius, quia antiquior sedes esset, et tamquam a beato Petro apostolo ⁵⁵⁴ fundata; istius vero, quia ad ⁵⁵⁵ ejus diocesim pertineret locus; et ob id sibi convenire arbitrati sunt hujus consecrationis honorem — cessit tamen uterque eorum Hildiberthi cunctis notæ almitati. Ipse autem accedens ad altare, et sumpto inde gladio cum balteo, conversus ad regem ait: *Accipe, inquit, hunc ⁵⁵⁶ gladium, quo ejicias omnes Christi adversarios, barbaros et malos christianos, auctoritate divina tibi tradita; omni potestate totius imperii Francorum, ad firmissimam pacem omnium christianorum*. Deinde sumptis ⁵⁵⁷ armillis ac clamide, induit eum: *His cornibus, inquit, humitenus ⁵⁵⁸ demissis ⁵⁵⁹ monearis, quo zelo fidei ferveas, et in pace tuenda perdurare ⁵⁶⁰ usque in finem debere*. Exinde sumpto sceptro baculoque: *His signis, inquit, monitus, paterna castigatione subjectos corripias, primumque Dei ministris, viduis ac pupillis manum misericordiæ porrigas; numquamque de capite tuo oleum miserationis deficiat, ut in præsentis et in futuro sempiterno præmio coroneris*. Perfususque ilico ⁵⁶¹ oleo sancto et coronatus diademate aureo ab ipsis pontificibus Hildiberhto et Wicfrido ⁵⁶² (184), ac omni legitima consecratione completa, ab eisdem pontificibus ducitur ad solium, ad quod per cocleas adscendebatur, et erat inter duas marmoreas miræ pulchritudinis columnas constructum, unde ipse omnes videre et ab omnibus ipse videri posset.

2. Divina deinde laude dicta, sacrificioque sollemniter celebrato, descendebat rex ad palatium, et accedens ad mensam marmoream regio apparatu ornatam, resedit cum pontificibus et omni populo; duces vero ministrabant. Lothariorum dux Isilberhtus, ad cujus potestatem locus ille pertinebat, omnia

VARIÆ LECTIONES.

⁵²⁸ Hæc unus 1. ⁵²⁹ optimo maximo 3. ⁵³⁰ deest 3. locum duxerunt etiam 2. ⁵³¹ palatium 2. ⁵³² et torum 1. scribendi errore. ⁵³³ deest 2. ⁵³⁴ militumque A. ac militum 7. ⁵³⁵ sexto 2. sistorio 3. ⁵³⁶ et 1. ⁵³⁷ deest 1. ⁵³⁸ infra basilicam 2. 7. ⁵³⁹ deest 2. ⁵⁴⁰ plantaque 3. *Ex codd. hanc verborum distinctionem recepi.* ⁵⁴¹ substitit A. ⁵⁴² circumstabant 1. ⁵⁴³ deest 1. ⁵⁴⁴ possit 1. ⁵⁴⁵ in cælum A. 7. ⁵⁴⁶ novoque 1. ⁵⁴⁷ procedit A. 2. 3. ⁵⁴⁸ induta 2. ⁵⁴⁹ penes 1. ⁵⁵⁰ diademate 3. ⁵⁵¹ hilberhtus 1. hildeberht A. hildiberhtus 2. 3. *et ita infra.* ⁵⁵² mogantiacæ 1. moguntiacæ 2. magunciacæ A. Mogonciacæ 3. ⁵⁵³ deest 2. ⁵⁵⁴ apostolo petro A. ⁵⁵⁵ ejus ad A. 2. 5. ⁵⁵⁶ hoc 1. ⁵⁵⁷ desumptis (deest deinde) 1. ⁵⁵⁸ humitenus 3. ⁵⁵⁹ dimissis 3. ⁵⁶⁰ perducere 3. ⁵⁶¹ perfusus itaque 3. ⁵⁶² wicfrido 2. 3.

NOTÆ

(180) Jülich; vulgo creditur a Julio Cæsare conditum et appellatum. MEIB.

(181) Ita Widukindum scripsisse, xystum vero, i. e. porticum, intellexisse, putarim; de basilica a Karolo Magno ædificata cf. Einhardi vita c. 26.

(182) Adsunt adhuc, basilica in eadem forma ser-

vata. P.

(183) Rothbertus. — Eucharium a S. Petro missum cum sociis Treverim venisse ibique fidem christianam docuisse, vulgo credebatur cf. Gesta Trev. c. 21. sqq.

(184) Archiepiscopo Coloniensi.

procurabat, Evjrarhdus mensæ præerat, Herimannus⁵⁶³ Franco pincernis⁵⁶⁴, Arnulfus equestri ordini et eligendis locandisque castris præerat. Sigifridus⁵⁶⁵ vero, Saxonum optimus et a rege secundus, gener quondam regis, tunc vero affinitate⁵⁶⁶ conjunctus (185), eo tempore procurabat Saxoniam (186), ne qua hostium interim irruptio accidisset, nutriensque juniorem Heinricum secum tenuit. Rex autem post hæc unumquemque principum juxta munificentiam regalem congruenti sibi munere honorans, cum omni hilaritate dimisit multitudinem.

3. Interea barbari (187) ad novas res molientes deserviunt, percussitque Bolizlav⁵⁶⁷ fratrem suum (188), virum christianum et, ut ferunt, Dei cultura religiosissimum, timensque sibi vicinum subregulum, eo quod paruisset imperiis Saxonum, indixit ei bellum. Qui misit in Saxoniam ad exostulanda sibi auxilia. Mittitur autem⁵⁶⁸ ei Asic⁵⁶⁹ cum legione Mesaburiorum⁵⁷⁰ et valida manu Hassiganorum⁵⁷¹ (189), additurque ei exercitus Thuringorum. Erat namque illa legio collecta ex latronibus. Rex quippe Heinricus cum esset satis severus extraneis, in omnibus causis erat clemens civibus; unde quemcumque videbat furum aut latronum⁵⁷² (190) manu fortem et bellis aptum, a debita poena ei parcebat, collocans in suburbano⁵⁷³ Mesaburiorum, datis agris atque armis, jussit civibus quidem parcere, in barbaros autem, in⁵⁷⁴ quantum auderent, latrocinia exercerent. Hujuscemodi ergo hominum collecta multitudo plenam in expeditionem produxit legionem. Bolizlav autem audiens de exercitu Saxonico, et quia Saxones seorsum, et⁵⁷⁵ seorsum Thuringi irent contra se, divisit et ipse sociis, sicuti erat acerrimus⁵⁷⁶ consilio, utroque⁵⁷⁷ exercitui⁵⁷⁸ occurrere disposuit. At Thuringi ut hostes improvide sibi⁵⁷⁹ occurrere viderunt, fuga periculum evitarunt. Asic⁵⁸⁰ autem cum Saxonibus et cæteris auxiliariis nichil cunctatus in hostes ruit, maximam-

A que partem ex eis armis fudit⁵⁸¹; cæteros fugere compulit, victorque ad castra reversus est. Et cum ignorasset de exercitu qui insecutus fuerat Thuringos, minus caute usus est victoria perpetrata. Bolizlav autem videns exercitum nostrum dispersum, et alios in extrahendis spoliis casorum, alios in suis corporibus reficiendis, alios in paleis equorum congregandis occupatos, fugatum reversumque⁵⁸² coadunans exercitum, super improvisos ac recenti victoria securos⁵⁸³ subito irruit, et ducem⁵⁸⁴ cum omni nostro⁵⁸⁵ exercitu delevit. Pergensque inde ad urbem subreguli (191), primo eam impetu cepit, et usque in hodiernum diem solitudinem fecit. Perduravitque illud bellum usque ad quartum decimum regis imperii⁵⁸⁶ annum (192); ex eo regi fidelis servus et utilis⁵⁸⁷ permansit.

B
4. Rex autem, audito hujuscemodi nuntio, minime turbatur, sed divina virtute roboratus⁵⁸⁸, cum omni exercitu intrat terminos barbarorum (193) ad refrenandam illorum sævitiam. Datum quippe erat illis et antea a patre suo bellum, eo quod violassent legatos Thanemari filii sui, de quo in sequentibus plenius⁵⁸⁹ dicturos arbitramur. Placuit igitur novo regi novum principem militiae constituere; elegitque ad hoc officium virum nobilem et industrium satisque prudentem, nomine Herimannum. Quo honore non solum cæterorum principum, sed et fratris sui Wichmanni⁵⁹⁰ (194) offendit invidiam. Quapropter et simulata infirmitate, amovit se ab exercitu. Erat namque Wichmannus⁵⁹¹ vir potens et fortis, magnanimus, belli gnarus et tantæ scientiæ, ut a subjectis supra hominem plura nosse prædicaretur. Herimannus autem cum esset in prima acie, in introitu regionis in hostium pugnam incidit; eosque fortiter vicit, et ob hoc majori invidia inimicos accendit⁵⁹², inter quos Ekkardus⁵⁹³, filius Liudulfi, qui in tantum ægre passus est fortunam Herimanni, ut sese promitteret majora facturum, aut vivere

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁶³ A. *semper* hermannus. ⁵⁶⁴ pincerna 2. ⁵⁶⁵ sigifridus A. 3. ⁵⁶⁶ affinitate 1. ⁵⁶⁷ bolizlav 2. 3. *semper*. ⁵⁶⁸ ei autem 2. ⁵⁶⁹ aasic A. 3. ⁵⁷⁰ Mersaburiorum 3. ⁵⁷¹ Hasiganorum 3. hassigavorum? ⁵⁷² furem aut latronem 3. ⁵⁷³ suburbio 1. ⁵⁷⁴ deest 2. ⁵⁷⁵ et a 1? ⁵⁷⁶ sociis sicuti erant, acerrimus 3. ⁵⁷⁷ utrique 2. 3. 7. ⁵⁷⁸ exercitu 1. ⁵⁷⁹ deest 1. ⁵⁸⁰ aasic A. 3. ⁵⁸¹ fudit armis A. ⁵⁸² reversusque 2. ⁵⁸³ deest 1. ⁵⁸⁴ add. eum 2. ⁵⁸⁵ deest 1, 7. ⁵⁸⁶ deest 1. ⁵⁸⁷ fidelis et utilis 2. *vocabulum servus in 1 erasum est.* ⁵⁸⁸ corroboratus 3. ⁵⁸⁹ ante plenius in 1 *vocabulum nos superscriptum est*; plenius nos 2. ⁵⁹⁰, ⁵⁹¹ *Hoc loco omnes (A semper fere): wichmannus, et ita ubique scripsi; plerumque 1. uicimannus, 2 uigmannus.* ⁵⁹² maiorem invidiam accendit 2. ⁵⁹³ Eckardus A, ekkehardus 2, 3.

NOTÆ.

(185) cf. c. 9.

(186) I. e. regis absentis loco imperium in Saxonia tenebat. De his Widukindi verbis alio loco (*Jahrbücher* I. 1. p. 159) accuratius dixi (cf. II. 26. 34. III. 23. urbem procurare II. 15).

(187) Barbaros Slavos esse gentiles (cf. II. c. 19. 20. III. 48), neque Boemos christianos hoc nomine indicari, Köpke satis probavit (*Jahrbüch.* I. 2. p. 85). — Sed haud omnes Bohemi tunc christiani fuerunt. P.

(188) Wenceslaum die 28 Sept. 936 occisum esse, plurimi sibi persuaserunt. Cf. Dobner ad Hagecium III. p. 652-657; rectius vero a. 935 statuendus esse videtur.

D (189) Incolæ pagi Hasgowe, in qua et ipsa urbs Mersburg sita fuit.

(190) Cf. Cont. Reg. a. 920: *Multi enim illis temporibus etiam nobiles latrocinis insudabant.*

(191) De regulo ejusque urbe quid cogitarint analistæ Boemici, vide Dobnerum ad Hagecium III, p. 658.

(192) Cf. III, c. 8. Anno 950 bellum compositum est.

(193) Non contra Boemos, quod vulgo statuitur, sed aliam Slavorum gentem Otto hanc expeditionem sumpsit; ipse vero hoc anno contra Riadros i. e. Redarios se profectum esse profiteatur. Cf. dipl. ap. Schannat hist. Fuld. Cod. probb. p. 143.

(194) Cf. Wedekind Not. II. p. 63.

nolle. Unde collectis ex omni exercitu fortissimis A viris, interdictum regis rupit, et paludem, quæ erat inter urbem hostium et castra regis, cum sociis transiit, statimque hostes offendit, et ab his circumfusus, cum omnibus suis periit. Erant autem qui cum eo occiderant ⁵⁹⁴ electorum ex omni exercitu virorum decem et octo. Rex autem cæsa hostium multitudine, et cæteris tributariis factis, reversus est in Saxoniam. Acta sunt autem hæc 7 ⁵⁹⁵ Kalend. Octobr.

5. Post hæc antiqui hostes Ungarii venerunt ⁵⁹⁶ virtutem probare novi regis (DCCCCXXXVII): Intranses autem Franciam, statuerunt, si possent, ab occidentali plaga invadere Saxoniam. Rex autem audiens, nichil moratus, cum exercitu valido occurrit illis, fugavitque et a terminis suis abegit.

6. Cessantibus autem bellis externis, civilia oriri cœperunt. Nam Saxones imperio regis gloriosi ⁵⁹⁷ facti, dedignabantur aliis servire nationibus, quæsturasque quas habuerunt ⁵⁹⁸ ullius alii ⁵⁹⁹, nisi solius regis gratia, habere contempserunt. Unde iratus Evurhardus contra Bruningum, ⁶⁰⁰ collecta manu, succendio ⁶⁰¹ tradidit civitatem illius vocabulo Elmeri ⁶⁰² (195), interfectis omnibus ejusdem civitatis habitatoribus. Qua præsumptione rex audita, condemnavit Evurhardum centum talentis æstimatione equorum (196), omnesque principes militum, qui eum ad hoc facinus adjuvabant, dedecore caenum, quos portabant usque ad urbem regiam, quam vocitamus Magathaburg ⁶⁰³.

7. Eodem tempore transtulit rex reliquias ⁶⁰⁴ Innocentii martyris in eandem urbem (197). Ipse autem rex, ut erat clementissimus, dum turbatores pacis merita castigatione afflixit, illico cum pietate suscepit, et unumquemque eorum regio munere honorans, dimisit in pace ⁶⁰⁵. At illi nichilominus duci suo hærebant ⁶⁰⁶ ad omne nefas, quia ille quidem erat jocundus animo, affabilis mediocribus ⁶⁰⁷, largus in dando, et his rebus multos Saxonum sibi associavit.

8. Ea tempestate defunctus est Arnulfus Bojoariorum dux, et filii ejus in superbiam elati, regis jussu contempserunt ⁶⁰⁷ ire in comitatum.

9. Illo quoque tempore defunctus est Sigifridus ⁶⁰⁸ comes, cujus legationem ⁶⁰⁹ (198) cum sibi vendicasset ⁶¹⁰ Thanemarus ⁶¹¹, eo quod propinquus ei esset ⁶¹² — nam mater ejus filia erat matertera Sigifridi ⁶¹³, de qua genuit rex Henricus Thanemarum (199), — et regali dono cessisset ⁶¹⁴ Geroni comiti, afflictus est Thanemarus tristitia magna. Rex autem transivit in Bojoariam, et rebus ibi rite compositis ⁶¹⁵, reversus est in Saxoniam (DCCCCXXXVIII).

10. Dissensio autem, quæ ⁶¹⁶ facta est ⁶¹⁷ inter Evurhardum et Bruningum, ad hoc pervenit, ut cædes publicæ fierent, depopulationesque agrorum agerentur, et ab incendiis nusquam abstinerent. De legum quoque varietate facta est et contentio, fueruntque ⁶¹⁸ qui dicerent, quia filii filiorum non deberent computari inter filios hereditatemque legitime cum filiis ⁶¹⁹ sortiri, si forte patres eorum obissent avis superstitibus. Unde exiit edictum a rege, ut universalis populi conventio fieret apud villam quæ dicitur Stela (200) factumque est, ut causa inter arbitros judicaretur debere examinari. Rex autem meliori consilio usus, noluit viros nobiles ac senes populi inhonestate tractari, sed magis rem inter gladiatores discerni jussit. Vicit igitur pars, qui filios filiorum computabant ⁶²⁰ inter filios, et firmatum est, ut æqualiter cum patris ⁶²¹ hereditatem dividerent pacto sempiterno. Ibi quoque pacis ⁶²² turbatores facti sunt ⁶²³ manifesti, qui hactenus ⁶²⁴ se negabant contra regiam potestatem aliquid fecisse, sed injuriam tantummodo in socios vindicassent ⁶²⁵. Rex autem se contemptum ab eis animadvertens — neque enim ad placitum juxta jussum venire dignati sunt, — arma distulit, veniæ locum dedit, proxima sibi semper solitus clementia. Sed hæc dilatio ad majorem perniciem multos prostravit ⁶²⁶. Fiebant præterea multa nefaria a seditione

VARIE LECTIONES.

⁵⁹⁴ occiderant 3, 1? ⁵⁹⁵ VIII, 2. ⁵⁹⁶ venerunt 3. ⁵⁹⁷ facti gloriosi A 2, 3. ⁵⁹⁸ habuere 3. ⁵⁹⁹ alius 2, 3. ⁶⁰⁰ brunignum A. ⁶⁰¹ incendio 2. ⁶⁰² elmeri vocabulo 2, v. Elveri 3, v. Helmeri β. ⁶⁰³ magathaburch 2, magedeburg A. Magadaburg 3. ⁶⁰⁴ add. sancti 1, vocabulo superscripto. ⁶⁰⁵ in pace dimisit 2. ⁶⁰⁶ adherebant 2, 7. ⁶⁰⁷ mediocris in rebus 3. ⁶⁰⁸ contempserunt 1. ⁶⁰⁹ 3 semper Sisfridus, A. sifridus. ⁶¹⁰ ditionem 3. ⁶¹¹ vindicasset 3. ⁶¹² thanemarus A. ⁶¹³ esset ei 1. ⁶¹⁴ concessit 1. ⁶¹⁵ rebus positus 1. ⁶¹⁶ deest A. ⁶¹⁷ erat 2. ⁶¹⁸ fuereque 3. ⁶¹⁹ cum filiis legitime 2. ⁶²⁰ computabat 1. ⁶²¹ patrius corr. patribus 1. ⁶²² deest 2. ⁶²³ facti sunt desunt 1. ⁶²⁴ quia actenus A. ⁶²⁵ vindicasse 2, A 7. ⁶²⁶ pertraxit 3, 7.

NOTE.

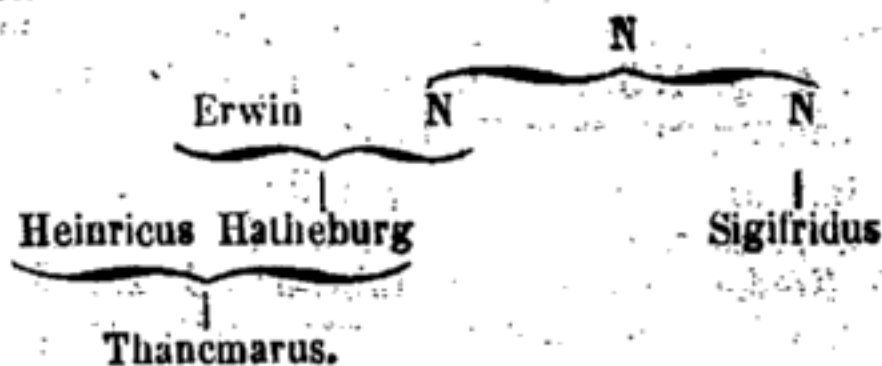
(195) Helmershausen ad Dimelam inferiorem, ut jam Meibomius voluit, aut Elmershausen aut Helmarshausen in eadem regione esse videtur.

(196) Cf. Grimm. Ant. juris, p. 715, qui antiquius hujus pœnæ testimonium non vidit.

(197) Has ipsi Rudolfus rex Burgundiæ transmisit. Cf. Ottonis diplomata ecclesiæ Magdaburgensi 21 et 27 die Septembris 937 data apud Meibomium I, p. 741.

(198) Legatio comitis limitum significat dignitatem; cf. I, 36.

(199) Ita hi inter se conjuncti fuerunt :

(200) E regione Werdenæ ad Ruram fluvium, hodie Stel. MEIBOM. Regem ibidem die 18 Maii 938 fuisse, diploma ostendit apud Moser hist. Osnabr. I. App. p. 4

sis, homicidia, perjuria, depopulationes, incendia; æquum prævumque, sanctum perjuriumque illis diebus parum procedebant.

11. Junctus est autem et Thancmarus Evurhardo, collectaque valida manu, oppugnat⁶²⁷ præsidium quod dicitur Badilici⁶²⁸ (201), in quo erat Henricus junior, dataque præda urbis suis commilitonibus, abiit, secum adducens⁶²⁹ Henricum quasi vile quoddam mancipium⁶³⁰. Interfectus est autem ibi Gevehardus⁶³¹, Udonis filius⁶³², fratris Herimanni ducis, ob cujus necem, Deo omnia ordinante, duces Francorum inter se sunt⁶³³ divisi (202). Tantis igitur spoliis Thancmari milites⁶³⁴ ditati, jam ad omnia parabantur. Post hæc cepit urbem quæ dicitur Heresburg⁶³⁵, et collecta valida multitudine, sedit⁶³⁶ in ea, multa inde exercens latrocinia. Evurhardus autem secum tenuit Henricum. Eo quoque tempore occisus est Dedi⁶³⁷ ante portas urbis quæ dicitur Larun⁶³⁸ (203), in qua erant milites Evurhardi. Wichmannus autem, qui se primum alienavit a rege, audiens tantum facinus seditiosorum, conversus⁶³⁹ pacem fecit cum rege, quia prudentissimus erat, et utilis ac fidelis usque⁶⁴⁰ in finem permansit (204). Thancmarus autem, filius Henrici regis, natus erat ex matre nobili (205), manu promptus, acer ingenio, bellandi peritus, sed inter arma honesta minus pudicitia usus. Erat autem mater ejus multam habens possessionem⁶⁴¹, qui licet a patre alia plura⁶⁴² sit ditatus, materna tamen se hereditate⁶⁴³ privatum ægre valde tulit, et ob hanc causam arma sumit⁶⁴⁴ ad perniciem sui suorumque contra dominum suum regem. Rex autem, licet invidus, videns rem ad tam ingens periculum procedere, ad edomandam Thancmari insolentiam cum multo comitatu perrexit ad⁶⁴⁵ Heresburg. Cives autem urbis illius cognoscentes de rege, quia⁶⁴⁶ super se cum valida manu appropinquasset, apertis portis, introduxerunt exercitum, qui obsederat urbem.

Thancmarus autem fugit in ecclesiam a Leoue papa beato Petro apostolo dedicatam (206). Exercitus autem persecutus est cum usque in templum, et maxime satellites Henrici, dolentes ac vindicare contententes injuriam domini sui; nec veriti januas ferro incidere, cum armis ingressi sunt sacram ædem⁶⁴⁷. Thancmarus autem stabat juxta altare, depositis desuper armis cum torque aurea. Cumque ex adverso telis urgeretur, Thiadboldus⁶⁴⁸ quidam, nothus Cobbonis, cum conviciis vulnus ei inflixit, ilicoque ab eo recepit, quo vita cum terribili insania in brevi caruisset. Quidam autem militum, Mancicia⁶⁴⁹ vocabulo, per fenestram altari contiguam lancea a tergo perfossum ibi secus aram extinxit Thancmarum. Ipse autem fraternalis fautor⁶⁵⁰ discordiæ, in Biertanico postea bello vltam cum auro ab altari nequiter raptis miserabiliter perdidit (207). Earum rerum rex ignarus et absens cum audisset, super temeritate militum indignatus⁶⁵¹ est, sed fervente⁶⁵² adhuc bello civili, non potuit eos contristari⁶⁵³. Miseratus autem fratris fortunam, sui que ingenii ostendens clementiam, pro laude ejus ac industria pauca locutus, Thiadricum⁶⁵⁴ et tres amicos illius filios, qui Thancmaro manus junxerant⁶⁵⁵, lege Francorum dampnatos strangulo⁶⁵⁶ fecit deficere. Inde vertit militem avidum pugnae et præda urbis ditatum in Laras⁶⁵⁷. Illi autem, urbis præfecto auctore acriter resistentes, lapides lapidibus, tela telis obicere non cessabant. Aggravatique bello, super consulto⁶⁵⁸ ducis (208) indutias deposcunt. Quibus concessis⁶⁵⁹, ducis eis præsidium⁶⁶⁰ negatur⁶⁶¹. Unde urbe egressi, potestati se regiae tradiderunt⁶⁶². Ea⁶⁶³ pugna Tamma⁶⁶⁴ pincerna, multis aliis rebus bene gestis olim famosus, factus est clarus. Evurhardus autem audiens de nece Thancmari et⁶⁶⁵ defectione suorum militum, fractus animo, prosternitur captivo suo, veniam petit, ac nequiter promeretur.

VARIE LECTIONES.

⁶²⁷ oppugnant 2. ⁶²⁸ Badilici 3. ⁶²⁹ abducens 3. ⁶³⁰ mancipium quoddam A. ⁶³¹ geuuthardus 1, everhardus 2, gebehardus A. Gevehardus 3. ⁶³² filius udonis 2. Udonis f. 3. ⁶³³ deest 1. ⁶³⁴ deest 2. ⁶³⁵ heresburch 2 semper. ⁶³⁶ sedet 3. ⁶³⁷ dendi 1, 3. ⁶³⁸ laerun 2. ⁶³⁹ Quæ sequuntur usque ad verba ac imperio usus est (cap. 24.) in A., cujus folia duo desunt, desiderantur. ⁶⁴⁰ deest 2, 3. ⁶⁴¹ possessionem habens 2. ⁶⁴² aliis pluribus 2, 3, 7. ⁶⁴³ hereditate se 2. ⁶⁴⁴ sumsit 3, 7. ⁶⁴⁵ deest α. ⁶⁴⁶ quod α. ⁶⁴⁷ add. tunc 1. ⁶⁴⁸ thiadboldus 2, 3. Theobaldus α. ⁶⁴⁹ mancia 1. ⁶⁵⁰ fautor corr. auctor 2. ⁶⁵¹ dedignatus 2, 7. ⁶⁵² ferventi 2. ⁶⁵³ contristare α. ⁶⁵⁴ thiedericum 2. ⁶⁵⁵ thiadericum 3. theodericum α. ⁶⁵⁶ vinxerant 3. ⁶⁵⁷ strangula 3, a. ⁶⁵⁸ Laras 3. Larun 7. ⁶⁵⁹ concessit 3. ⁶⁶⁰ add. non 3. α. ⁶⁶¹ negavit 1. ⁶⁶² tradidere 3. ⁶⁶³ et 1. ⁶⁶⁴ tammo 2. α. 7. Dammo 3. ⁶⁶⁵ et de α.

NOTÆ.

(201) Belike e meridie civitatis Lippstadt.
(202) Francorum duces hi fuerunt:

N				
Conradus		Gebehardus		Eberhardus
Conradus rex	Eberhardus dux	Hermanus dux	Udo	Conradus Curciboldus
† 918	† 939	Suavorum	Gebehardus	† 948
		† 947	† 938.	

(203) Larun in pago Westfalon, castrum ditionis Arensberg, esse videtur.

D (204) Obiit 23 die Aprilis 944.

(205) Cf. Thietmar I. (p. 5.)

(206) Ecclesia ædificata est a. 785 (v. Ann. Laureshamenses h. a.); Leonem papam eam consecrasset, nemo quod sciam præter Wid. tradit: diploma vero ab eodem ecclesie a. 799. in ipsa urbe Heresburg datum extat, v. Meibom. SS. III. p. 21.

(207) Cf. c. 17.

(208) I. e. contra ducis sive præfecti voluntatem. — Ducem scil. Everhardum consulturi. P.

12. Henricus autem erat ⁶⁶⁶ eo tempore nimis adolescens (209), fervens ⁶⁶⁷ animo; et nimia regnandi cupiditate illectus, eo pacto crimine solvit eum, quo conjuratione secum facta contra regem dominum suum et fratrem, sibi regni diadema, si possibile foret, inponeret. Fœdus itaque invicem percussum. Inde liberaliter Henricus ad regem reversus, puriori fide ac caritate ab eo est susceptus quam ingressus.

13. Suasione quoque optimi in primis viri et omni religione probatissimi Frithurici ⁶⁶⁸, successoris Hildiberhti (210) archiepiscopi, Evurhardus adiit regem, supplex veniam ⁶⁶⁹ deprecatur, se suaque omnia ipsius arbitrio tradens. Ne igitur ingens scelus in emendatum maneret, quasi in exilium in Hildinensem ⁶⁷⁰ urbem a rege dirigitur. Sed non post multum temporis in gratiam clementer recipitur, et honori pristino redditur.

14. Dum ea interea loci geruntur, antiqui hostes nostri Ungarii subito irruunt in Saxoniam ⁶⁷¹ et castris super litus Badæ ⁶⁷² fluminis conlocatis, inde in omnem regionem diffunduntur. Dux autem missus a castris cum parte exercitus, eo die ad vesperam signa movit circa urbem quæ dicitur Stedieraburg ⁶⁷³ (211). Urbani autem videntes hostes et ex itinere et ex pluvia, quæ ingens erat, segniore ⁶⁷⁴, audacter erumpunt portis ⁶⁷⁵, et clamore primum territantes, demum repente in adversarios irruentes, plurimis ex eis cæsis et copiosa equorum multitudine cum aliquibus signis capta, cæteros fugere compulerunt ⁶⁷⁶. Urbes quas obvias habuere ⁶⁷⁷, illorum fugam animadvertentes, armis eos omnibus locis urgebant, et maxima ex eis parte prostrata, ducem ipsum in quendam luti ⁶⁷⁸ puteum cogentes obpresserunt. Altera autem pars ⁶⁷⁹ exercitus ad aquilonem versus, et arte cujusdam Slavi in locum ⁶⁸⁰ qui dicitur Thriminig ⁶⁸¹ (212) deductus, difficultate locorum ac manu circumfusis armatorum periit, timoremque nimium cæteris incussit. Dux autem illius exercitus cum paucis elapsus, comprehenditur, et ad regem deductus, pretio magno redimitur. His auditis, castra hostium omnia ⁶⁸² turbata, fuga sa-

Autem quæsierunt ⁶⁸³, nec ultra per triginta annos (213) in Saxonia apparuerunt ⁶⁸⁴.

15. (DCCCCXXXIX) Post hæc Henricus ardens cupiditate regnandi, celebre parat convivium in loco qui dicitur Salaveldum ⁶⁸⁵ (214). Cumque esset magnus ac potens, majestate et potestate regali plurimis plurima donat, et factionis hujuscemodi plurimos ob id sibi associat. Fuere tamen multi, qui ⁶⁸⁶ rem celare potius arbitrati sunt, ad hoc tantum, ne rei ⁶⁸⁷ fraternæ discordiæ invenirentur. Dabant tamen consilium, quo facilius bellum solveretur, ut videlicet ⁶⁸⁸ ipse relinqueret Saxoniam sub præsidio militari, et ⁶⁸⁹ sese inferret ⁶⁹⁰ Lothariis ⁶⁹¹, generi hominum inbelli; et ita factum est, ut primo impetu eos rex devinceret, et uno certamine fatigaret. Commilitonum itaque consulto ⁶⁹² Saxonia, ut diximus, relicta et urbibus ⁶⁹³ Saxoniarum vel in Thuringorum terra præsidio militari traditis ⁶⁹⁴, ipse cum amicis Lotharios adit. Cujus rei fama undique omnes perculsi, quia tam subitanæ recessionis a rege ac repentini belli causam penitus ignorabant ⁶⁹⁵. Rex autem audita hujuscemodi fama, primum non credit, postremo certum de belli negotio probans, nichil moratus cum exercitu persecutus ⁶⁹⁶ est fratrem. Et ut ⁶⁹⁷ appropiat urbi præsidii fratris munitæ, quæ dicitur Thormanni ^{697a} (215), milites qui erant in ea, non in memores fortunæ Thanemari, nequaquam sunt ausi inibi regem expectare, sed egressi urbe ⁶⁹⁸, tradiderunt se ipsos regi. Erat autem Agina ⁶⁹⁹, qui illam urbem ad manum Henrici procurare deberet. Hic a rege vehementi juramento constrictus, quatinus, si posset, dominum suum a bello ad pacem et concordiam revocaret, vel certe ipse ad regem reverteretur; ita dimissus, adiit dominum suum. Ductus autem exercitus a rege, pervenit usque ad litora Reni fluminis.

16. Eo tempore (216) quo erat bellum Evurhardi cum rege, missus Hadaldus ⁷⁰⁰, qui erat super cubiculum regis, ad Isilberhtum ⁷⁰¹, pro concordia et pace, cum necdum ad neutram partem palam declinaretur ⁷⁰², indigne suscipitur, et responsio ⁷⁰³ de ⁷⁰⁴ die in diem differtur. Ipse autem simultates ducis sentiens, nec ultra talibus versutiis contentus ⁷⁰⁵:

VARIAE LECTIONES.

⁶⁶⁶ deest 1. ⁶⁶⁷ deest 3. ⁶⁶⁸ friederici 2. *α* semper. ⁶⁶⁹ deest 3. ⁶⁷⁰ Hildenensem 3. Hildesheimensem *α*. ⁶⁷¹ Saxones 3. ⁶⁷² Bode *α*. ⁶⁷³ stederburg *corr.* stedieraburg 2. Stediereburg 3. Steidiereburg *α*. ⁶⁷⁴ seniores 3. ⁶⁷⁵ portas 3. ⁶⁷⁶ compulere 3. 4? ⁶⁷⁷ habuerunt *α*. ⁶⁷⁸ loci *α*. ⁶⁷⁹ alteræ autem partes 3. alter autem Ung. exercitus *α*. ⁶⁸⁰ loco *α*. ⁶⁸¹ thriminig 1. triminig 7. ⁶⁸² deest 1. ⁶⁸³, ⁶⁸⁴ quæsiere — apparuere 3. ⁶⁸⁵ Salaveldum 3. Solaveldun *α*. ⁶⁸⁶ quæ 1. ⁶⁸⁷ regi 3. ⁶⁸⁸ scilicet *α*. ⁶⁸⁹ ut 3. 4? ⁶⁹⁰ inferior 2. ⁶⁹¹ Lotharius 3. ⁶⁹² consultu 3. 7. ⁶⁹³ ut diximus — urbibus *desunt* 3. ⁶⁹⁴ tradito 3. ⁶⁹⁵ ignorabat 1. ⁶⁹⁶ persecutus 2. *α*. ⁶⁹⁷ deest 1. ^{697a} thormanni 1. throtmanni 2. 3. ⁶⁹⁸ urbem 2. ⁶⁹⁹ *α* semper Hagina. ⁷⁰⁰ Haaldus nobilissimus et regi consanguinitate conjunctus *β* procul dubio Falkii figmentum (p. 584.) ⁷⁰¹ isberhtum 1. ⁷⁰² declinaret 3. *α*. 7. ⁷⁰³ responso 1. ⁷⁰⁴ a *α*. ⁷⁰⁵ contemptus

NOTÆ.

(209) Henricus inter annos 919 et 922 natus tunc decimum sextum vel octavum annum agebat.
(210) Hildibertus obiit a. 937 die 31 Maii mensis.
(211) Stederburg prope Wolfenbuttel.
(212) Intelligit saltum qui hodie nominatur: *der Dromling*. MEIB. Palustris regio Dromling, in qua Aleræ et Oræ fontes; supra Ann. Corbei. pagum

Belxa dicunt. P.

(213) Anno 967 vergente Widukindum hæc scripsisse supra monui.

(214) Saalfeld.

(215) Dortmund.

(216) Prioris belli tempore a. 938.

*Imperio, inquit, tibi regali denuntio, teste populo*⁷⁰⁶, *A* tribunali regis condicto die præsentari, aut certe hostem te scias judicari. Simili modo et pontificem Bernhardum⁷⁰⁷ (217), a rege missum, inhonoratum et responsi incertum a se dimisit. Fertur etiam et regalium litterarum sæpius sigilla corrupisse. Post hæc vero⁷⁰⁸ verba legatum meliuscule⁷⁰⁹ coepit habere, et cum honore transduci fecit.

17. ⁷¹⁰ Igitur copias belli parantes⁷¹¹ Henricus et Isilberhtus, decreverunt ad Renum occurrere regi. Agina quoque memor jurisjurandi, præcedens exercitum, transito Reno, regi sese præsentavit; et salutato eo verbis humillimis, ait: *Frater tuus dominus meus, salvum te et incolumem magno latoque imperio diu regnare exoptat, tuumque*⁷¹² *ad servitium demandat se*⁷¹³ *quantocius festinare.* Rege autem^B interrogante de eo, pacem bellumne cogitasset, prospiciens vidit multitudinem nimiam erectis signis tractim procedere, et ad sui partem exercitus, qui [quæ?] jam Renum transierat, tendentem. Et conversus ad Aginam: *Quidnam vult, inquit, illa multitudo, aut quæ est?* At ille satis otiose⁷¹⁴: *Dominus meus, inquit*⁷¹⁵, *est, frater tuus. Si meæ suasioni dignaretur animum inclinare, aliter venisset*⁷¹⁶. *Modo ut ipse juravi veni*⁷¹⁷. Rex autem his auditis, dolorem animi motu corporis non celabat, eo quod non adessent⁷¹⁸ naves, per quas Renum transcendere posset; et ingens flumen aliud iter non præbebat⁷¹⁹, nec tempus subitanei certaminis in ulteriore⁷²⁰ ripa constitutos aliud sinebat cogitare, nisi aut coram hostibus cadere debere⁷²¹, aut certe armis vitam defendere⁷²².^C Unde ad Deum⁷²³ supplices expandens manus rex, ait⁷²⁴: *Deus*⁷²⁵, *inquit, omnium rerum auctor et rector, respice populum tuum, cui me præesse voluisti, ut ereptus ab inimicis, sciant omnes gentes, ullum mortalium tuæ dispositioni*⁷²⁶ *contraire non posse, qui omnia potes et vivis et regnas in æternum.* Qui autem erant in ulteriore⁷²⁷ ripa, sarcinas et impedimenta quæque transmittunt in locum qui dicitur Xantum⁷²⁸ (218); ipsi vero parati hostes expectant⁷²⁹. Cumque esset piscina inter nostrates et hostes, Saxones divisis sociis, pars una⁷³⁰ ex adverso ruit in hostes, altera pars a tergo insequitur, in mediis hostes⁷³¹ opprimens, pauci plures vehementer urgebant. Neque enim⁷³² nostratium⁷³³ supra centum^D

armatos fuisse perhibetur, adversariorum vero magnus satis exercitus. Sed cum a fronte pariter et a tergo urgerentur, qua parte potissimum cavere debuissent, in promptu non erat. Ex nostris etiam fuere, qui Gallica lingua ex parte loqui sciebant⁷³⁴, qui clamore in altum Gallice levato⁷³⁵, exhortati sunt adversarios ad fugam. Illi socios hujuscemodi clamasse arbitrati, fugam, ut clamatum est, iniierunt. Eo die ex nostris multi⁷³⁶ vulnerati, aliqui etiam cæsi, inter quos⁷³⁷ Ailbertus⁷³⁸, qui cognominatus est Candidus, telo ducis Henrici vulneratus, non multis interjacentibus diebus defunctus est. Hostes autem omnes aut cæsi vel capti vel certe fugati; sarcinæ omnes et omnis hostium suppellex⁷³⁹ inter victores divisa. Ex parte Lothariorum bene pugasse prædicabatur illo certamine Godofridus⁷⁴⁰, Niger cognominatus. Sed et Maincia, cujus supra mentionem fecimus, eo die cecidit.

18. Dadi⁷⁴¹ autem Thuring⁷⁴² mandavit ad præfectos urbium, qui⁷⁴³ erant in oriente partis ducis Henrici, de victoria regis, et quia ipse dux in bello cecidisset; egitque callide, ut omnes se traderent regis potestati. Henricus autem hoc factum nequaquam⁷⁴⁴ reliquit inultum. Ipsi autem dux tantummodo ex omnibus remanserant⁷⁴⁵ urbes, Mersburg⁷⁴⁶ et Scithingi⁷⁴⁷. Regi⁷⁴⁸ autem post victoriam visum⁷⁴⁹ est persequi fratrem suum generumque.

19. Audiens vero de defectione urbium suarum⁷⁵⁰, fractusque recenti regis victoria, cum novem⁷⁵¹ tantum armatis iter arripuit, Saxoniamque jam tardius⁷⁵² adiens, urbem Mersburg⁷⁵³ ingressus est. Quo rex comperto, et ipse reversus est Saxoniam, urbemque, in qua frater erat, cum exercitu obsedit. Sed cum non posset fortiori ac majori resistere, post duos ferme menses, tradita urbe, egressus⁷⁵⁴ est Henricus ad regem. Datæ sunt autem ei indutiæ triginta dierum, quatinus cum militibus sibi cohærentibus secederet a Saxonia; si cui vero illorum regem adire placuisset, locum veniæ haberet. Quievitque Saxonia post hæc ab intestinis bellis paucis diebus.

20. Barbari autem labore nostro elati, nusquam ab incendio, cæde ac depopulatione vacabant, Gero nemque, quem sibi rex præfecerat (219), cum dolo

VARIE LECTIONES.

⁷⁰⁶ imperium tibi, inquit, regale facio (i. i. r. i. f. a) præsentate populo 2. 3. a. *Hic locus est quem ipse W. mutasse videri potest.* ⁷⁰⁷ berthardum 1. ⁷⁰⁸ deest 1. ⁷⁰⁹ melius 3. ⁷¹⁰ hoc loco cap. 17., in codice omissum, posui. ⁷¹¹ parentes a. ⁷¹² totumque a. ⁷¹³ deest 1. ⁷¹⁴ sciose 3. ⁷¹⁵ dominus, inquit, meus 2. ⁷¹⁶ veniret corr. venisset 2. ⁷¹⁷ venit 2. ⁷¹⁸ essent 2. ⁷¹⁹ præberet 1. ⁷²⁰ ulteriori 3. a. 7. ⁷²¹ deberet 3. ⁷²² deest 2. ⁷²³ defenderet 3. ⁷²⁴ dominum a. ⁷²⁵ deest a. ⁷²⁶ domine a. dominus 3. ⁷²⁷ dispositione 1. ⁷²⁸ ulteriori 2. 3. 7. ⁷²⁹ xantum 2. Sanctum 3. ⁷³⁰ expectarent ⁷³¹ uno 1. ⁷³² altera — hostes desunt 1. ⁷³³ deest 3. ⁷³⁴ nostratum a. ⁷³⁵ qui gallicam linguam ex parte sciebant 1. ⁷³⁶ elevato a. ⁷³⁷ multi ex nostris 2. ⁷³⁸ quas a. ⁷³⁹ Eilbertus a. Albertus 3. ⁷⁴⁰ supplex 1. ⁷⁴¹ frid 2. Godofridus a. ⁷⁴² Dedi a. ⁷⁴³ Thuringus a. ⁷⁴⁴ quæ a. ⁷⁴⁵ nequaquam hoc factum a. ⁷⁴⁶ remanserunt a. ⁷⁴⁷ 1. semper mesburg. ⁷⁴⁸ scithingi 2. Schidingi a. ⁷⁴⁹ regiam 3. ⁷⁵⁰ jussum 3. ⁷⁵¹ add. Henricus a. ⁷⁵² novis 3. ⁷⁵³ tardus 2. tarde 7. ⁷⁵⁴ mesbug 2. ⁷⁵⁵ ingressus a. congressus 7.

NOTÆ.

(217) Halberstadensi.
(218) Pugnam prope Biertanam (Birthen), commissam esse Cont. Reg. a. 939 et Liudprandus IV.

c. 25. narrant, ideoque Wid. quoque hoc bellum Biertanicum appellat c. 11. et III. 16.

(219) Gero præter pagum Suevon jam a. 957 etiam

perimere cogitant. Ipse ⁷⁵⁵ dolum dolo præoccupans, convivio claro delibutos ac vino sepultos ad triginta fere principum barbarorum una nocte extinxit. Sed cum non sufficeret contra omnes nationes barbarorum — eo quippe tempore et ⁷⁵⁶ Apodriti ⁷⁵⁷ rebel- laverant, et cæso exercitu nostro, ducem ipsum nomine Haicam ⁷⁵⁸ extinxerunt —, ab ipso rege sæpius ductus exercitus eos læsit et in multis afflixit et in ultimam pene calamitatem perduxit. Illi vero nichilominus bellum quam pacem elegerunt, omnem miseriam caræ libertati postponentes. Est namque hujuscemodi genus hominum ⁷⁵⁹ durum et laboris patiens, victu levissimo assuetum, et quod nostris gravi oneri ⁷⁶⁰ esse solet, Slavi pro quadam voluptate ducunt. Transeunt sane dies plurimi, his pro gloria et pro magno latoque imperio, illis pro libertate ac ultima servitute varie certantibus. Multos quippe illis diebus Saxones patiebantur hostes, Slavos ab oriente, Francos a meridie, Lotharios ab occidente ⁷⁶¹, ab aquilone Danos itemque Slavos; proptereaque barbari longum trahebant certamen.

21. Fuit autem quidam ⁷⁶² Slavi a rege Heinrico relictus, qui jure gentis paterna successione dominus esset eorum qui dicuntur Heveldi ⁷⁶³, dictus Tugumir. Hic pecunia multa captus et majori promissione persuasus, professus est se ⁷⁶⁴ prodere regionem. Unde quasi ⁷⁶⁵ occulte elapsus, venit in urbem quæ dicitur Brennaburg ⁷⁶⁶, a populoque ⁷⁶⁷ agnitus et ut dominus susceptus, in brevi quæ promisit inplevit. Nam nepotem suum, qui ex omnibus principibus gentis ⁷⁶⁸ supererat ⁷⁶⁹, ad se invitans, dolo captum interfecit ⁷⁷⁰, urbemque cum omni ⁷⁷¹ regione ditioni regis tradidit. Quo facto, omnes barbaræ nationes usque in Oderam ⁷⁷² fluvium simili modo tributis regalibus se subjugarunt.

22. Heinricus igitur discedens a Saxonia, Lotharios iterum adiit, et cum genero suo, duce scilicet Isilberhto ⁷⁷³, cum suis militibus aliquamdiu moratus est. Iterum ducitur exercitus a rege contra Isilberhtum ⁷⁷⁴, et omnis regio Lothariorum illius imperio subjacens igni traditur. Obsessusque in urbe ⁷⁷⁵ quæ dicitur Kievermont (220), elapsus inde proficiscitur. Et cum obsidio difficultate locorum parum procederet, vastata undique regione, rex in Saxoniam revertitur.

23. Sciens autem comitem Isilberhti ⁷⁷⁶ versutum et callidum nimis, nomine Immonem ⁷⁷⁷, artibus

A illius melius arbitratus est pugnare quam armis. Ille vero, ut erat astutissimus, meliori ac majori se subdens, arma sumit contra ducem; quod ipse dux omnium laborum gravissime tulit, quia eum sibi adversum sustinere debuisset, cujus consilio ac fidei hactenus se maxime credebat. Augebat quoque indignationem ducis ⁷⁷⁸ grex porcorum ab Imnone calide captus. Nam subulci ducis cum contra portas ⁷⁷⁹ urbis transirent, Immo porcellam pro porta agitari fecit, et omnem gregem porcorum apertis portis intra urbem recepit. Quam injuriam dux ferre non valens, coacto exercitu, obsedit Immonem. Ille autem plurima apum examina habuisse fertur (221), quæ frangens projecit ⁷⁸⁰ contra equites. Apes autem aculeis equos stimulantes, in insaniam vertebant, ita ut equites periclitari cœpissent. Quo viso Immo prospiciens de muro, eruptionem cum sociis minitavit ⁷⁸¹. Hujuscemodi igitur artibus sæpius dux ab Imnone delusus, solvit obsidionem. Discedens vero fertur dixisse: *Imnone mecum sentiente, omnes Lotharios facile captos tenui, modo ipsum solum cum omnibus Lothariis capere nequeo.*

24. Tractum tamdiu bellum Evurhardus considerans, ultra non quiescit. Quin contempto rege, et jure spreto juramentorum, ut initio ⁷⁸², conserta manu cum Isilberhto ⁷⁸³ ad incentiva bellorum pariter conspirant ⁷⁸⁴. Nec contenti ⁷⁸⁵ regno occidentali solummodo, in Reni orientalem agrum depopulandum cum exercitu demerguntur. Hæc cum audiuntur in castris regis — nam ea tempestate ⁷⁸⁶ rex erat pugnans contra Briseg ⁷⁸⁷ (222) et alias urbes, quæ erant Evurhardi ditionis —, multi se a ⁷⁸⁸ castris eruebant, nec ultra spes erat regnandi Saxones. Rex vero ea ⁷⁸⁹ turbatione tanta constantia ac imperio usus est, licet raro ⁷⁹⁰ milite constiparetur, ac si nichil ei difficultatis obviasset. Nam summi pontifices, relictis tentoriis et alia qualibet suppellectili, ipsi etiam defecerunt a fide.

25. Defectionis causam edicere et regalia misteria pandere, super nos est; verum historię satisfaciendum arbitramur; quicquid in hac parte peccemus veniabile ⁷⁹¹ sit. Summus pontifex missus ad Evurhardum pro concordia et pace, cum esset earum rerum desiderantissimus ⁷⁹², pacto mutuo suum interposuit juramentum, et ideo ab eo non posse desinere ⁷⁹³ fertur narrasse. Rex autem per pontificem officio suo congruentia dirigens responsa, nil ad se

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁵⁵ add. vero α. ⁷⁵⁶ deest 3. ⁷⁵⁷ Abotriti α. semper. ⁷⁵⁸ haincam 1. ⁷⁵⁹ hominum genus α. ⁷⁶⁰ g. oneris 2. gravioris 1. ⁷⁶¹ Francos — occidente desunt 1. 7. ⁷⁶² quidam autem 3. ⁷⁶³ Hevelli α. semper. ⁷⁶⁴ deest 1. ⁷⁶⁵ quia α. ⁷⁶⁶ Brandenburg 3. ⁷⁶⁷ populo α. ⁷⁶⁸ gentibus 1. ⁷⁶⁹ superaret 2. ⁷⁷⁰ interfecit 1. ⁷⁷¹ deest 3. 7. ⁷⁷² Odoram 3. ⁷⁷³ isberhto 1. Isilbertho 3. ⁷⁷⁴ histberhtum 1. ⁷⁷⁵ arce 4. ⁷⁷⁶ Giselberthum 3. ⁷⁷⁷ Ymmonem α. semper. ⁷⁷⁸ duci 3. ipsius α. ⁷⁷⁹ porcos 3. ⁷⁸⁰ progecit 1. ⁷⁸¹ minitatus est 3. ⁷⁸² in initio α. ⁷⁸³ hisberhto 1. iselbertho 3. sæpius. ⁷⁸⁴ conspiraret α. ⁷⁸⁵ contempti 1. ⁷⁸⁶ potestate 3. ⁷⁸⁷ Brisag a. ⁷⁸⁸ deest 3. ⁷⁸⁹ in ea 3. ⁷⁹⁰ coram 3. ⁷⁹¹ veniale 2. ⁷⁹² desideratissimus 3. 1, A? ⁷⁹³ ita corrigendum videtur; desipere 1. 2. deficere 3.

NOTÆ.

Nordthuringowe rexit, et his annis marchio-limitis Saxonici constitutas esse videtur.

(220) Chèvremont propre Leodium.

(221) Sunt qui, ex vocabulo Germanico *Imme*, (*impi*), apes, hanc famam natam esse, putent.

(222) Cf. SS. I. 618. III. 324.

pertinere voluit, quicquid episcopus egisset sine suo imperio. Quare quia contra auctoritatem regi quasi præcellenti noluit subici, sed recessit ab eo ⁷⁹⁴, in Hammaburgensem ⁷⁹⁵ urbem quasi in exilium destinavit, Rothardum ⁷⁹⁶ vero episcopum ⁷⁹⁷ (225) novam Corbeiam direxit. In brevi vero utrisque clementer ignoscit, in sui gratiam suscipit ⁷⁹⁸, et honori pristino reddidit.

26. Ad coercendam ⁷⁹⁹ igitur ducum ⁸⁰⁰ præsumptionem missus Herimannus (224) cum exercitu, invenit eos super litus Rēni, magnamque partem exercitus ⁸⁰¹ abesse, eo quod jam Renum cum præda transissent ⁸⁰². Circumsusus itaque dux ipse Evurhardus militum armis, multis vulneribus acceptis ac viriliter redditis, perfossus tandem telis corrui. Isilberhtus autem fugiens, navem ⁸⁰³ cum pluribus ⁸⁰⁴ ascendit, quæ onere prægravata subcumbens mergitur, ipseque dux cum cæteris mersus, numquam est inventus (225). Rex autem audita victoria suorum ⁸⁰⁵ militum ac morte ducum, gratias egit ⁸⁰⁶ omnipotenti Deo, cujus sapius auxilium expertus est oportunitate; præficiensque regioni Lothariorum Oddonem, Ricwinis ⁸⁰⁷ filium ⁸⁰⁸, et ut nutriret nepotem suum filium Isilberhti, optimæ spei puerulum, nomine Henricum, reversus est in Saxoniam. Mater autem pueri copulata est conjugio Hluthowico ⁸⁰⁹ regi, et Henricus frater regis discedens a Lothariis, secessit in regnum ⁸¹⁰ Karoli. (DCCCXXL.) Necem ducum asperrima hiemps, hiememque secuta est fames validissima ⁸¹¹ (226).

27. Post hæc Immo ⁸¹², revera ⁸¹³ nescio an falso, arma sumit contra regem, et media hieme circumdatus exercitu, se pariter cum urbe ⁸¹⁴ tradidit, ac deinceps fidelis et utilis permansit.

28. Nepotes quoque Isilberhti servituti regiæ se subiciebant ⁸¹⁵, urbibus quas tenebant nichilominus retentis. Kievermont etiam ab Ansfrido ⁸¹⁶ et Arnaldo ⁸¹⁷ adhuc tenebatur, ad quos Immo mandatum hujuscemodi ⁸¹⁸ dirigens ait: *De me non sentio nisi quod vos sentitis, de vobis autem notum est, quia hujus gentis principes estis. Nulli ergo dubium, quin duabus manibus quisque magis valeat quam una. Certum est itaque, tres unum fortitudine præcedere.* D

A *Et nunc quæ necessitas cogit, ut serviamus Saxonibus, nisi nostra discordia? Quando vos armis circumdederunt, num victoria lætati sunt? Victoribus certe turpe est servire. Optimum omnium mortalium, qui me a puero nutrit et inter amicos semper habuit et magna potestate clarificavit, nostrum communem dominum deserui, et Saxoni me ⁸¹⁹ periculo capitis mei sociavi; modo, ut scitis, pro merito honore contumelia ab eo affectus, armis circumdatus, pene ex libero servus factus sum ⁸²⁰. Ut ergo noveritis, me ex fide communi utilitati velle consulere, tibi Ansfrid unicam filiam meam desponsabo, quo nullo apud vos infidelitatis scrupulo notari queam. Date igitur locum mutui ⁸²¹ colloquii, et ex me ipso fidem probabitis, quam per nuntium necdum potestis. Ipsi ad hæc,*

B *quamvis ferrei pectoris essent, et illum jam olim suspectum haberent, tantæ tamen calliditati ⁸²² cedentes, suasibilibus emolliti verbis ⁸²³, mutuo dabant locum conspectui. At ille armatos habens locis oportunis absconditos, dolo ambos cepit, et sub custodia regi destinavit, mandato ⁸²⁴, in hæc verba pariter-directo: *Elatior (227), inquit, est mollior, vinculis ⁸²⁵ aut verberibus ⁸²⁶ non indiget, minis ⁸²⁷ pandit universa quæ scit. Ansfrid vero durior ferro est ⁸²⁸, hunc si tormenta accerrima rimentur, magnum est. Quos cum rex suscepisset, aliquanto tempore custodiae mancipatione castigavit; postea suæ gratiæ lenitate sibi associans, in pace dimisit. Cum ergo causæ causis et res ⁸²⁹ rebus ita copulata sint ⁸³⁰, ut sententiarum ordine discerni adeo non debeant, nemo me temporum ⁸³¹ vicissitudine accuset, dum posteriora anterioribus præposuerim gesta.**

29. Rex igitur vicina sibi ⁸³² semper clementiâ graves ⁸³³ fratris miseratus labores, aliquantis urbibus suis usibus concessis ⁸³⁴, permissus est intra ⁸³⁵ regionem Lothariorum habitare.

30. Eo ⁸³⁶ tempore barbarorum ⁸³⁷ bellum fervebat. Et cum milites ad manum Geronis præsidis conscripti crebra expeditione attenuarentur, et donativis vel tributariis præmiis minus adjuvari possent, eo quod tributa passim negarentur, seditioso odio in Geronem exacuuntur. Rex vero ad communes utilitates rei publicæ Geroni semper juxta erat:

VARIE LECTIONES.

⁷⁹⁴ ab eo desunt 2. ⁷⁹⁵ hammaburgensem 1. hammenburgensem 2. Hommaburgensem 3. ⁷⁹⁶ routhardum A. Ruodhardum 3. ⁷⁹⁷ episcopum vero 3. ⁷⁹⁸ suscepit 2. 3. ⁷⁹⁹ coercendum 2. ⁸⁰⁰ ducis 2. ⁸⁰¹ deest 2. ⁸⁰² transisset 2. ⁸⁰³ navim 2. ⁸⁰⁴ multis 2. ⁸⁰⁵ deest 2. ⁸⁰⁶ agit 1. ⁸⁰⁷ ricwini 2. Ricuinis 3. ⁸⁰⁸ add. ut et regnum procuraret 6, quod in codd. omissum esse, fere putarim. ⁸⁰⁹ luthuuico 1. ludwico A. ⁸¹⁰ regionem 3. ⁸¹¹ fames ral. secuta est 2. ⁸¹² Ymmo A. semper. ⁸¹³ vera 3. ⁸¹⁴ orbe A. ⁸¹⁵ subiciebant 1. ⁸¹⁶ Anfredo 3. ⁸¹⁷ arnoldo 2. 3. A. ⁸¹⁸ hujuscemodi mandatum 2. ⁸¹⁹ saxonibus me 1. Saxonice 3. 7. ⁸²⁰ deest A. ⁸²¹ deest 1. mutuo colloquio A. ⁸²² caliditati 1. ⁸²³ verbis emolliti 2. ⁸²⁴ deest 2. ⁸²⁵ vinculis A. 3. ⁸²⁶ verberibus 1. ⁸²⁷ minus 1. ⁸²⁸ ferro durior est 2. d. est ferro A. ⁸²⁹ deest 1. ac rebus res 3. ⁸³⁰ sunt 2. ⁸³¹ temperum 2. ⁸³² semper sibi A. 3. ⁸³³ gravis 1. ⁸³⁴ concessis usibus ⁸³⁵ 2. in terra 3. ⁸³⁶ cod. 1. cap. 30 verbis: Et cum milites incipit. ⁸³⁷ b. barbarum 2. bellum barbarorum A. 3.

NOTÆ.

(225) Strazburgensem.

(224) De Herimanno Alamannorum duce cogitare videtur.

(225) De die mortis nihil constat.

(226) Cf. Ann. Colonienses a. 959. (Mon. I. p. 98) et Ann. majores San Gall. a. 940 (ib. p. 78).

(227) Arnaldus.

Unde factum est, ut nimis exacerbati, odia sua in A ipsum quoque regem vertissent.

31. Quæ causa Henricum minime latuit ⁸³⁸, et — ut solet, amaris animis dum ⁸³⁹ dulce aliquid offer- tur, — facile persuadebat ⁸⁴⁰ hujuscemodi homines sibi concordare, spem habens iterum regnandi, dum nosset ⁸⁴¹ exercitum regi offensum. Denique multis intercurrentibus legatis, et munusculis invi- cem missis, omnes pene orientalium partium milites sibi colligavit. (DCCCXXI.) Quæ res ad tantum nefas processit, ut conjuratione valida facta, in paschali festivitate, quæ erat proxima, cum ipse Henricus ad ⁸⁴² palatium adisset ⁸⁴³; regem occidere cogitassent, ipsi vero regni diadema inponerent ⁸⁴⁴. Earum rerum dum non esset publicus proditor, semper se protegente summa divinitate, notæ factæ sunt regi insidiæ modicum ante pascha. Qui fide- lium militum ⁸⁴⁵ vallatus manu die ac nocte, nichil- que decoris vel majestatis regiæ coram populo ea sollempnitate minuens, nimium hostibus intulit ti- morem. Post diem vero sollempnem, consilio maxime Francorum qui eo tempore ⁸⁴⁶ sibi adstabant, Heri- manni ⁸⁴⁷ scilicet, Udonis atque Conradi ⁸⁴⁸ qui dictus est Rufus (228), secreta proditor jubet com- prehendi vel certe occidi. Inter quos erat primus in cæteris omnium bonarum virtutum rebus absque hac noxa fortissimus optimusque Erich ⁸⁴⁹. Hic cum armatos ad se properasse intellexisset, conscius causarum, equum ascendit, arma sumit, circumfu- susque hostium turmis, memor pristinæ virtutis ac nobilitatis, elegit mori quam inimicorum domina- tioni subici. Nam lancea perfossus occubuit, vir omni virtute ac industria civibus carus atque clarus. Cæteri autem insidiarum conscii in alteram hebdo- madam ⁸⁵⁰ differuntur, et secundum leges ⁸⁵¹ scele- ribus suis meritas pœnas solventes, capite cæduntur. Henricus autem fugiens regno cessit.

32. Eo anno et portenta quædam apparuere ⁸⁵², scilicet cometæ. Nam a quinta decima Kalendas

Novembris ⁸⁵³ usque in ipsas Kalendas visæ sunt. Quibus visis ⁸⁵⁴ multi mortales ⁸⁵⁵ territi, aut ni- miam pestilentiam vel certe regni mutationem me- tuebant; quoniam ⁸⁵⁶ quidem ante regis Henrici excessum multa prodigia monstrata sunt, ita ut solis splendor forinsecus aere ⁸⁵⁷ absque nubilo pene nullus appareret ⁸⁵⁸, intrinsecus autem per fenestras domorum rubeus tamquam sanguis infunderetur. Mons quoque, ubi ipse rerum Dominus sepultus est, fama prodidit, quia multis in locis flammæ evomeret. Hominis (229) etiam cujusdam manus sinistra ferro amputata, post annum fere integrum restituta est ei dormienti, qui pro signo miraculi sanguinea linea loco conjunctionis notabatur. (DCCCXXII.) Sed co- metas inundatio nimia, inundationemque boum pe- stilentia subsecuta est.

33. (DCCCXXIII.) Defuncto autem Oddone ⁸⁵⁹, Lothariorum præside (230), ac regis nepote Henrico, ducatus regionis conceditur Conrado, cui et unicam filiam suam rex desponsavit (231), quia ⁸⁶⁰ erat ado-lescens acer et fortis, domi militiaque ⁸⁶¹ optimus, commilitonibus suis carus.

34. Illis diebus Bertholdus ⁸⁶², frater ⁸⁶³ Arnulfi, procurabat Bajoariam, pugnansque contra Un- garios, victorque existens, triumpho celebri factus est clarus (232).

35. Rex autem de die in diem proficiens, paterno regno nequaquam est contentus, sed abiit Burgun- diam, regem cum regno in suam accepit potesta- tem (233). Hugonem (234) alterum armis edomuit ⁸⁶⁴ sibi subjectum fecit. (DCCCXXIV.) Cujus fibulam auream regi ⁸⁶⁵ dono concessam, gemmarum varietate mirabilem, videmus in altari protomartiris Stephani rutilantem ⁸⁶⁶.

36. (DCCCXXV.) Igitur cum omnia regna coram eo silerent, et potestati ipsius omnes hostes cede- rent, monitu et intercessione sanctæ matris ejus re- cordatus est multis laboribus fatigati fratris ⁸⁶⁷, præfecitque eum regno Bojoariorum, Bertholdo ⁸⁶⁸

VARIE LECTIONES.

⁸³⁸ causæ — latuere 2. ⁸³⁹ ut solet armis, dum amaris animis A. ⁸⁴⁰ persuadebat facile 3. ⁸⁴¹ nos- sent 2. ⁸⁴² deest. 2. 7. ⁸⁴³ adisset 3. isset A. ⁸⁴⁴ inponere 2. 7. ⁸⁴⁵ militum fidelium 2. ⁸⁴⁶ add. maxime 3. ⁸⁴⁷ herimannus 1. ⁸⁴⁸ Chuonradi 3. et ita sæpius. ⁸⁴⁹ Erik 3. ⁸⁵⁰ ebdomadam 2. ⁸⁵¹ legis 1. ⁸⁵² apparens 1. ⁸⁵³ Novembres 3. ⁸⁵⁴ visus 1. ⁸⁵⁵ mortales multi 1. ⁸⁵⁶ quo 1. A. quomodo 3. 7. ⁸⁵⁷ aerem 2. ⁸⁵⁸ appareat 1. ⁸⁵⁹ udone 3. ⁸⁶⁰ qui A. 2. 3. ⁸⁶¹ militiæque 3. ⁸⁶² bertoldus 2. A. Berthol- dus 3. ⁸⁶³ deest 1. ⁸⁶⁴ edomavit 2. ⁸⁶⁵ regui 3. ⁸⁶⁶ in altari — rutilantem desunt 2. ⁸⁶⁷ add. iterum recordatus est 1. ⁸⁶⁸ Bertholdo 1. 3. bertoldo 2. A.

NOTÆ.

(228) Conradus aut Curcipoldus ille, ducis Eber- hardi fratruelis, cum Udone contra Eberhardum et Giselbertum a. 939 missus, a. 948 mortuus, aut Conradus Werinheri filius, post gener regis et dux Lotharingiæ, habendus est.

(229) Hoc miraculum non Henrici mortis tem- pore, sed his annis factum esse, ex Flodoardo a. 944 apparet.

(230) Oddonem a. 944 mortuum esse, Flodoardus h. a. tradit; Cont. Reginonis mortem in a. 943 col- locat. Apud Calmet hist. Loth. Probb. p. 349 legi- tur, Ottonem diploma Adalberonis ep. confirmasse; notæ chronologicæ tamen non satis inter se concor- dant. De Henrici morte nihil constat.

(231) cf. I. c. 37. Nuptias a. 947 celebratas esse, Cont. Reg. tradit.

(232) Bertholdus jam a. 937. Bawariæ dux consti- tutus, prope Wels Ungarios magna cæde prostravit, quæ victoria cum Ann. mai. San Gall. in a. 943 col- locanda esse videtur, quamvis Cont. Reginonis et Ann. Salisburgenses a. 944. exhibeant. Diem 11. Aug. Adventinus IV. 23, 17 annotavit.

(233) Hoc jam diu ante factum esse, ex Flodoardo a. 940 apparet.

(234) Hugonem magnum, quocum his annis Ot- tonem modo amice modo hostiliter egisse, Flod. tradit.

jam defuncto (235), pacem atque ⁸⁶⁹ concordiam cum eo faciens, qua usque in finem fideliter perduravit ⁸⁷⁰. Erat autem ipse dominus Henricus copulatus matrimonio filię ducis Arnulfi (236), feminę egregię formę mirabilisque prudentię. Fratrum vero pax atque concordia, Deo acceptabilis hominibusque amabilis, toto orbe sit ⁸⁷¹ jam celebris, dum unanimes res publicas augent, hostes debellant, civibus paterna potestate pręsunt ⁸⁷². Ducatu igitur Bojariorum accepto, nequaquam desidia torpuit, sed abiens Aquilegiam ⁸⁷³ cepit, Ungarios duabus vicibus armis superavit ⁸⁷⁴ (237), Ticinum transnavit, et pręda magna intra regionem hostium capta, exercitum incolumen patriam ⁸⁷⁵ reduxit (238). Taliū igitur et tantorum mores habitum formamque, quos summa clementia mundo ad delicias omnemque decorem destinavit, nostrę ⁸⁷⁶ non est omnimodis virtutis ⁸⁷⁷ exponere. Verum devotionem, quam erga eos habemus, penitus celare nequimus. Ipse denique dominus rerum, fratrum natu maximus optimus, imprimis pietate erat clarus, opere omnium mortalium constantissimus, pręter regię disciplinę terrorem semper jocundus, dandi largus, dormiendi parcus, et inter dormiendum semper aliquid loquens, quo eum semper vigilare æstimes, amicis nichil negans, et supra hominem fidelis. Nam quosdam audivimus accusatos et peccati manifestos, ipsum eorum advocatum et intercessorem et criminis nullo modo credulum, et ⁸⁷⁸ ab eo post habitos ⁸⁷⁹, tamquam nichil umquam in eum peccassent. Ingenium (239) ei admodum mirandum, nam post mortem Edidis ⁸⁸⁰ regię; cum antea nescierit, litteras in tantum didicit, ut pleniter libros legere et intelligere ⁸⁸¹ noverit. Pręterea Romana lingua (240) Slavonicaque ⁸⁸² loqui scit ⁸⁸³. Sed rarum est, quo ⁸⁸⁴ earum uti dignetur ⁸⁸⁵. In venationibus creber, tabularum ludos amat, equitatus gratiam regia gravitate interdum exercens. Accessit ad hæc et moles corporis, omnem regiam ostendens dignitatem, capite ⁸⁸⁶ cano sparsus capillo; oculi rutilantes et in

A modum fulguris ⁸⁸⁷ cita repercussione ⁸⁸⁸ splendorem quendam emittentes; facies rubicunda, et prolixior barba, et ⁸⁸⁹ hæc contra morem antiquum; pectus leoninis ⁸⁹⁰ quibusdam sparsum jubis: venter commodus; incessus quondam citus, modo gravior; habitus patrius, et ⁸⁹¹ qui numquam sit peregrino ⁸⁹² usus. Quotienscumque autem sit opus corona portanda, jejunium semper pręcedere ⁸⁹³ pro vero traditur. Henricus vero morum gravitate pollebat, et ob id ab ignotis minus clemens jocundusque prædicabatur, constanti admodum animo; fidelis et ipse amicis, ita ut mediocris ⁸⁹⁴ substantię militem conjugis suę sororis matrimonio honoraret, socium sibi ⁸⁹⁵ amicumque faceret (241). Erat corpore præstanti, et qui in adolescentia omnem hominem egregia forma ad se inclinaret. Junior vero fratrum domnus Brun ⁸⁹⁶ magnus erat ingenio, magnus scientia et omni virtute ac industria. Quem cum rex præfecisset genti indomitę Lothariorum (242), regionem a latronibus ⁸⁹⁷ purgavit, et in tantum disciplina legali instruxit, ut summa ratio summaque pax illis in partibus locum tenerent.

37. Igitur cum bella intestina externaque cessarent, leges divinę atque humanę auctoralis vigore pollent. Gravisque persecutio monachis oritur in diebus illis, affirmantibus ⁸⁹⁸ quibusdam pontificibus, melius arbitrati ⁸⁹⁹, paucos vita claros quam plures negligentes inesse ⁹⁰⁰ monasteriis oportere; oblit, nisi fallor, sententię patrisfamilias ⁹⁰¹ prohibentis servos ⁹⁰² zizania colligere, sed utraque crescere oportere et ⁹⁰³ zizania et triticum usque ad messem. (*Matth.* XIII, 29). Quo factum est, ut plures proprię infirmitatis conscii, deposito habitu et relictis monasteriis, grave onus sacerdotum devitarent. Fuerunt autem quidam qui summum pontificem Frithericum ⁹⁰⁴ hoc non pure, sed fecte fecisse arbitrati sunt ⁹⁰⁵, quatinus venerabilem virum regię fidelissimum abbatem Hadumarum ⁹⁰⁶ quoquo modo ⁹⁰⁷ posset ⁹⁰⁸ dehonestaret.

38. Ipse enim erat vir ⁹⁰⁹ magnę prudentię ac

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁶⁹ et 3. ⁸⁷⁰ permansit 3. 6. ⁸⁷¹ deest A. ⁸⁷² pręsumit 3. ⁸⁷³ aquilegam 2. A. ⁸⁷⁴ superavit armis 2. ⁸⁷⁵ in p. 3. ⁸⁷⁶ nostrum 3. ⁸⁷⁷ virtutibus 1. deest 3. ⁸⁷⁸ deest 3. ⁸⁷⁹ posthabitos 3. ⁸⁸⁰ edidis 1. ⁸⁸¹ intellegere 1. ⁸⁸² slavicaque 2. Slavonicaque 3. ⁸⁸³ sciebat 3. ⁸⁸⁴ qua 2. quod 3. ⁸⁸⁵ dignaretur 3. ⁸⁸⁶ deest 1. ⁸⁸⁷ fulgoris corr. fulguris 2. ⁸⁸⁸ f. citharę percussione 2. ⁸⁸⁹ add. ad A. ⁸⁹⁰ leonis 2. leoninum 3. ⁸⁹¹ ut 3. ⁸⁹² peregrino sit 2. ⁸⁹³ cędere 2. ⁸⁹⁴ melioris 1. ⁸⁹⁵ deest 1. ⁸⁹⁶ dominus Bruno 3. ⁸⁹⁷ add. ita 3. ⁸⁹⁸ affirmantibus 1. ⁸⁹⁹ arbitrari 2. 3. 7. videri 6. ⁹⁰⁰ esse 2. ⁹⁰¹ patrisfamilie 1. A. 3. ⁹⁰² servo 1. ⁹⁰³ deest 3. ⁹⁰⁴ fridericum 2. A. friederichum 3. ⁹⁰⁵ arbitrati sunt fecisse A. ⁹⁰⁶ hadumarum 2. ⁹⁰⁷ quomodo 2. ⁹⁰⁸ possit A. ⁹⁰⁹ deest A.

NOTÆ.

(235) Obiit a. 945 teste Cont. Reginonis; die 25. Nov., si Aventino credere licet (IV. 23, 24). **D** Karoli præ oculis habuisse, legenti facile patebit. **P.**

(236) Judithę.

(237) Ungarios a. 950 a. Bawariis occisos esse, Annales Hersfeldenses tradunt.

(238) De hac Henrici expeditione nihil certi compertum habemus. Hansiz de Tiza (Theiss), Ungarię flavio, cogitavit, cui an assentiar dubito, cum fortasse in Italia Ungarios, cum patriarcha Aquileg. confœderatos Henricus debellarit. Cf. Staindelii Chron. Bawarię a. 948.

(239) In sequentibus Widukindum Einhardi vitam

(240) Non de lingua Latina, quam Ottonem ne intellexisse quidem facile est demonstratũ (Flod. a. 948, Liudpr. hist. Ott. c. 11. Ekkehard. de casibus Mon. II. 139), sed de vulgari Gallię lingua, supra quidem Gallica; alibi vero quam sæpissime Romana appellata (Nithard. III. c. 5. cf. Hist. littéraire de France, vol. VII, Avertiss. p. XI. seqq.) Widukindus dicere videtur.

(241) Judithę soror (Adelheid?) comiti Burchardo nupsit.

(242) An. 955.

industriæ. Sub ejus temporibus templum famosum Vulgense igne consumptum est (243), et ab eo restauratum et multo majore ⁹¹⁰ decore perfectum ⁹¹¹. Hic pontificem sub custodia tenuit, secunda conjuratione culpabilem (244), primum honorifice, sed cum litteras ab eo scriptas reprehendisset, satis severe. Pontifex vero dimissus dum ultionem quærit, contra ⁹¹² tantum virum leges non prævalent, humillima monasteria auctoritate temptavit, ut ad excellentissima æqualiter procederet. Sed hujusmodi simulationes incassum profusæ. Nam abbas in gratia et amicitia regis permansit, et causis intercurrentibus, pontifex quod cogitavit non implevit.

39. Soror igitur regis ⁹¹³ (245) Hluthowico regi genuit tres filios, Karolum, Lotharium et Karlomanum ⁹¹⁴. Ipse enim ⁹¹⁵ Hluthowicus ⁹¹⁶ rex a ducibus Buis circumventus, et a Northmannis ⁹¹⁷ captus, consilio Hugonis Lugdunum ⁹¹⁸ (246) missus custodiae publicæ traditur. Filium autem ejus natu majorem Karlomanum ⁹¹⁹ (247) Northmanni secum duxerunt Rothun ⁹²⁰ (248) ibi ⁹²¹ et mortuus est. Audiens

A autem rex, super fortuna amici ⁹²² satis doluit, imperavitque expeditionem in Galliam contra Hugonem in annum secundum.

40. Eo tempore (DCCCCXLVI) cum moraretur rex ⁹²³ in campis silvestribus venationem agens, obsides Bolizlavi ⁹²⁴ ibi ⁹²⁵ vidimus, quos populo rex ⁹²⁶ præsentari jussit, satis super eis lætatus.

41. Ille annus notabilis casu calamitoso totius populi, de morte scilicet beatæ memoriæ Edidis reginæ, cujus dies extrema septimo ⁹²⁷ Kal. Februar. celebrata est cum gemitu et lacrimis omnium Saxonum. Hæc nata ex gente Anglorum, non minus sancta religione quam regali potentia pollentium stirpe claruit. Decem annorum regni consortia tenuit, undecimo obiit. Saxoniam vero decem et novem annis inhabitavit. Reliquit filium nomine Liudulfum, omni virtute animi et corporis ea ætate nulli ⁹²⁸ mortali ⁹²⁹ secundum; filiam quoque nomine ⁹³⁰ Liudgardam, quæ nupserrat Conrado duci. Sepulta est autem in civitate Magathaburg ⁹³¹ in basilica nova, latere aquilonali ⁹³² ad orientem.

EXPLICIT LIBER SECUNDUS ⁹³³.

AD DOMINAM MAHTHILDAM IMPERATORIS FILIAM.

LIBRI TERTII INCIPIT PRÆFATIO ⁹³⁴.

Quemadmodum cæli terræque facies, hominum ⁹³⁵ voces, vultus ac mores mille modis concordia variantur, sed ⁹³⁶ unius luminis sensusque ducatu, Dei cuncta regentis providentia, coguntur, ita publicis ac privatis rebus intentis imperiale decus, quod te ut serenissimum splendorem gemmamque lucidissimam mundo effudit, unum justitiæ modera-

C men est normaue rectitudinis. Unde laboris nostri opus, quod a diversis moribus diverse accipitur, eo quod ⁹³⁷ ingenii sermonisque claritate egeat, sinu gloriosæ clementiæ tuæ suscipiatur, nec in eo ⁹³⁸ nostra insipientia, sed major consideretur devotio, humiliter depono.

EXPLICIT ⁹³⁹, PRÆFATIO. INCIPIUNT CAPITULA.

1. Quomodo creavit rex filium suum Lindulfum post se regem.
2. De Gallia profectio, et altercatione regis et Hugonis ducis, et rege Luthwico.
3. Quomodo rex Lugdunum adiit.
4. Quomodo Rothun adiit et inde Saxoniam reversus est.

5. Quomodo Huga occurrit regi juxta fluvium Car.
6. De Liudolfo filio regis, quomodo Italiam adiit.
7. De Bernhario rege Longobardorum.
8. Quomodo rex duxit exercitum contra Bolizlavum.
9. Quomodo rex reginam ⁹⁴⁰ sibi sociavit, et Liudulfus ideo tristis inde discedit.

VARIÆ LECTIONES.

⁹¹⁰ majori 2. ⁹¹¹ add. est 3. ⁹¹² et tantum A. ⁹¹³ regis igitur 2. autem regis 3. ⁹¹⁴ carlomannum 1. 3. karolomannum 2. ⁹¹⁵ autem. A. 2. 3. ⁹¹⁶ luthuicus 1. jam semper. ⁹¹⁷ normannis 1. nortmannis A. 3. ⁹¹⁸ lugdunum 1. ⁹¹⁹ carlomannum 1. et Sigbertus; Karolum A. 2. 3. ⁹²⁰ Rothun 3. ⁹²¹ ubi A. ⁹²² amicis 1. ⁹²³ deest 3. ⁹²⁴ bolizlai A. ⁹²⁵ deest A. 2. 3. ⁹²⁶ deest A. ⁹²⁷ VI. Kal. A. ⁹²⁸ nullo 3. ⁹²⁹ mortalium A. ⁹³⁰ Liutgardam nomine 3. ⁹³¹ magdeburg A. ⁹³² aquiloni A. 3. ⁹³³ ita A.; 1, 2, 3, hæc omittunt. ⁹³⁴ ita 1. Prologus in librum tertium. A. Epistola Witichindi ad reginam Mahtildim Ottonis imperatoris filiam 3. Hæc omnia desunt 2. ⁹³⁵ homines 2. ⁹³⁶ sed ad u. l. s. ducatum A. 2. 3. ⁹³⁷ add. in A. ⁹³⁸ ea 1. 2. 3. ⁹³⁹ Explicipit 1. ⁹⁴⁰ reginas cod.

NOTÆ.

- (243) A. 937; ecclesia nova dedicata est a. 948; v. Flod. h. a.
 (244) Cf. supra c. 25.
 (245) Gerberga.
 (246) l. e. Laudunum, Laon; v. Flod. a. 945.
 946.

- (947) De Karlomanno regis Karoli filio nihil compertum habemus. Flodoardus dicit, Gerbergam filium minorem, id est Karolum, a. 945 natum misisse; hic vero ibidem minime mortem obiit.
 (248) Rothomagus, Rouen.

10. Celebratis rex nuptiis revertitur in Saxoniam, A
secutusque eum Bernharius ⁹⁴¹ pacem cum eo se-
cuturus ⁹⁴².
11. De conventu populi apud urbem Augustanam ⁹⁴³
et miraculo quod ibi accidit.
12. De filiis regis.
13. De insidiis quas paraverunt regi.
14. De apparatu paschali.
15. De filio generoque regis et pontifice Frithu-
rico.
16. De conventu populi apud Fridisleri et Da-
dano ⁹⁴⁴ et Wilhelmo ⁹⁴⁵ comitibus.
17. De pugna Lothariorum cum Conrado duce.
18. De obsidione Mogantiaca et altercatione Hein-
rici et Liudulfi.
19. De Echerhto ⁹⁴⁶ regis consobrino.
20. De Bojoariis quomodo juncti sunt Liudulfo.
21. De Arnulfo et fratribus ejus et quia exercitus
missionem petiit et accipit ⁹⁴⁷.
22. De rege, et quia multi defecerunt a fide.
23. De exercitu Saxonico qui Mogontiam adiit.
24. De Thiadrico et Wicmanno.
25. De Echerhto et Wicmanno et duce Heri-
manno ⁹⁴⁸.
26. De regis adventu in Boioariam.
27. De pontifice Frithurico et cæteris pontificibus.
28. Quomode rex infecto negotio revertitur in
Saxoniam.
29. De causis Herimanni et nepotum ejus.
30. Avars junguntur Bojoariis ⁹⁴⁹, rex vero oc-
currit eis cum valida manu.
31. Bojoarii bello fatigati de pace tractant.
32. De placito regis apud Cinnam.
33. De pontifice Frithurico et Conrado duce.
34. De Liudulfo qui a patre iratus discessit, et rex
eum persequitur.
35. Pugna apud Horsadal.
36. Obsidio urbis quæ ⁹⁵⁰ dicitur Renesburg.
37. Liudulfus pacem postulat sed non impetrat, et
de morte Arnulfi.
38. Liudulfo pax datur, et rex Saxoniam revertitur.
39. Henricus Novam urbem adiit.
40. Qualiter rex filium clementer suscipit.
41. De fine pontificis Frithurici.
42. Qualiter Ucri a Gerone capiuntur.

43. Qualiter Ræinesburg se tradit, et regionem fra-
tri restituit.
44. De famoso triumpho quem rex de Ungariis ob-
tinuit.
45. De pugna Thiadrici adversus Slavos.
46. De portentis quæ interim acciderunt.
47. De casu Conradi ducis.
48. De tribus ducibus Avarorum.
49. De triumpho regis.
50. De rege, et versutiis Wicmanni.
51. De exercitu qui Wicmannum pene cepit in urbe
Sutleiscare.
52. Quomodo capta est urbs Cocarescemiorum.
53. Quomodo ultus est rex illam depopulationem.
54. De Gerone preside.
- B 55. De Stoineffo barbarorum rege et milite qui eum
occidit.
56. De rege quia crebris victoriis gloriosus factus
est.
57. De Liudulfo quia patria cessit propter amicos.
58. De litteris obitum ejus significantibus.
59. De Wicmanno qui Saxoniam occulte intravit.
60. Quomodo fide Geronis susceptus est Wicman-
nus.
61. De prodigiis quæ apparuerunt in vestimentis.
62. De infirmitate imperatoris.
63. De profectioe secunda regis in Italiam.
64. De Wicmanno, quomodo iterum rebellavit.
65. De Danis, quomodo Christiani perfecte facti
sunt.
- C 66. Gero propter juramentum dimisit Wicmannum.
67. Quomodo Gero ⁹⁵¹ Lusiki vicit.
68. De duobus regulis et Wicmanno.
69. De nece Wicmanni.
70. Acceptis armis Wicmanni imperator jam factus
scripsit epistolam in Saxoniam mittendam.
71. De legatis Grecorum et eorum fraude.
72. De Gundthario et Sifrido.
73. De populo Constantinopolitano et eorum impe-
ratoribus.
74. De Mathilda matre imperatoris et obitu episco-
porum Bernhardi et Wilhelmi.
75. De reversione imperatoris ab Italia et de obitu
ejus.
- D 76. Quomodo populus pro patre elegit filium ejus
in principem.

EXPLICIUNT ⁹⁵² CAPITULA.

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁴¹ bertharius *cod.* ⁹⁴² facturus? ⁹⁴³ angustanan *cod.* ⁹⁴⁴ dano *corr.* dadano *cod.* ⁹⁴⁵ uulhelmo
cod. ⁹⁴⁶ etherhto *cod.* *sæpius.* ⁹⁴⁷ acipit *cod.* ⁹⁴⁸ hirimanno *cod.* *sæpius.* ⁹⁴⁹ boioarios *c.* ⁹⁵⁰ qui *c.*
⁹⁵¹ ergo *c.* ⁹⁵² explicat *c.*

INCIPIT LIBER III ⁹⁵³.

1. Post excessum ⁹⁵⁴ Elidis reginæ (DCCCCXLVI) A omnem amorem maternum transfudit rex in unicum filium ⁹⁵⁵ suum Liudulfum, factoque testamento creavit eum regem post se. Ipse autem tener adhuc erat adolescens, ætatis non habens amplius quam sedecim annos.

2. Rex vero in Galliam ⁹⁵⁶ proficiscens expeditionem, coacto apud Camaracam ⁹⁵⁷ urbem exercitu, festinat intrare regnum Karoli, vindicandæ causa ⁹⁵⁸ injuriæ generis ⁹⁵⁹ sui Hluthowici. Quo audito Hugo, missa legatione, jurat per patris sui (249) animam, qui jam olim periit Deo regique ⁹⁶⁰ proprio repugnando ⁹⁶¹, quia tanta sibi esset copia armorum ⁹⁶², quantam ⁹⁶³ hactenus rex numquam vidisset; additque ⁹⁶⁴ contemptum, vane tumideque super Saxones loquendo, quia inbelles essent, et quia facile B posset una portione telorum Saxoniorum septem obsorbere ⁹⁶⁵. Ad quod rex famosum satis reddit ⁹⁶⁶ responsum: sibi vero fore ⁹⁶⁷ (250) tantam multitudinem pileorum ex culmis contextorum (251), quos ei præsentari oporteret, quantam nec ipse nec pater suus umquam viderit. Et revera cum esset magnus, valde exercitus, triginta scilicet duarum legionum, non est inventus, qui hujusmodi non uteretur tegumento, nisi rarissimus quisque. Certus autem factus

de adventu regis Hugo, timore quoque perterritus, dimisit Hluthowicum ⁹⁶⁸. Dimissus igitur Hluthowicus regi occurrit, jungiturque cum sociis exercitui illius.

3. Rex autem cum exercitu Lugdunum ⁹⁶⁹ adiit, eamque armis temptavit, inde Parisius ⁹⁷⁰ perrexit, Hugonemque ibi obsedit, memoriam quoque ⁹⁷¹ Dyonisii martiris digne honorans veneratus est. Ductus inde exercitus contra urbem Remensem, ubi erat nepos Hugonis (252) contra jus fasque omne subrogatus episcopus, legitimo pontifice (253) adhuc superstite. Armis autem urbem capiens, injuste constitutum expulit sacerdotem, legitimum ecclesiæ sedique propriæ restituens.

4. Exinde, collecta ex omni exercitu electorum militum manu, Rothum Danorum ⁹⁷² urbem adiit (254), sed difficultate locorum, asperiorique hieme ingruente, plaga eos quidem magna percussit; incolumi exercitu, infecto negotio, post tres menses Saxoniam regressus est, urbibus Remense atque Lugduno cum cæteris armis captis Hluthowico regi concessis.

5. (DCCCCXLVII.) Huga ⁹⁷³ autem expertus potentiam regis virtutemque Saxonum, non passus est ultra terminos suos hostiliter intrare, sed per-

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁵³ Ita 1. Explicit prologus. Incipit liber tertius A.; etiam hæc desunt 2. ⁹⁵⁴ discessum A. ⁹⁵⁵ deest 3. ⁹⁵⁶ gallicam 2. 3. 6. 7. ⁹⁵⁷ cameracam A. ⁹⁵⁸ causæ 1. ⁹⁵⁹ generis 1. ⁹⁶⁰ regi 2. ⁹⁶¹ repugnando 1. ⁹⁶² armorum 3. ⁹⁶³ quanta 1. A. ⁹⁶⁴ addiditque A. 2. 3. ⁹⁶⁵ absorbere 3. ⁹⁶⁶ reddidit 2. 3. 6. ⁹⁶⁷ esse 3. ⁹⁶⁸ luthovicum 1. jam semper. ⁹⁶⁹ ludunum 1. semper. ⁹⁷⁰ parisium A. 2. 3. ⁹⁷¹ add. sancti 1. sec. manu. ⁹⁷² rothundanorum 2. A. ⁹⁷³ hugo A. 2. 3.

NOTÆ.

(249) Rotberti regis, cf. l. c. 50.

(250) *Cod. A.*, tantam multitudinem pileorum, fœninorum, quos ei præsentari oporteret, quantam nec ipse, nec pater suus umquam viderit. Et revera cum esset magnus valde exercitus, triginta scilicet duarum legionum, fere non est inventus, qui fœnino non uteretur pileo.—*Codd.* 2, 3, tantam multitudinem pileorum fœninorum, quos ei præsentari oporteret, quantam nec ipse, nec pater suus umquam [deest 2] viderit [viderit 3, 6]. Et revera cum esset magnus valde exercitus, triginta scilicet duarum legionum, non est inventus, qui fœnino non uteretur pileo, nisi Corbeius abbas, nomine Bovo [nomine Bovo: et Hic erat om. 6], cum tribus suis sequacibus. Hic erat vir sapiens ac clarus, a Deo nobis ostensus, non concessus (a). Hujus patris avus [hujus pater β] Bovo (b) Græcas litteras coram Cuonrado rege legendo factus est clarus; et huic ejusdem nominis avus erat, ut natu major, omni [sic omni β] virtute ac sapientia potior. Sed et ipse nepos erat Warini, qui ex milite factus est monachus et primus omnium apud Novam Corbeiam regulariter electus est [deest β] in patrem. Qui cum esset admirandæ sanctitatis, ad augmentum virtutum suarum beatæque memoriæ Saxonix preciosum attulit thesaurum, reliquias videlicet pretiosi martiris Viti.

(a) Nam non nisi annos sex monasterio præfuit, an. 842-48.

(b) Bovo, ut ex Annalibus Corbeiensibus, patet abbas

C (251) Subjicimus hic potissimum Ratherii Veronensis episcopi locum, unde pileos stramine confectos Saxonibus proprios fuisse constat; exscripsi eum ex codice regio Monacensi sæc. x. fol. 7: « Sanctus iste nuda seminudus et inequalissima, volutabatur diebus ac noctibus per septennium humo nos criminosi veniam rogaturi, pileum villosum capillis, quos extrahere lugendo debueramus, ne infregidemur, superinducimus, ejus cuphia nix grando et aura erat imbrifera. Hiemalis satis rigor incommodus, qui lavaret utique quod commiserat scelus. Pro pileo, quem moris est incesta etiam generalitati adversa vel ejusdem estimationis innumera plangentes, pelliculis exoticis intus farcire, brumali caput ipsius operiebatur lanugine. Stipularis illa ritus Saxonici camera quam vertici pro vitando solis imponunt ardore, Phœbus illi erat flammivomus ipse. PERTZ.

(252) Hugo Heriberti Viromandensis filius, qui Remensem episcopatum invaserat, consobrinus erat D Hugonis comitis. BOUQUET. Cf. tamen supra col. 155, nota 177.

(253) Artoldo.

(254) De hac Rothomagi urbis Nordmannix obsidione, a Flodoardo prætermissa, cf. Dudo S. Quintini decanus lib. III. ap. du Chesne SS. R. Norm. p. 150 seqq.

900-16 fuit; Conradus vero rex anno 915 Corbeiam visitavit; senior Bovo denique anno 879-90 abbatiam rexit.

genti⁹⁷⁴ in eandem expeditionem anno sequenti, A occurrit (255) juxta fluvium qui dicitur Char⁹⁷⁵ (256), manus dedit, juxtaque imperium regis pactum iniit, utilisque proinde permansit.

6. Videns autem rex filium suum Liudulfum virum factum, dedit ei conjugem divitiis ac nobilitate claram, ducis Herimanni filiam, nomine Idam. Quam cum accepisset, in brevi post hæc socer moritur (DCCCXLIX), cum ducatu omni ei possessione relicta. Accepta autem potestate, animum tranquilum, quem in puero⁹⁷⁶ gessit, exiit, armatumque militem in Italiam ducens, aliquantis ibi urbibus captis et sub custodia traditis, ipse revertitur in Franciam (DCCCCL).

7. Eo tempore usurpato imperio, regnavit in Longobardia homo ferus⁹⁷⁷ et avarus, et qui omnem justitiam pecunia venderet, Bernharius⁹⁷⁸ (257). Veritus autem singularis prudentiæ reginæ virtutem⁹⁷⁹, a Hluthowico rege (258) relictæ, in multis eam afflixit, quo tanti decus splendoris⁹⁸⁰ extingueret, vel certe obscuraret.

8. Illo tempore rex proficiscitur in militiam contra Bolizlavum⁹⁸¹ regem (259) Boemiorum, et cum capienda esset urbs quæ nuncupabatur Nova (260), in qua clausus obsidebatur Bolizlavi⁹⁸² filius, prudenti rex consilio diremit prælium, ne miles in rapiendis hostium spoliis aliquod periculum incidere⁹⁸³. Considerata itaque virtute regis ac innumera multitudine exercitus, Bolizlav⁹⁸⁴ urbe egressus, maluit tantæ majestati subjici, quam ultimam perniciem pati; sub signisque stans, et regem audiens⁹⁸⁵ responsaque reddens, veniam tandem promeruit. Inde plena victoria gloriosus factus rex, Saxoniam regreditur⁹⁸⁶.

9. (DCCCCLI.) Cumque eum virtus præfate reginæ non lateret, simulato itinere Romam proficisci statuit. Cumque in Longobardiam ventum esset, aureis muneribus amorem reginæ super se probare temptavit. Quo fideliter experto, in conjugium sibi eam sociavit, cumque ea⁹⁸⁷ urbem Papiam, quæ est sedes regia, obtinuit. Quod cum vidisset filius ejus

A Liudulfus, tristis a rege discessit, profectusque in Saxoniam, aliquamdiu moratus est in loco consiliis funesto (261) Salaveldun.

10. Rex vero in Italia celebratis juxta magnificentiam regalem nuptiis (262), proficiscitur inde cum novi matrimonii claritate, acturus⁹⁸⁸ proximum pascha in Saxonia, lætitiæ patriæ magnamque gratiam conferens. Persuasus quoque rex Bernharius a Conrado duce, cui Papia cum præsidio militari relicta⁹⁸⁹ erat custodienda, regem subsecutus est in Germaniam, pacem cum eo facturus, et omnibus quæ imperavisset obtemperaturus. Cui reginæ urbi (263) appropinquanti, occurritur miliario ab urbe a ducibus et præfectis palatinorumque primoribus, et regaliter susceptus, ductus in urbem, jussus est in hospitio sibi parato⁹⁹⁰ manere. Neque enim faciem regis intra tres dies videre promeruit. Quod ægre ferens Conradus, qui eum adduxerat, unumque cum eo sentiens filius regis Liudulfus, suspectum super⁹⁹¹ hac causa Heinricum, fratrem regis, habentes, quasi antiqua stimulatam invidia, devitaverunt eum. Henricus autem sciens adolescentem maternis destitutum⁹⁹² suffragiis, contemptui cœpit⁹⁹³ eum habere, in tantum ut a conviciis ei quoque non parceret. Interea rex regem alloquitur, in gratiamque regis ac reginæ susceptus, deditiois sponsionem dat, fœderisque⁹⁹⁴ spontanei⁹⁹⁵ diem locumque⁹⁹⁶ apud urbem Augustanam⁹⁹⁷ designans.

11. Ubi cum⁹⁹⁸ conventus fieret, Bernharius manus filii sui⁹⁹⁹ Adalberhti¹⁰⁰⁰ suis¹⁰⁰¹ manibus implicans, licet olim Hugonem fugiens regi subderetur (264), tunc tamen renovata fide coram omni exercitu famulatu regis se cum filio subjugavit. Et ita dimissus, in¹⁰⁰² Italiam remeavit cum gratia et pace. Ibi miræ magnitudinis lapis grandinis tonitru¹⁰⁰³ ac tempestate turbulenta de cœlo jactus, ingens miraculum multis visentibus præbuit.

12. Nati sunt autem regi filii ex serenissima regina primogenitus Henricus (265), secundus Brun¹⁰⁰⁴ (266), tertius¹⁰⁰⁵ paterni nominis majestate

VARIE LECTIONES.

⁹⁷⁴ perg. ei 2. ⁹⁷⁵ car A. 2. 3. Kar. 6. ⁹⁷⁶ quam impuero 1. ⁹⁷⁷ fortis 3. ⁹⁷⁸ brenharius 2. *post vero* bernharius; 8 *semper* Berngarius. ⁹⁷⁹ virutum A. ⁹⁸⁰ ducis splendorem A. ^{981, 982} bolizlaum — bolizlai A. ⁹⁸³ milites — inciderent 2. ⁹⁸⁴ bolizlaf 2. Bolizlaf 3. ⁹⁸⁵ adiens 1. ⁹⁸⁶ regressus est 5. 6. ⁹⁸⁷ eam 1. ⁹⁸⁸ acturusque 3. ⁹⁸⁹ relicto 2. ⁹⁹⁰ præparato 3. ⁹⁹¹ deest 2. ⁹⁹² destinatum 2. ⁹⁹³ eum cœpit 1. 3. ⁹⁹⁴ fœderis 3. ⁹⁹⁵ deest 1? ⁹⁹⁶ deest A. 3. ⁹⁹⁷ Augustam 3. 6. ⁹⁹⁸ deest 2. ⁹⁹⁹ filii sui manus 2. ¹⁰⁰⁰ adalberhti 1. adalberti A. adelberti 2. 3. ^{1001, 1002} deest 2. ¹⁰⁰³ tonitruo 2. tonitruui 3. ¹⁰⁰⁴ Bruno 3. ¹⁰⁰⁵ add. Otto 3.

NOTÆ.

(255) Intrante mense Augusto. cf. Flod. a. 947.
 (256) Chiers.
 (257) I. e. Berengarius.
 (258) Lotharii vidua fuit.
 (259) Insolens est, quod Boleslaum regem appellat Bohemorum; idem tamen facit Frodoardus ad a. 950. MEIB. Cf. Dobner ad Hagecium III. pag. 640-642.
 (260) Nova urbs (*Nivunburg* in dipl. Ottonis Mon. Boica XXVIII. p. 183) urbis Pragæ pars esse videtur. — Est Nivunburg, in cujus suburbio, Beheim, Otto 17. Kal. Aug. donationem pro S. Emmeramno edidit, urbs vel a. 1343 Neumberge appellata, hodie

D Niemburg vel Nimburg, ad confluentem Albiæ et Marlini ab oriente Pragæ. BOEHMER.
 (261) Cf. II. c. 15.
 (262) De nuptiarum die non constat, certe ante natale Domini celebratæ sunt.
 (263) Magadaburg.
 (264) cf. Liudprand. V. 12.
 (265) Quo anno natus et mortuus sit, non constat; a. 953 tamen filii mentio fit (Flod. h. a.). Diem mortis 7 Aprilis Necrologium Merseburgense indicavit.
 (266) Brun obiit d. 8 Sept. a. 957. Nérol. Fuld.

designatus (267), quem jam post patrem dominum ¹⁰⁰⁶ ac imperatorem universus sperat orbis; filiam quoque sanctæ matris ejus vocabulo insignitam (268), de qua non præsumimus aliquid dicere, cum ejus claritas præcellat omne quod dicere aut scribere valemus ¹⁰⁰⁷.

13. (DCCCCLIII.) Enimvero rex cum regiones Francorum urbesque circuiret, audivit, quia ei insidiæ pararentur a filio generoque; quapropter summus pontifex revocatus, ubi austeriorem vitam more solito cum heremitis et solitariis ante Pascha agebat, suscepit regem Mogontiæ, ibi ei aliquamdiu ministrans ¹⁰⁰⁸. Nefanda consilia prodita, a filio generoque animadversa; purgandi locum criminis cum consilio pontificis petunt ¹⁰⁰⁹ et impetrant. Qui licet sceleris manifeste arguerentur, paruit tamen rex eorum sententiis in omnibus ¹⁰¹⁰, locorum temporumque angustia.

14. Et cum apparatus paschalis apud ¹⁰¹¹ Aquas fieri oporteret, comperit, quia nichil sibi dignum ibi paratum esset ¹⁰¹² (269); maternum gaudiis et officiis decenter curatur, regemque quem in Francia ¹⁰¹³ pene perdidit, in patria magnifice recepit.

15 ¹⁰¹⁴. Nam confortatus amicorum gentisque propriæ præsentia, irritum ¹⁰¹⁵ fecit ¹⁰¹⁶ pactum, quod coactus inire confessus est; edictumque est filio generoque, auctores sceleris puniendos tradere, aut certe se ¹⁰¹⁷ hostes ¹⁰¹⁸ publicos nosse. Pactis pristinis pontifex intercessit, tamquam paci et concordiæ consulturus; ob id regi fit suspectus, amicis regalibus consiliariisque omnimodis spernendus. De eo nostrum ¹⁰¹⁹ arbitramur nequaquam aliquid ¹⁰²⁰ temere judicare; sed quod de eo probamus, quia magnus erat in ¹⁰²¹ oratione die noctuque, magnus elemosinarum largitate, præcipuus verbo prædicationis, non silere dignum duximus; cæterum de accusatis ¹⁰²² causis qui judicat Dominus est.

16. Earum rerum dum ibi finis non fieret, universalis populi conventus esse jubetur apud villam quæ dicitur Fridesleri ¹⁰²³, super his causis discutendum ¹⁰²⁴. Ubi cum frater regis Henricus adesset, D

A multas ac graves causas summo pontifici objiciebat; proptereaque regis totiusque pene exercitus offensam incurrit, dum eum penitus culpabilem ex illius ¹⁰²⁵ dictis censerent. Præterea ¹⁰²⁶ rex severiorem ¹⁰²⁷ animum gerens ex recenti injuria, eminentissimos viros ac sibi quondam caros et in Biertanico ¹⁰²⁸ bello fideles, fratri ¹⁰²⁹ traditos exilio dampnavit, dum accusati rationem redderent, nec ¹⁰³⁰ se ¹⁰³¹ purgare ¹⁰³² sufficerent. Hi erant ¹⁰³³ Thuringi genere, potestatis præfectoriæ, Dadanus (270) et Willehelmus ¹⁰³⁴ nomine. Hoc facto multi scelerum conscii satis ¹⁰³⁵ perterriti, soluta contione, multitudine dimissa, sese rex in orientales partes contulit.

17. Lotharii autem, cum regem duci Conrado sensissent offensum, cum jam olim ei infesti essent, eo quod ducatum super eos administraret ipsis invitis, arma contra eum sumunt ¹⁰³⁶. Ille vero imperterritus, leoninum exerens ¹⁰³⁷ animum, signa signis contraria invexit, et incredibilem multitudinem ex eis propria manu fudit, dum sanguine amici, quem in proelio amisit, Conradi scilicet Evurhardi filii (271), ut fera ¹⁰³⁸ sævissima acueretur. Itaque illi fortissimo subpeditante ¹⁰³⁹ fortium militum manu, adverso exercitui dum novus semper additur, a meridie usque in vespere protrahitur bellum; nocte proelium dissolvitur, nullus victoria lætatur.

18. Rex autem circa Kalendas Julii ¹⁰⁴⁰ moto exercitu, armis filium generumque quærere temptavit; obvias urbes partis adversæ aut armis cepit aut in deditorem accepit, quousque Mogontiam perveniret, quam filius cum exercitu intravit, patremque, dictu ¹⁰⁴¹ miserabilius, armatus expectavit. Ibi plus quam civile et omni calamitate acerbius bellum ceptum; multæ machinæ muris adnotæ, sed ab urbanis destructæ ¹⁰⁴² vel incensæ; crebræ ante portas pugnæ, raro forinsecus stationes ¹⁰⁴³ fusæ. Cunctando enim res ¹⁰⁴⁴ universæ variavere, dum dominatorem regni ¹⁰⁴⁵ foris, intus successorem metuebant. Obsidio itaque dum sexaginta ferme dies ¹⁰⁴⁶ excederet, sermo fit de pace; unde datus est obses in urbem consobrinus regis (272 Eberhtus) ¹⁰⁴⁷, quo libera via

VARIAE LECTIONES.

¹⁰⁰⁶ dominum post patrem 2. ¹⁰⁰⁷ valeamus 3. ¹⁰⁰⁸ ministrabat 2. ¹⁰⁰⁹ petierunt 3. ¹⁰¹⁰ in omnibus *desunt* 1. ¹⁰¹¹ aput 1. ¹⁰¹² esse A. ¹⁰¹³ q. infantia 2. ¹⁰¹⁴ 1. *a verbis est filio hoc incipit capit.* ¹⁰¹⁵ initium 1. ¹⁰¹⁶ facit 2. ¹⁰¹⁷ *deest* 2. 7. ¹⁰¹⁸ publicos hostes 3. ¹⁰¹⁹ necessarium 3. ¹⁰²⁰ aliquid 1. ¹⁰²¹ *deest* A. 2. 3. ¹⁰²² actis 2. ¹⁰²³ fridislar A. ¹⁰²⁴ *discutiendis* 3. 7. ¹⁰²⁵ illis 3. ¹⁰²⁶ propterea 3. ¹⁰²⁷ sæviorem A. 3. ¹⁰²⁸ Britannico 3. ¹⁰²⁹ *deest* 3. ¹⁰³⁰ et 3. ac 7. ¹⁰³¹ *deest* 2. ¹⁰³² *add.* non 3. 7. ¹⁰³³ hic erat 1. ¹⁰³⁴ uuelmus 1. wilhelmus A 3. ¹⁰³⁵ *deest* 3. ¹⁰³⁶ sumit 1. ¹⁰³⁷ exercens 2. 3. exhibens 7. ¹⁰³⁸ sera 1. ¹⁰³⁹ suppetente 3. ¹⁰⁴⁰ A julias 3. ¹⁰⁴¹ dicto 1. *deest* 3. ¹⁰⁴² muris — destructæ *desunt* A. ¹⁰⁴³ stationis A. ¹⁰⁴⁴ rex 1. ¹⁰⁴⁵ regens 2. ¹⁰⁴⁶ *desierme* 1. 3. ¹⁰⁴⁷ etberhtus 1. ekbertus, 2. 6. *semper.* ecbertus A. 3. *semper.*

NOTÆ.

(267) Otte filius natus est a. 955, si Cont. Reginonis fidem præbemus.

(268) I. e. Mahthildis, quam Ann. Quedl. et ipsam a. 955 natam fuisse tradunt.

(269) Hoc loco quamvis non addendum, cum Reiruccio tamen supplendum esse videtur: *Quare cum in Saxoniam perrexisset.* Cf. Cont. Reg. a. 953.

(270) Dadanus procul dubio idem, quem supra (II. 18) Dadi nominavit. Cf. Wedekind Noten I.

(271) Conradum Eberhardi ducis Francorum filium esse habendum, alii negarunt (Wenck. II, p. 655 n. a.), alii defenderunt (Leutsch p. 40 n. 75). De proelio hoc contra Raginerum comitem commisso cf. Floardus a. 953.

(272) De cognatione ejus cf. Ann. Quedl. a. 955; ipsum et Wichmannum juniorem fratres fuisse, Scheidt Orr. Guelf. IV. p. 568 sqq. n. probavit.

cujlibet pateret in castra crimen purgandi, de pace atque concordia tractandi. Filius cum genero ¹⁰⁴⁸ castra ingressi, regalibus vestigiis prosternuntur, pro scelere omnia sustinere paratos fore, saltem ut amici auxiliares in fide suscepti, nichil adversi paterentur. Rex autem non inveniens, quomodo meritas pœnas filio inferret, fautores insidiarum expostulat. Illi autem juramentis vicariis obligati, et quodammodo arte antiqui hostis constricti, hoc omnino negabant. Ingens interea oritur lætitia in castris, et a castris circumquaque fama diffusa, numquam urbe egressos ¹⁰⁴⁹, nisi omnibus essent a rege imperatis obtemperaturi ¹⁰⁵⁰. Eæ ¹⁰⁵¹ spes incassum conceptæ; nam cum non ¹⁰⁵² obœdient edictis regis, motus Heinricus adversus adolescentem: *Nichil te, inquit, jactitas contra dominum meum regem fecisse, et ecce omnis exercitus usurpatorem te regni invasoremque novit. Ipse ergo si accusor reus criminis, si culpabilis existo, quare non contra me legiones ducis? Signa adversum me move; et festucam ¹⁰⁵³ de terra sumens: Hujus, inquit, pretii a me meaque potestate rapere non poteris. Quid tibi visum est sollicitare hujusmodi rebus patrem tuum? Contra summam divinitatem agis, dum domino ¹⁰⁵⁴ patrique tuo repugnas. Si aliquid scis vel vales, in me furorem tuum evome ¹⁰⁵⁵, ipse enim tuam non timeo iram.* Ad hæc adolescens nichil respondit, sed audito rege, cum suis urbem ingressus est.

19 ¹⁰⁵⁶. Consobrinus autem regis Eberhtus cum obses datus esset in urbem, suasilibus ¹⁰⁵⁷ corruptus verbis, regi fit aversus, cum et antea ei iratus esset, eo quod argueretur incauti ¹⁰⁵⁸ certaminis, ubi oculus perdidisset (273).

20. Dum hæc agerentur, proxima nocte Bojorarii ¹⁰⁵⁹ comites ¹⁰⁶⁰ fratris ¹⁰⁶¹ regis, relicto eo ¹⁰⁶², juncti sunt Liudolfo; qui pergens cum eis, cepit urbem regiam quæ dicitur Rainesburg ¹⁰⁶³ cum cæteris in ea regione munitissimis; omnemque pecuniam ducis ¹⁰⁶⁴ suis militibus divisit, conjugem cum filiis patris et amicis non solum urbe sed et regione excedere cogit. Hæc omnia a Deo credimus acta, ut

A qui ¹⁰⁶⁵ serenissimum regem parvis populis ac gentibus præficere voluit, disceret parum in se, in Deo vero omnia posse.

21. Erat autem junior Arnulfus cum fratribus, qui tale consilium machinatus est contra Heinricum, eo quod paterno regno subrogaretur, ipse autem honore patrio privatus esset. Porro exercitus diutino labore fatigatus, missionem petit et accipit, rege ¹⁰⁶⁶ cum paucis admodum filium in Bojorariam subsequente.

22. (DCCCCLIII.) Ipse namque erat patiens laborum, supra quam ¹⁰⁶⁷ credi possit de homine ab adolescentia delicate nutrito. Multitudine denique deficiente a fide, rari admodum erant, qui partes regis adjuvarent; inter quos erat quidam Adalherhtus ¹⁰⁶⁸ (274) et alii cum eo admodum pauci.

23. Militante adversum ¹⁰⁶⁹ Mogontiam ¹⁰⁷⁰ rege, Herimannus dux Saxoniam procurabat (275). Cum novus exercitus a Saxonia ad supplementum veteris mitti debuisset (276), Thiadricus (277) juniorque Wichmannus ei præfuere. Attingentes terminos Francorum, a Liudolfo duceque Conrado subito circumfusi, in desertum quoddam coguntur castellum. Quod cum obpugnare nituntur, jactu rotæ signifer ante portam brachium perdidit; quo facto bellum est sedatum, indutiæque concessæ trium dierum in Saxoniam revertendi.

24. ¹⁰⁷¹ Thiadricus a Liudolfo magnis promissionibus est temptatus, Wichmannus autem admodum corruptus ¹⁰⁷², patrum (278) exin ¹⁰⁷³ arguere, paternæ hereditatis raptorem dicere et suorum thesaurorum prædonem vocare cœpit. Ipse autem consilii nequaquam ignarus, quanta sapientia quantaque prudentia contra propinquos et hostes manifestos vigilaverit difficile ¹⁰⁷⁴ est omnimodis edicere.

25. Jungitur quippe Eberhtus Wichmanno, eademque sententia consurgunt in ducem, nullumque ei dant ¹⁰⁷⁵ quietis otium. Ille autem nobili patientia juvenum furorem frangens, cavet tumultum aliquem rege absentē illis in partibus accrescere.

26. Bojorarii repentino regis adventu nec ad pacem

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁴⁸ gerone 1. ¹⁰⁴⁹ egressuros 2. 3. ¹⁰⁵⁰ a rege esset imp. optemperatura 2. ¹⁰⁵¹ Hæ 2. hæ A. ¹⁰⁵² deest 3. 7. ¹⁰⁵³ vestucam 1. ¹⁰⁵⁴ domno 2. ¹⁰⁵⁵ evove 1. ¹⁰⁵⁶ Cum caput 19 in codice non legatur, indicem secutus hic ejus signum posui. ¹⁰⁵⁷ suasilibus 2. ¹⁰⁵⁸ incepti 3. ¹⁰⁵⁹ boiarii 1. Boidarii 3. bawarii. A. ut semper. ¹⁰⁶⁰ comiti 2. ¹⁰⁶¹ fratres 1. ¹⁰⁶² ei 1. ¹⁰⁶³ rainsburg 1. Reinesburg 3. regnesburg A. ¹⁰⁶⁴ ducis pecuniam 2. ¹⁰⁶⁵ quem Wid. scribere debuisset. ¹⁰⁶⁶ regem 1. ¹⁰⁶⁷ add. quod A. 3. ¹⁰⁶⁸ adalherthus 1. adelbertus A. 2. 3. ¹⁰⁶⁹ adversus A. ¹⁰⁷⁰ maguntiam A. ¹⁰⁷¹ indicem secutus hoc loco caput 24. posui, et ita deinceps numeravi; in codice ordo sæpius turbatur. ¹⁰⁷² correptus corr. corruptus 2. ¹⁰⁷³ exinde 2. ¹⁰⁷⁴ difficile 1. ¹⁰⁷⁵ dede 2.

NOTÆ.

(273) Inde monoculus sæpius a recentioribus nominatur.

(274) Comes Sueviæ potens cf. Ann. mai. San. Gall. a. 954, Vita S. Udalrici X. 58. 59.

(275) Hermannus idem quod supra (II. 2.) Sigifrido tribuitur; neque tamen tunc temporis dux fuit constitutus (Wedekind Noten II.).

(276) Quæ a Widukindo de Thiadrici et Wichmanni expeditione narrantur, jam antea gesta sint oportet; nam Liudolfus tunc Radasponam, Conradus Metim se receperat, neque juncti obviam his copiis

D ire potuerunt. Exercitum non in Bawariam sed Franciam ductum esse, Wid. ipse indicat, et fortasse e cap. 25. conjicere licet, jam ante Ecberti defectionem hæc acta esse. Hoc loco referuntur, ut Saxonie motus causæ appareant.

(277) Thiadricus idem esse videtur, qui Geroni in marchia septentrionali regenda successit. V. Leutsch Gero p. 92. n. 149; Wichmannus filius fuit Wichmanni, cujus II. c. 4. et II. mentio fit, cf. Wedekind Noten II.

(278) Hermannus.

vertuntur ¹⁰⁷⁶, nec bellum publicum præsumunt, sed clausi muris grandem exercitui laborem suæque regionis solitudinem parant. Unde minus procedente negotio, absque animabus ¹⁰⁷⁷ exercitus a nulla re abstinebat, sed omnia vastabat.

27. Summus pontifex interea, ut ¹⁰⁷⁸ ipse aiebat ¹⁰⁷⁹ timore regis, officio pontificali amisso, heremiticam cum solitariis ducebat vitam. Non minima quoque cæteris pontificibus cunctatio erat in Bojoaria, dum favent partibus nunc regi assistendo, nunc alienas ¹⁰⁸⁰ partes adjuvando, quia ¹⁰⁸¹ nec sine periculo alienabantur a rege, nec sine sui ¹⁰⁸² detrimento ei adhærebant.

28. Agens tres integros ¹⁰⁸³ menses, a Mogontia ¹⁰⁸⁴ recedens, rex in illis regionibus, demum circa Kalend. Januar. (279), infecto negotio, amissis duobus principalibus viris ac potestate claris, Immede et Mainwerco ¹⁰⁸⁵ quorum uterque ictu sagittarum periit, alter Mogontia, alter in itinere Bojoariam pergentibus, revertitur in Saxoniam.

29. (DCCCCLIV.) Causas dicentibus coram rege Herimanno suisque nepotibus, omnes justî tenaces sententiam ducis ¹⁰⁸⁶ laudavere, adolescentes castigandos judicantes ¹⁰⁸⁷. Rex autem amans parcebat ¹⁰⁸⁸ illis, sub custodia militari tantum intra palatium tradens Wichmannum.

30. Interea audit, quia Avars intrantes Bojoariam jungerentur adversariis, disponentque publico bello cum temptare. At ille satis inperterritus tali necessitate, numquam se gratia Dei dominum ac regem oblitus est, sed collecta valida manu, obviam procedit acerrimis hostibus. Illi autem divertunt ¹⁰⁸⁹ ab eo, acceptisque ducibus a Liudulfo, omnem Franciam pervagati sunt, et tantam stragem dederunt, primum amicis, ut cuidam Ernesto ¹⁰⁹⁰ vocabulo, qui erat partis adversæ, sui juris familias supra millesimum numerum captivassent, deinde cæteris omnibus, ut dictu fidem excedat. Dominica ante pascha Wormatia ¹⁰⁹¹ eis est publice ministratum, et muneribus auri et argenti plurimum donatum. Inde ¹⁰⁹² Galliam profecti, per aliam viam (280) in patriam revertuntur.

31. Bojoarii civili exercitu externoque fatigati — nam Ungariis egressis, exercitu regali premuntur — coacti sunt de pace tractare; factumque est, ut pax daretur usque in 16 ¹⁰⁹³ Kalend. Julii, et

A locus esset apud Cinnam ¹⁰⁹⁴ (281) rationis danoræ et respensionis reddendæ.

32. Ad condictum locum dum universalis populi conventus fieret, talem rex orationem exorsus est: *Paterer* ¹⁰⁹⁵ inquit, si indignatio filii mei cæterorumque insidias tendentium me solum torqueret, et non totum christiani nominis populum perturbaret; parum esset, urbes meas more latronum invasisse, regionesque ¹⁰⁹⁶ a mea ¹⁰⁹⁷ potestate rapuisse, nisi ¹⁰⁹⁸ propinquorum meorum ac carissimorum comitum sanguine satiarentur. *Ecce sine filiis sedeo orbatus, dum filium gravissimum hostem patior. Quem* (282) plurimum amavi et a mediocri loco ad summum gradum summumque honorem provexi, unicum filium meum habet ¹⁰⁹⁹ adversum me. ¹¹⁰⁰ Tolerabile ¹¹⁰¹ hoc utcumque ¹¹⁰² foret, si non ¹¹⁰³ Dei hominumque inimici his causis ¹¹⁰⁴ introducerentur. Modo regnum meum habent desolatum, populum captum vel interfectum, urbes destructas, templa succensa, sacerdotes extinctos; adhuc madent sanguine plateæ; auro meo et argento, quibus filium generumque ditavi, hostes Christi sedes suas remeunt ¹¹⁰⁵ referti ¹¹⁰⁶. Quid igitur ¹¹⁰⁷ supersit sceleris, quid perfidiæ, excogitare nequeam. His dictis, tacuit rex. Henricus laudans sententiam regis, subjunxit, quia hostes secundo victi ¹¹⁰⁸ publico certamine, maligne ac pessime conducerentur, quo via eis iterum lædendi aperiretur; omnem calamitatem omnemque laborem consultius ¹¹⁰⁹ velle pati, quam communem hostem unquam in fidem ¹¹¹⁰ susciperet. ¹¹¹¹ His dictis, Liudulfus procedens ait: *Conductos adversum me pecunia, fateor, obtinui, ne me michique subjectos læderent; si in hac parte culpabilis prædicor, sciat me omnis populus hoc non* ¹¹¹² voluntarie, sed ultima necessitate coactum fecisse. Postremum pontifex summus rationem redditurus intravit, promittens, se quocumque ¹¹¹³ rex ¹¹¹⁴ imperavisset iudicio significaturum, numquam contra regem sensisse vel velle vel fecisse; timore coactum a rege discessisse, offensum sibi eum quia ¹¹¹⁵ intellexisset, innocentem gravissimis accusationibus obrutum; de cætero juramentorum omnibus argumentis ¹¹¹⁶ fidem servaturum. Ad hæc rex: *A vobis non exigo juramentum, nisi pacis et concordia consilium* ¹¹¹⁷ in quantum possitis, adjuvetis. Et hoc dato, in fide ac pace eum ¹¹¹⁸ dimisit.

VARIAE LECTIONES.

¹⁰⁷⁶ revertuntur 1. ¹⁰⁷⁷ a manibus 3. ¹⁰⁷⁸ deest 1. ¹⁰⁷⁹ agebat 1. ¹⁰⁸⁰ alienos 1. alias 3. ¹⁰⁸¹ qui 1. ¹⁰⁸² deest 3. ¹⁰⁸³ menses integros 3. ¹⁰⁸⁴ mogontia 1. moguntia 2. sæpius vero moguntia; A. plerumque maguntia. ¹⁰⁸⁵ meinuerco 2. A. ¹⁰⁸⁶ ducis sententiam A. ¹⁰⁸⁷ judicandos 2. ¹⁰⁸⁸ parcens 2. ¹⁰⁸⁹ diverterunt A. 3. 7. ¹⁰⁹⁰ ernesto A. 2. 3. ¹⁰⁹¹ uormacia 1. ¹⁰⁹² add. in A. 2. 5. ¹⁰⁹³ XVII. 3. ¹⁰⁹⁴ ricinam 2. ¹⁰⁹⁵ pater A. ¹⁰⁹⁶ regiones 3. ¹⁰⁹⁷ antea A. ¹⁰⁹⁸ ni 3. ¹⁰⁹⁹ habeo 2. 3. ¹¹⁰⁰ aversum a me 2. A. ¹¹⁰¹ tollerabile 2. ¹¹⁰² totum 3. ¹¹⁰³ deest A. ¹¹⁰⁴ add. non A. ¹¹⁰⁵ remeant A. 3. corr. remeunt 2. redeunt 7. ¹¹⁰⁶ referri 2. ¹¹⁰⁷ ergo 3. 7. ¹¹⁰⁸ victo 2. ¹¹⁰⁹ consultus 2. ¹¹¹⁰ fide A. ¹¹¹¹ suscipere 2. ¹¹¹² deest A. ¹¹¹³ quemcumque 2. ¹¹¹⁴ deest A. ¹¹¹⁵ qua 2. ¹¹¹⁶ juramentis 3. ¹¹¹⁷ consilio 2. ¹¹¹⁸ dimisit eum 1.

NOTÆ.

(279) 1. e. die 14-31 mensis Decembris; natalem Domini rex jam in Saxonia celebravit. Cont. Reg. a. 954.

(280) Cont. Reg. a. 954: per Italiam redierunt.

(281) Langen-Zenn prope Nürnberg. cf. Wedekind Noten I.

(282) Scil. Conradus dux.

33. Pontifex cum duce Conrado cum adolescentem A non possent inclinare, quatinus patri subderetur ejusque sententiam secutus sustineret, discesserunt ab eo, Deo regique sese ¹¹¹⁹ jungentes.

34. Proxima nocte Liudulfus cum suis a rege discedens, urbem Rainesburg ¹¹²⁰ cum exercitu intravit. Rex autem sequens filium, urbem ¹¹²¹ offendens quæ dicitur Horsadal ¹¹²² (283) obsedit eam.

35. Facta autem pugna, durius certamen circa murum nemo umquam viderat ¹¹²³ mortalium. Multi ibi ex utraque parte cæsi, plures sauciali; noctis tenebræ prælium dirimere ¹¹²⁴. Saucius accipiti bello postera luce ducitur inde ¹¹²⁵ exercitus, diutius ibi non morari ¹¹²⁶ visum ad graviora tendentibus.

36. Trium dierum itiner ¹¹²⁷ proinde ad Rainesburg ¹¹²⁸. Castrorum loca occupata munitionibusque circumsepta, obsidio ¹¹²⁹ urbis diligenter est incepta. Sed cum multitudo machinas muris adplicari non sineret, satis dure interdum ab utrisque pugnatum ¹¹³⁰ pro muris. Diu tracta obsidie cogit clausos ¹¹³¹ belli negotiis aliquid actitare. Arbitrati sunt enim fame pejus torqueri, si ad id cogerentur, quam in acie fortiter mori. Jussum itaque, occidentali porta erumpere equites, quasi inpetum in castra facturos alios naves ascendere, et per flumen ¹¹³² urbi contiguum ¹¹³³, dum equestri prælio pugnaretur, castra armatis deserta invaderent (DCCCCLIV). Urbani signo noxæ congregati, condicta peragere; quod in castris usu non ignotum. Quapropter et ipsi non segniter præparantur. Moram facientibus in erumpendo ¹¹³⁴ equitibus, classis ¹¹³⁵ ab urbe longius elabitur ¹¹³⁶, exsistentesque de navibus irruunt ¹¹³⁷ in castra, offendentesque ¹¹³⁸ armatos, dum trepidi fugæ consulunt, circumfusi undique cæduntur. Alii naves ingredi nisi ¹¹³⁹, timore perculsi deviantes, flumine absorbentur; alii naves plus æquo ingressi, dimerguntur, factumque est, ut vix pauci de pluribus superessent. Equites vero ab equitibus fatigati devictique, plures saucii, in urbem ¹¹⁴⁰ coguntur. Miles regius victor in castra reversus, unum solummodo letali vulnere percussum pro portis secum revehunt ¹¹⁴¹. Pecus

omne urbis loco herboso delatum, qui erat inter Rain ¹¹⁴² et Donovan ¹¹⁴³ fluvios ¹¹⁴⁴, sed a fratre regis Heinrico captum, et inter socios divisum est. Urbani crebris præliis triti, fame quoque periclitari cœperunt.

37. Unde egressus ¹¹⁴⁵ urbe Liudulfus cum principalibus viris, pacem postulat, sed non inpetrat, quia patri obedientiam negat. Ingressus vero urbem, portam orientalem obsidentem armis temptat Geronem, tot victoriis quot præliis clarum. A tertia hora usque in nonam acriter pugnatum ¹¹⁴⁶; ante portam urbis, equo ¹¹⁴⁷ cadente, ascensor Arnulfus armis exutus ilicoque telis ¹¹⁴⁸ perfossus occubuit. Post biduum a muliere famem urbis fugiente mors illius notificatur, dum antea incertum esset. Cujus morte urbani satis confusi, jam de pace tractabant.

38. Interventu proinde principum iterum Liudulfus cum sociis urbe egressus, dum mense integro ¹¹⁴⁹ et dimidio obsideretur, pacem obtinuit usque ad condictum diem, dum de his causis dijudicaretur; locusque concilii ¹¹⁵⁰ apud Fridesleri ¹¹⁵¹ notabatur. Rex inde patriam reversus ¹¹⁵².

39. Henricus vero Novam urbem (284) obtinuit; Rainesburg pene omnis proxima nocte concremata ¹¹⁵³.

40. Exercitandi gratia venationem agens rex in loco qui dicitur Suveldun ¹¹⁵⁴ (285), filius ¹¹⁵⁵ patri ¹¹⁵⁶ nudatis plantis prosternitur, intima tactus pœnitentia; oratione flebili patris ¹¹⁵⁷ primum, deinde omnium præsentium lacrimas extorquet. Amore itaque paterno susceptus in gratiam, spondet ¹¹⁵⁸ se obtemperaturum consensurumque ¹¹⁵⁹ omni paternæ voluntati.

41. Interea summus pontifex ægrotasse nuntiatur ac desperari. Quapropter regis placitum modice est dilatatum ¹¹⁶⁰. Finem summi pontificis qui interfuere satis laudabilem prædicant. Defuncto pontifice, universalis conventus ¹¹⁶¹ populi celebratus (286); Mogontia ¹¹⁶² post annum et dimidium regi tradita cum omni Francia; filius ac gener in gratiam suscepti, qua et in finem usi sunt fideliter.

42. Eo anno Slavi ¹¹⁶³ qui dicuntur Uehri ¹¹⁶⁴ a Gerone cum magna gloria devicti, cum ei præsidio

VARIÆ LECTIONES.

¹¹¹⁹ se 3. ¹¹²⁰ reinesburg 1. reinesburg 2. Reinespurg 3. regensburg A. ¹¹²¹ urbemque A. 7. ¹¹²² horsedal A. 2. 3. ¹¹²³ vidit A. ¹¹²⁴ dirimeræ 1. diremere A. 3. ¹¹²⁵ exercitus inde 3. ¹¹²⁶ majori 1. ¹¹²⁷ i. e. iter. — itinere 2. iter A. 7. itur 3. ¹¹²⁸ reinesburg 1. Reinespurg 3. regensburg A. et ita deinceps. ¹¹²⁹ obsidia 2. ¹¹³⁰ add. est 2. 6. 7. ¹¹³¹ clausis 2. 3. ¹¹³² fluvium A. 3. ¹¹³³ urbem contiguam 2. ¹¹³⁴ erumpendo 1. ¹¹³⁵ clausis 3. ¹¹³⁶ elabuntur 3. ¹¹³⁷ irrunt 1. ¹¹³⁸ offendentes 2. ¹¹³⁹ non 3. ¹¹⁴⁰ urbe 1. ¹¹⁴¹ reveunt 1. ¹¹⁴² raim 1. rein 3. erat in terra 2. ¹¹⁴³ danubium 1. 3. Donan 7. ¹¹⁴⁴ fluvius 2. ¹¹⁴⁵ add. est 1. ¹¹⁴⁶ add. est A. 3. ¹¹⁴⁷ ex 1. 2. hanc verborum distinctionem recepi. ¹¹⁴⁸ telo corr. telis 2. ¹¹⁴⁹ integra 1. ¹¹⁵⁰ consilii 3. deest A. ¹¹⁵¹ fridislar A. ¹¹⁵² rex redit inde in patriam 3. ¹¹⁵³ est arsa A. arsa 3. exusta est 6. incensa est 7. ¹¹⁵⁴ seveldun corr. suveldun 2. ¹¹⁵⁵ si filius A. ¹¹⁵⁶ patris A. ¹¹⁵⁷ patri 3. 1? ¹¹⁵⁸ spondit 1. ¹¹⁵⁹ consenseruntque 1. ¹¹⁶⁰ dilatatum 3. ¹¹⁶¹ add. est A. ¹¹⁶² moguncia A. ¹¹⁶³ A. hic et deinceps flavi. ¹¹⁶⁴ uheri A.

NOTÆ.

(283) Rossthal in præfectura Cadolzburg, Wedekind. I.

(284) Fortasse recentiore urbem Regensburg partem, ad sinistram Danubii ripam, noster ita appellavit.

(285) Fortasse Saufeld in districtu Berka ad Ilmam in terra Wimariensi cf. Acta societ. hist. Thuring. Sax. IV, 2, p. 172.

(286) D. 17. Dec. in loco Arnstedt cf. Ann. Augienses h. a.

esset dux Conradus a rege missus. Præda inde in-

gens ducta; Saxoniarum lætitia magna exorta.
43. (DCCCCLV.) Proximum agens rex pascha¹¹⁶⁵ cum fratre, ducit post hæc exercitum contra Rainesburg, iterum armis machinisque urbem torquens. Dum præsidio Saxonum destituitur ac fame vexatur, portis urbani egressi, cum urbe tradiderunt semet ipsos regi. Qui principes exilio dampnans, reliquæ multitudinî parcit, victoriaque gloriosus remeavit in patriam, omni regione Bojoarica fratri restituta.

44. Ingressusque Saxoniam circa Kal. Julii, obvios habet legatos Ungariorum, tamquam ob antiquam fidem ac gratiam eum visitantes, re autem vera, ut quibusdam videbatur, eventum belli civilis¹¹⁶⁶ considerantes. (DCCCCLV.) Quos cum secum aliquantibus¹¹⁶⁷ diebus retinisset et aliquibus munusculis donatos remisisset in pace, audivit a nuntiis fratris, ducis scilicet Bojoariorum: *Quia*¹¹⁶⁸ *ecce Ungarii diffusi invadunt terminos tuos, statuuntque tecum inire certamen.* His auditis rex, quasi nichil laboris¹¹⁶⁹ præterito bello toleravisset, coepit ire contra hostes, sumptis¹¹⁷⁰ secum paucis admodum ex Saxonibus, eo quod jam bellum Slavanicum¹¹⁷¹ urgeret. Castris positus in confiniis Augustanæ urbis, occurrit ei exercitus Francorum Bojoariorumque; cum valido quoque equitatu venit in castra Conradus dux, cujus adventu erecti milites¹¹⁷², jam optabant non differre certamen. Nam erat natura audacis animi, et quod rarum est audacibus, bonus consilii¹¹⁷³, et dum eques et dum pedes iret in hostem, bellator intolerabilis, domi militiaque¹¹⁷⁴ sociis carus. Igitur ab utriusque exercitus latrocinantibus agminibus notificabatur, non longe exercitus ab altero fore. Jejunio in castris prædicato¹¹⁷⁵, jussum est omnes in crastino¹¹⁷⁶ paratos esse ad bellum. Primo diluculo surgentes, pace data et accepta, operaque sua primum duci, deinde unusquisque alteri cum sacramento promissa¹¹⁷⁷, erectis signis procedunt castris¹¹⁷⁸, numero quasi octo legionum. Ducitur exercitus per aspera et difficilia loca, ne daretur hostibus copia turbandi sagittis agmina, quibus utuntur acerrime, arbustis ea protegentibus. Primam et secundam tertiamque legionem direxerunt Bojoarii, quibus præfuerunt præfecti ducis Heinrici; nam ipse¹¹⁷⁹

A bello interim aberat, eo quod validudine corporis laborasset, qua et mortuus est (287). Quartam¹¹⁸⁰ ordinavere Franci, quorum rector ac¹¹⁸¹ procurator erat¹¹⁸² dux Conradus. In quinta, quæ erat maxima, quæ et dicebatur regia, ipse princeps valatus lectis¹¹⁸³ ex omnibus¹¹⁸⁴ militum milibus¹¹⁸⁵ alacrique juventute, coramque eo angelus, penes quem victoria, denso agmine circumseptus. Sextam et septimam construxerunt Suavi¹¹⁸⁶, quibus præfuit Burghardus¹¹⁸⁷, cui nupserat filia fratris regis (288). In octava erant Boemi electi milites mille, armis potius instructi quam fortuna; in qua et sarcinæ omnes ac¹¹⁸⁸ impedimenta quæque, quasi ipsa esset tutissima, quæ esset novissima. Sed aliter res acta est ac¹¹⁸⁹ arbitratur; nam Ungarii nichil cunctantes, Lech fluvium transierunt, circumeuntesque¹¹⁹⁰ exercitum, extremam legionem sagittis lascessere¹¹⁹¹ coeperunt, et inpetu cum ingenti vociferatione facto¹¹⁹², aliis cæsis vel¹¹⁹³ captis, sarcinis omnibus potiti, cæteros legionis illius armatos fugere compulerunt. Similiter septimam ac sextam aggressi, plurimis ex eis fuis, in fugam verterunt. Rex autem cum intellexisset, bellum ex adverso esse¹¹⁹⁴ et post tergum novissima agmina¹¹⁹⁵ periclitari, misso duce cum quarta legione, captivos eripuit, prædam excussit, latrocinantiaque¹¹⁹⁶ hostium agmina proturbavit¹¹⁹⁷. Fuis latrocinantibus undique adversariorum agminibus, signis victricibus dux Conradus ad regem revertitur; mirumque in modum¹¹⁹⁸ cunctantibus veteranis militibus, gloria victoriæ assuetis, cum novo milite et fere bellandi ignaro¹¹⁹⁹ triumphum peregit.

45. Dum ea geruntur in Bojoaria, varie pugnatum est a præside Thiadrico (289) adversus barbaros. Cum capere nisus¹²⁰⁰ esset quandam urbem illorum, usque¹²⁰¹ introitum portæ persecutus est adversarios, cogens illos intra murum, oppido potito et incenso, et omnibus quæ¹²⁰² foros murum erant captis vel interfectis. Cum jam incendio extincto revertetur, et paludem, quæ erat urbi¹²⁰³ adjacens, medietas militum transisset, Slavi videntes nostros in arto sitos ob difficultatem¹²⁰⁴ loci, nec copiam habere¹²⁰⁵ pugnandi nec locum adeo fugiendi, insequantur a tergo revertentes clamore magno. Per-

VARIAE LECTIONES.

¹¹⁶⁵ rex in pascha 1. pascha rex 3. ¹¹⁶⁶ civilis belli 2. ¹¹⁶⁷ aliquot 3. ¹¹⁶⁸ add. et 1. ¹¹⁶⁹ quasi laboris oblitus, quem p. 3. ¹¹⁷⁰ sumptisque A. ¹¹⁷¹ slavonicum 3. ¹¹⁷² milites erecti 2. 6. ¹¹⁷³ boni consilii 2. bono consilio 3. bonus consilio 6. 7. ¹¹⁷⁴ militiaeque 3. ¹¹⁷⁵ indicto 3. ¹¹⁷⁶ crastinum 3. 7. ¹¹⁷⁷ promisso 2. ¹¹⁷⁸ e castris 3. 6. ¹¹⁷⁹ ipso 3. 1? ¹¹⁸⁰ add. verò 3. ¹¹⁸¹ p. et r. 3. ¹¹⁸² deest 2. ¹¹⁸³ electis 2. 7. ¹¹⁸⁴ multis 3. ¹¹⁸⁵ militibus 2. 7. ¹¹⁸⁶ suevi A. 3. 6. 7. ¹¹⁸⁷ burgardus 1. burhardus 2. A. Burcardus 3. ¹¹⁸⁸ et A. ¹¹⁸⁹ quam A. 7. ¹¹⁹⁰ circueuntesque 2. 7. ¹¹⁹¹ lacessere A. 3. ¹¹⁹² facta 1. ¹¹⁹³ aliis 3. 6. ¹¹⁹⁴ deest A. 7. ¹¹⁹⁵ deest A. ¹¹⁹⁶ latrocinantium 2. ¹¹⁹⁷ perturbavit A. 2. 3. ¹¹⁹⁸ immodum 1. ¹¹⁹⁹ ignara 1. ¹²⁰⁰ uisus 3. ¹²⁰¹ add. ad 2. A. 7. ¹²⁰² præ 1. ¹²⁰³ deest 3. ¹²⁰⁴ difficultatem 1. ¹²⁰⁵ haberet A.

NOTÆ.

(287) Obiit die 1 Novembris.

(288) Burchardus, filius, ut videtur, ducis Burchardi a. 926 occisi, filiam Heinrici Hadwigem duxit, et Liudolfo deposito, a. 955 ducatum Sueviæ recepit.

(289) Cf. c. 25; præses a Widukindo idem qui

marchio dici videtur, cf. II. 30. III. 54. 67. de Gerone, III. 54. de Heinrico; II. c. 35. Oddo Lothariorum dux hoc nomine appellatur, in diplomate a. 932 (Schannat tradd. Fuld. p. 254.), quod tamen vix genuinum haberi potest, Meginwardus comes.

emerunt ¹²⁰⁶ ex eis ad ¹²⁰⁷ quinquaginta viros A Sed non adeo ¹²⁰⁶, incruenta victoria fuit de tam
 fœda ¹²⁰⁸ fuga nostrorum facta. sæva gente.

46 ¹²⁰⁹. Ingens interea pavor omnem Saxoniam
 trepidam pro rege et exercitu ¹²¹⁰ ejus pro hac re
 adversa ¹²¹¹ invasit. Terrebant nos præterea por-
 tentia inusitata. Tempa denique plerisque in locis
 tempestate valida concussa visentibus et audientibus
 horrorem nimium incussere; utriusque sexus sacer-
 dotes ictu fulminis interierunt, et alia multa illo
 tempore contigerunt dictu horrenda et propterea
 nobis prætereunda. Totum pondus prælii ex adverso
 jam adesse ¹²¹² conspiciens rex, exhortandi ¹²¹³ gra-
 tia allocutus est socios ¹²¹⁴ hoc modo: *Opus esse* ¹²¹⁵
nobis bonorum animorum ¹²¹⁶ *in hac tanta necessi-
 tate, milites mei, vos ipse videtis, qui hostem non
 longe sed coram positum toleratis. Hactenus enim in-
 pigris manibus vestris ac armis semper invictis gloriose
 usus, extra solum et imperium meum ubique vici* ¹²¹⁷,
et nunc in terra mea et regno meo terga vertam?
*Superamur scio multitudine, sed non virtute, sed non
 armis; maxima enim ex parte nudos illos armis om-
 nibus penitus cognovimus, et quod maximi est nobis
 solatii, auxilio Dei. Illis est sola pro muro auda-
 tia* ¹²¹⁸, *nobis spes et protectio divina. Pudeat jam
 nunc dominos pene totius Europæ inimicis manus
 dare. Melius bello, si finis adjacet, milites mei, glo-
 riose moriamur, quam subjecti hostibus vitam servi-
 liter ducamus, aut certe more malarum bestiarum
 strangulo deficiamus. Plura loquerer, milites mei, si
 nossem verbis virtutem vel audaciam animis vestris
 augeri. Modo melius gladiis quam linguis colloquium* C
incipiamus! Et his dictis, arrepto clipeo ¹²¹⁹ ac
 sacra lancea, ipse primus equum in hostes vertit,
 fortissimi militis ac optimi imperatoris officium ge-
 rens. Hostium audaciores ¹²²⁰ primum resistere ¹²²¹,
 deinde ut socios viderunt terga vertere, obstupe-
 facti nostrisque intermixti, extinguuntur. Cætero-
 rum vero alii, equis fatigatis, villas proximas in-
 trant, circumfusique armatis, cum mœniis ¹²²²,
 pariter ¹²²³, concremantur; alii flumen contiguum
 transnatantes, dum ripa ulterior ¹²²⁴ ascendentes
 non sustinet, flumine obvolvuntur et pereunt. Eo die
 castra invasa, captivique omnes erepti; secundo die
 ac tertio a vicinis urbibus reliqua multitudo in tan-
 tum consumpta est, ut nullus aut rarus evaderet ¹²²⁵. D

47. Conradus quippe dux ¹²²⁷, fortiter pugnans,
 animi fervore solisque ardore, qui eo die nimius
 erat, accensus æstuat, vinculisque ¹²²⁸ solutis, dum
 aurum captat, vulnere sagittæ adverso gutturis de-
 fixæ cadit. Cujus corpus juxta regis imperium hono-
 rifice collectum transportatur WORMATIAM ¹²²⁹, ibi-
 que sepelitur vir omni virtute animi et corporis
 magnus atque famosus, cum fletu et planctu omnium
 Francorum.

48. Tres duces gentis Ungariæ capti, ducique
 Heinrico præsentati, mala morte, ut digni erant,
 multati ¹²³⁰ sunt; suspendio namque crepue-
 runt.

49. Triumpho celebri rex factus gloriøsus ¹²³¹, ab
 exercitu pater patriæ imperatorque appellatus est.
 Decretis proinde honoribus et dignis laudibus sum-
 mæ divinitati per singulas ecclesias, et hoc idem
 sanctæ matri ejus per nuntios demandans ¹²³², cum
 tripudio ac summa lætitia Saxoniam victor reversus,
 a populo suo ¹²³³, libentissime suscipitur; neque
 enim tanta victoria quisquam regum intra ducentos
 annos (290) ante eum lætatus est. [Nam ipsi bello
 Ungarico aberant, Slavonico ¹²³⁴ certamini reser-
 vati ¹²³⁵.]

50. Igitur, ut supra retulimus, cum deficeret in
 ratione reddenda contra suum patrum Wichman-
 nus, intra palatium custoditur. Cum vero ¹²³⁶ rex in
 Bojoariam proficisci vellet (291), simulata infirmi-
 tate, ipse iter negavit; unde monitus ab imperatore,
 quia destitutus a patre et matre loco filiorum eum
 assumpserit liberaliterque educaverit, honore paterno
 promoverit, rogatque ¹²³⁷, ne ei molestiam inferret,
 cum alia plura gravaretur. Ad hæc nichil utile au-
 diens imperator discessit, commendato eo Iboni ¹²³⁸
 comiti. Aliquantis diebus cum eo degens, petit post
 hæc venandi gratia ¹²³⁹ silvam ire ¹²⁴⁰ liceret.
 Ibi ¹²⁴¹ absconditos socios secum sumens, perrexit
 in patriam, et occupatis ¹²⁴² aliquibus ¹²⁴³ urbibus,
 juncto sibi Eberhto, arma sumit contra imperato-
 rem. Industria autem ducis Herimanni facile eos
 oppressit, trans Albiamque ¹²⁴⁴ coegit. Illi cum se
 sensissent duci resistere non posse, sociaverunt sibi

VARIÆ LECTIONES.

¹²⁰⁶ et peremerunt 2. ¹²⁰⁷ deest A. ¹²⁰⁸ deest 2. ¹²⁰⁹ inde ab hoc capite codicis numeri cum indice con-
 veniunt. ¹²¹⁰ exercitui A. ¹²¹¹ adverso 1. adversam 3. invasit adversa A. ¹²¹² esse 2. ¹²¹³ hortandi 1.
¹²¹⁴ deest 1. add. suos 3. ¹²¹⁵ esset 2. ¹²¹⁶ bonis operibus 3. ¹²¹⁷ vici ubique 2. ¹²¹⁸ audacia pro muro
 A. ¹²¹⁹ gladio et clypeo 3. ¹²²⁰ auditores A. ¹²²¹ restitere A. 3. restiterunt 6. ¹²²² menibus 2. 6.
¹²²³ quoque 1. ¹²²⁴ alterior 1. alior A. ¹²²⁵ discederet A. ¹²²⁶ deest 1. ¹²²⁷ dux quippe 1. ¹²²⁸ vincu-
 lisque lorice 6. ¹²²⁹ wormatiam 1. vormaciam 3. ¹²³⁰ mala — multati desunt 1. ¹²³¹ gloriosus factus
 1. ¹²³² add. ut 1. ¹²³³ deest 3. ¹²³⁴ slavonico 3. ¹²³⁵ nam ipsi — reservati desunt 1., quæ quamvis
 glossatori cuidam tribui possent, quum tam 2. (3.) quam A. exhibeant, omittere nolui. ¹²³⁶ igitur A. 3.
¹²³⁷ rogatusque 2. ¹²³⁸ bono 2. ¹²³⁹ post hæc petit ut cum venandi gratia 2. ¹²⁴⁰ inire 2. intrare 3.
¹²⁴¹ ibique 3. ¹²⁴² add. ibi 3. ¹²⁴³ aliquibus 1. ¹²⁴⁴ transabiamque A. trans Albiamque 3.

NOTÆ.

(290) Widukindus de Karoli Martelli victoria
 . 732 de Sarracenis reportata cogitasse videtur.

(291) Loquitur de expeditione anno 954, Ungariis
 fugatis, suscepta (c. 31.)

duos subregulos barbarorum (292), Saxonibus jam A olim infestos, Naconem et fratrem ejus.

51. Ductus exercitus a duce, reperti sunt in urbe quæ ¹²⁴⁸ dicitur Suithleiscranne ¹²⁴⁸ (295); et pene erat, ut cum urbe ¹²⁴⁷ caperentur, nisi ¹²⁴⁸ clamore cujusdam citarentur ¹²⁴⁹, et ad arma prosilirent; cæsis tamen ante portam urbis ad ¹²⁵⁰ quadraginta armatis, cæsorumque ¹²⁵¹ spoliis potitus dux Herimannus discedit ¹²⁵². Erant autem qui eum adjuverent Heinricus præses cum fratre Sifrido ¹²⁵³, viri eminentes et fortes, domi militiaque ¹²⁵⁴ optimi. Facta sunt autem hæc initio ¹²⁵⁵ quadragesimalis jejunii ¹²⁵⁶.

52. Barbari vero post proximum pascha irruunt in regionem, ducem habentes Wichmannum, ad facinus tantum, non ad imperium; nullam moram agens ¹²⁵⁷ sed et ipse dux Herimannus, cum præsidio militari adest, vidensque exercitum hostium gravem, sibi que parvas admodum belli copias affore ¹²⁵⁸, civili bello urgente, arbitratus est consultius ¹²⁵⁹ differre certamen in dubiis rebus constitutis, multitudinique imperare ¹²⁶⁰, quæ maxima in unam urbem confluxerat, dum cæteris diffiderent ¹²⁶¹, quoquo ¹²⁶² pacto possent, pacem expostularent. Quod tamen consilium milites ægre valde tulerunt, et maxime Sifridus, qui erat bellator acerrimus. Faciunt tamen cives Cocarescemiorum ¹²⁶³ (294), ut dux imperarat, pacemque eo pacto obtinent ¹²⁶⁴; quo liberi cum uxoribus et natis supra murum inermes ascenderent, conditione servili et omni suppellectili in medio urbis hostibus relicta. Cum intra urbem irruerent barbari, quidam illorum suum mancipium agnoscit in cujusdam liberti uxore; quam cum rapere de manu viri niteretur, ictum ¹²⁶⁵ pugni ¹²⁶⁶ accipit, irritumque pactum ex parte Saxonum proclamitat; unde fit, ut omnes ad cædem verterentur, nullumque relinquerent, sed omnes perfectæ ætatis neci darent, matres ¹²⁶⁷ cum natis captivos ducerent ¹²⁶⁸.

53. Quod scelus imperator ulcisci gestiens, victoria jam de Ungariis patrata ¹²⁶⁹, regiones barbaro-

rum hostiliter intravit. Consultum de Saxonibus, qui cum Slavis conspiraverant ¹²⁷⁰, judicatum ¹²⁷¹ est, Wichmannum et Echerhtum pro hostibus publicis habere ¹²⁷² oportere, cæteris vero parcere, si quidem remeare voluissent ad suos. Aderat et legatio barbarorum, tributa socios ex more velle persolvere nuntians; cæterum dominationem regionis velle tenere; hoc pacto pacem velle, alioquin pro libertate armis certare. Imperator ad hæc respondit, pacem quidem eis nequaquam ¹²⁷³ negare, sed omnimodis dare non posse, nisi injuriam perpetratam digno honore ac emendatione purgarent; omniaque vastando et incendendo per illas regiones duxit exercitum, donec tandem, castris positus super Raxam (295) fluvium ad transmeandum paludibus difficillimum, ab hostibus circumfunditur. A tergo namque via ¹²⁷⁴ arborum robore obstruitur, eademque armatorum manu vallatur; ex adverso fluvius fluvioque contigua palus, et cum ingenti exercitu Slavus ¹²⁷⁵, bellatores et ab opere et ab itinere prohibens. Vexatur autem et aliis incommodis exercitus, morbo pariter ac ¹²⁷⁶ fame. Dum talia agerentur per plures dies, mittitur ad principem barbarorum, qui dicebatur Stoinef, Gero ¹²⁷⁷ comes, quatinus imperatori se dedat, amicum per id adepturum, non hostem experturum.

54. Erant quippe ¹²⁷⁸ in Gerone multæ artes bonæ ¹²⁷⁹, bellandi peritia, in rebus civilibus bona consilia, satis eloquentiæ, multum scientiæ ¹²⁸⁰, et qui prudentiam suam opere ¹²⁸¹ ostenderet ¹²⁸² quam ore; in acquirendo strenuitas, in dando largitas, et quod optimum erat, ad cultum divinum bonum studium. Igitur præses super paludem et flumen, cui palus adjacens erat, barbarum salutabat. Cui Slavus æqualia respondit. Ad quem præses: *Satis tibi esset, si bellum gereres contra unum nostrum de servis domini mei, et non etiam contra dominum meum regem. Quis tibi exercitus, quæ arma, ut talia præsumas? Si aliqua vobis virtus adsit, si artes, si audacia, date nobis locum ad vos transeundi, sive nos vobis huc veniendi; et æquato loco, fortitudo appareat pugnatoris.*

VARIÆ LECTIONES.

¹²⁴⁸ qui 1. ¹²⁴⁸ suithlelei scrannæ A. Suithleiscranne 3. ¹²⁴⁷ cum urbe *desunt* 2. cap. cum urbe 3. ¹²⁴⁸ 3. A. ¹²⁴⁹ excitarentur 3. ¹²⁵⁰ *deest* 2. 7. ¹²⁵¹ cæsorum A. ¹²⁵² discessit 2. 7. ¹²⁵³ 2. 3. *semper* sigifrido. ¹²⁵⁴ militiaeque 3. ¹²⁵⁵ in initio 3. 7. ¹²⁵⁶ quadragesimæ vel jejunii 1. ¹²⁵⁷ agentes 2. ¹²⁵⁸ adesse 3. ¹²⁵⁹ consultius 1. ¹²⁶⁰ imperarat 2. ¹²⁶¹ differrent 1. ¹²⁶² quo 1. ¹²⁶³ hoc vocabulum *erasum est* 1. convocare. sceniorum 2. ¹²⁶⁴ optinerent 1. ¹²⁶⁵ ictu 1. jectum A. ¹²⁶⁶ pugne 1. pugnae 2. pugno 7. ¹²⁶⁷ matresque 3. ¹²⁶⁸ matres — ducerent *desunt* 1. ¹²⁶⁹ parta 3. ¹²⁷⁰ conspiraverunt 2. conspirant A. ¹²⁷¹ judicatumque 2. 3. ¹²⁷² haberi 2. 7. ¹²⁷³ non 3. 7. ¹²⁷⁴ *deest* 1. 2. 3. 7. ¹²⁷⁵ slavus *corr.* slavos 1. sclavos 2. 3. slavi — prohibentes 7. ¹²⁷⁶ et 2. A. 7. ¹²⁷⁷ stoinefgero 3. ¹²⁷⁸ *deest* 2. ¹²⁷⁹ bonæ artes A. ¹²⁸⁰ multum scientiæ *desunt* 1. ¹²⁸¹ *add.* magis 3. 7. ¹²⁸² ostenderat 1.

NOTÆ.

(292) Cf. Ann. mai. Sangall. a. 955.

(293) De urbe Schwedt Hahn. H. G. II. p. 62. n. i. et Wedekind Noten I, cogitarunt; aliam proposuit sententiam Leutsch Gero p. 97 n. 155.

(294) De urbis situ adhuc sub judice lis est; cf. libri n. f. allati. — Vox Slavica locum aut prope Albiam aut in altera Albiæ ripa haud procul a Magdeburg situm fuisse indicat, ubi complures

loci extant, qui aliquam vocis similitudinem præferunt. P.

(295) Minime cum Ann. Saxone Taxa legi fluviumque Dosse intelligi posse, omnium codicum consensus ostendit; videtur igitur esse Reckenitz ducatus Megalopolitani fluvius, populus quibuscum bellum erat pertransiens.

Slavus barbarico more frendens, et multa convicia evomens, irrisit Geronem imperatoremque et omnem exercitum, sciens eum multis ¹²⁸³ molestiis aggravatum. Gero ad hæc commotus, ut erat animi ardentissimi: *Crastinus*, inquit, *dies declarabit, tu et populus tuus fortes* ¹²⁸⁴ *viribus sitis, an non; cras enim nos vobiscum congregantes procul dubio videbitis*. Gero denique olim licet multis gestis ¹²⁸⁵ insigniis, ¹²⁸⁶ clarus haberetur, jam tamen magnus ac celebris ubique prædicabatur, eo quod Slavos qui dicuntur ¹²⁸⁷ Uchri cum magna gloria cepisset (296). Gero, reversus in castra, retulit quæ audierat. Imperator vero, de nocte consurgens, jubet sagittis et aliis ¹²⁸⁸ machinis ad pugnam provocare ¹²⁸⁹, et quasi vi flumen paludemque transcendere velle. Slavi autem hesternæ comminatione nichil aliud arbitrati, ad pugnam pariter conspiravere, iter totis viribus defendentes. At Gero cum amicis Ruanis ¹²⁹⁰ (297) miliario ferme uno a castris descendens ¹²⁹¹, hoste ignorante ¹²⁹², tres pontes celeriter construxit, et misso nuntio ad imperatorem, totum exercitum revocavit. Quo viso barbari, et ipsi obviare legionibus contendunt. Pedites barbarorum dum longiorem viam currunt, et certamen ineunt, fatigue ¹²⁹³ dissoluti, militibus citius cedunt; nec mora, dum fugæ præsidium quærunt, obruncantur.

55. Stoinef ¹²⁹⁴ autem colle eminenti cum equibus eventum rei expectabat; socios inire fugam cernens, fugit et ipse, lucoque ¹²⁹⁵ quodam cum duobus satellitibus repertus, a viro ¹²⁹⁶ militari, cujus vocabulum erat Hosed, certamine fatigatus armisque nudatus, capite cæsus est. Satellitum alius vivus captus, imperatorique cum capite et spoliis reguli ab eodem milite præsentatus est. Ex hoc Hosed clarus et insignis habitus; merces tam famosi gesti ¹²⁹⁷ donativum imperiale cum redditu ¹²⁹⁸ viginti mansuum. Eo die castra hostium invasa, et multi mortales interfecti vel capti, cædesque ¹²⁹⁹ in multam noctem protrahabatur. Postera luce ¹³⁰⁰ caput subreguli in campo positum, circaque illud septinginti ¹³⁰¹ captivorum capite cæsi, ejusque consiliarius, oculis erutis, lingua est ¹³⁰² privatus, in medioque cadaverum inutilis relictus. Wichmannus vero et Eberthus ¹³⁰³ scelerum conscii in Galliam profecti, ad Hugonem ducem fuga elapsi sunt.

56. Crebris victoriis imperator gloriosus factus

atque famosus, multorum regum ac gentium timorem pariter et favorem promeruit; unde plurimos legatos suscipit, Romanorum scilicet et Græcorum Sarracenorumque ¹³⁰⁴, per eosque diversi generis munera ¹³⁰⁵, vasa aurea et argentea, ærea quoque, et mira varietate operis distincti ¹³⁰⁶, vitrea vasa, eburnea etiam, et omni genere modificata, stramenta ¹³⁰⁷, balsamum et totius generis pigmenta, animalia Saxonibus antea invisæ, leones et camelos, simias et strutiones ¹³⁰⁸; omniumque circumquaque Christianorum in illo res atque spes sitæ.

57. (DCCCCLVI-LVII.) Liudulfus autem, imperatoris ¹³⁰⁹ filius, cum fidem vult servare amicis, patria cessit, Italiamque cum eis adiit; quo agente annum fere ¹³¹⁰ totum, diem extremum ¹³¹¹ obiit, toto ¹³¹² Francorum imperio relinquens suo vulnere vulnus durum. Funus autem ejus a militibus debito honore curatum, et ab Italia Mogontia ¹³¹³ corpus translatum, in basilica ¹³¹⁴ Albani martiris sepultum est, cum luctu et planctu multorum populorum. Reliquit post se filium patris vocabulo insignitum (298).

58. Litteræ autem obitus ejus allatæ sunt imperatori, cum esset in militia ¹³¹⁵, qua militavit contra Redarios; quapropter ¹³¹⁶ satis plurimum lacrimarum pro filii interitu fudit; de cætero, qui adhuc ordinavit imperium suum, rectori omnium Deo fideliter commisit.

59. Eodem tempore Wichmannus sciens ¹³¹⁷ Saxoniam bellatoribus vacuum, a Gallia profectus, Saxoniam occulte intravit, domum conjugemque revisit, inde se iterum alienigenis immersit. Eberthus ¹³¹⁸ vero interventu magni pontificis Brunonis in gratiam recipitur.

60. (DCCCCLVIII.) Ductus exercitus contra Wichmannum tertia vice (299), vix obtinuit ut in fide Geronis filiique sui susciperetur, ipsique apud imperatorem obtinerent, quo patria conjugisque patrimonio cum gratia imperiali frueretur. Jussus ¹³¹⁹ sacramentum terribile dedit, se contra imperatorem imperatorisque regnum numquam aliquid inique consilio aut actu facturum ¹³²⁰. Ita fide data, in pace est dimissus ¹³²¹, et bonis promissionibus ab imperatore erectus.

61. Peracta cæde barbarorum, eo anno prodigiosæ res apparuerunt ¹³²², notæ scilicet crucis in vesti-

VARIÆ LECTIONES.

¹²⁸³ deest 1. ¹²⁸⁴ fortis 2. A. ¹²⁸⁵ gestiis 1. ¹²⁸⁶ insignibus 2. 3. ¹²⁸⁷ eo — dicuntur desunt A. ¹²⁸⁸ alios 2. ¹²⁸⁹ add. hostem 3. ¹²⁹⁰ ruanis 2. rivanis 7. suis 3. ¹²⁹¹ discedens 3. ¹²⁹² ignorante hoste 2. ¹²⁹³ fugatione 2. ¹²⁹⁴ stoinefgero 3. ¹²⁹⁵ locoque A. ¹²⁹⁶ r. auro 2. ¹²⁹⁷ facti A. ¹²⁹⁸ redditu corr. redditu 2. ¹²⁹⁹ cædes 3. ¹³⁰⁰ die 3. ¹³⁰¹ septuaginta 3. ¹³⁰² ejus 2. ¹³⁰³ echberthus 1. ¹³⁰⁴ sarracenorumque 1. 3. ¹³⁰⁵ deest 1. ¹³⁰⁶ distincta A. 7. ex 2 et A. verborum distinctionem recepi. ¹³⁰⁷ modificata stramenta A. 2. 3. ¹³⁰⁸ structiones 1. struciones A. 7. struthiones 3. ¹³⁰⁹ filius imperatoris A. 2. 3. ¹³¹⁰ fere annum 2. ¹³¹¹ die extremo 2. ¹³¹² toti 3. ¹³¹³ mogontiam 3. 7. ¹³¹⁴ in 1. sancti alia ¹³¹⁵ italia 1. ¹³¹⁶ qui 3. ¹³¹⁷ sciens wigm. 2. ¹³¹⁸ egmanu superscriptum est. berthus 1. ¹³¹⁹ Injussus A. 2. 3. quod an præferendum sit nescia. ¹³²⁰ acturum 2. ¹³²¹ dimissus est 2. ¹³²² apparuere A. 2. 3.

NOTÆ.

(296) Cf. c. 42.

(297) Rani, Ruani et Rugiani iidem sunt, variata tantum pronuntiatione. MEIB.

PATROL. CXXXVII.

(298) Ottonem, natum a. 954.

(299) Primo a Hermanno a. 955 (c. 51), secundo a rege eodem anno (c. 53).

mentis plurimorum. Quibus visis, plurimi salubri timore percussi, adversa formidabant; idemque vitia multa ex parte emendaverunt. Fuerunt et qui æspras vestium interpretarentur, eo quod subsequens lepra multos mortales corrumpere; Sapientiores autem signum crucis salutem victoriamque præfigurasse prædicabant, quibus et nos fidelem assensum præbemus.

62. Eo tempore imperator et ipse ægrotare cœpit, sed meritis sanctorum, quibus fidele jugiter obsequium præbet, maximeque patrocinio incliti martiris Viti, cui aperuit os suum, de infirmitate convalescit, et mundo ut sol lucidissimus post tenebras ad omnem decorem et delicias condonatur.

63. Rebus igitur rite compositis per omnem Franciam Saxoniamque et vicinas circumquaque gentes, Romam statuens proficisci, Longobardiam perrexit (DCCCCLXI). Ergo qualiter regem Longobardorum Bernharium duobus annis obsessum, cum conjuge et filiis captum, in exilium destinaverit, Romanos duobus præliis vicerit (DCCCCLXIV); Romamque expugnaverit, duces Beneventorum subjecerit; Græcos in Calabria Apuliaque superaverit, terra Saxonia venas argenti aperuerit, imperiumque cum filio quam magnifice dilataverit, nostræ tenuitatis non est edicere, sed ut initio historię prædixi (300), in tantum fidei devotione elaborasse sufficiat. Cæterum erga tuam claritatem serenitatemque, quam patris fratrisque celsitudo patriæ ad omnem honorem nobisque ad solatium reliquit, magna devotio opus humile magnificent. At finis civilis belli terminus sit libelli.

64. (DCCCCLXIII.) Enimvero donatus patriæ Wichmannus æquanimiter se continuit, donec imperatoris adventum speravit. Cum autem ejus reversio differretur, ad aquilonales partes se contulit, quasi cum rege Danorum Haraldo bellum ab integro machinaturus. At ille mandavit ei, si ducem necasset vel alium quemlibet principum, nosset sine dolo eum sibi sociare velle, aliter rem fraudulenter agitasse non dubitaret. Interea ab emptore prætereunte latrocinia ejus produntur, sociorumque aliqui comprehensi, et tamquam contra publicam rem agentes, a duce

dampnati, strangulo vitam perdidit; ipse autem cum fratre vix evasit.

65. Dani antiquitus erant Christiani, sed nichilominus idolis ritu gentili servientes. Contigit autem altercationem super cultura deorum fieri in quodam convivio rege præsentem, Danis affirmantibus Christum quidem esse deum, sed alios eo fore majores deos, quippe qui potiora mortalibus signa et prodigia per se ostenderent. Contra hæc clericus quidam, nunc vero religiosam vitam ducens, episcopus (303), nomine Poppa, unum verum Deum Patrem cum Filio unigenito domino nostro Jesu Christo et Spiritu sancto, simulacra vero dæmonia esse et non deos, testatus est. Haraldus autem rex, utpote qui velox traditur fore ad audiendum, tardus ad loquendum, interrogat, si hanc fidem per semetipsum declarare velit. Ille incunctanter velle respondit. Rex vero custodire clericum usque in crastinum jubet. Mane facto, ingentis ponderis ferrum igne succendi jubet, clericumque ob fidem catholicam candens ferrum portare jussit. Confessor Christi indubitanter ferrum rapit, tamdiuque deportat, quo ipse rex decernit; manum incolumem cunctis ostendit, fidem catholicam omnibus probabilem reddit. Ad hæc rex conversus, Christum Deum solum colendum decrevit, idola respuenda subjectis gentibus imperat, Dei sacerdotibus et ministris honorem debitum deinde præstitit. Sed et hæc virtutibus merito patris tui adscribuntur, cujus industria in illis regionibus ecclesiæ sacerdotumque ordines in tantum fulsere.

66. Gero igitur comes non inmemor juramenti, cum Wichmannum accusari vidisset reumque cognovisset, barbaris, a quibus eum assumpsit, restituit. Ab eis libenter susceptus, longius degentes barbaros crebris præliis contrivit. Misacam regem, cujus potestatis erant Slavi qui dicuntur Licicaviki, duabus vicibus superavit, fratremque ipsius interfecit, prædam magnam ab eo extorsit.

67. Eo quoque tempore Gero præses Slavos qui dicuntur Lusiki potentissime vicit et ad ultimam servitutem coegit, non sine sui tamen gravi vulnere nepotis optimi viri casu, cæterum quoque quam plurimorum nobilium virorum.

VARIE LECTIONES.

¹³²³ iidemque 5. ¹³²⁴ deest A. ¹³²⁵ interpretaretur 1. ¹³²⁶ corrumpere 1. ¹³²⁷ præfigurans se 2. ¹³²⁸ in 1. sancti superscriptum est. ¹³²⁹ vicinos 1. A. 3. ¹³³⁰ in long. A. 3. ¹³³¹ bernhardum 2. berengarium 3. ¹³³² romam 3. ¹³³³ appuliaque 3. ¹³³⁴ terræ saxonia corr. saxoniæ 1. terra saxonica 6. in terra saxonia 3. ¹³³⁵ aperuit 2. ¹³³⁶ tenuitati 1. ¹³³⁷ add. in 3. ¹³³⁸ laborasse 3. ¹³³⁹ deest 2. ¹³⁴⁰ magnifice 2. ¹³⁴¹ deest 3. ¹³⁴² aquilonares 3. ¹³⁴³ halardo A. ¹³⁴⁴ ei corr. eis 1. ¹³⁴⁵ quum 3. ¹³⁴⁶ vellet 3. ¹³⁴⁷ egisse 2. ¹³⁴⁸ alii 3. ¹³⁴⁹ regio (deest præsentem) 2. ¹³⁵⁰ poppo 2. A. ¹³⁵¹ est testatus 2. ¹³⁵² haroldus 2. alardus A. aroldus 7. araldus Sigeb. Gembl. ¹³⁵³ deest 2. 7. fuisse 3. ¹³⁵⁴ ingens 1. ¹³⁵⁵ igne — ferrum desunt 3. 4. ¹³⁵⁶ deest 2. ¹³⁵⁷ reddidit A. 7. ¹³⁵⁸ misicam 1. miscam 3. et ita deinceps. ¹³⁵⁹ ducuntur. 1. ¹³⁶⁰ in 2. ¹³⁶¹ add. sui 2. ¹³⁶² cæterum 1. ¹³⁶³ plurimum A. plurium 3.

NOTÆ.

(300) Cf. præfatio libri primi.

(301) Loquitur auctor de Heraldo cognomento Blaataud Gormonis filio. MEIB.

(302) De Ecberto dicere videtur.

(303) Cf. Adamus Brem: II, 26;] episcopatum Sleswicensem Poppo recepit.

(304) Misaca rex sive dux fuit Polonorum; Licicaviki iidem qui Lechi.

(305) Lausitzer.

(306) De filio, cujus mentionem facit Thietmar. l. II: (p. 30) hæc intelligenda esse; tantum non omnes minus recte statuerunt.

68. Erant ¹³⁶⁶ duo subreguli Herimanno duci, A inimicitie a patribus vicarie relictis, alter vocabatur Selibur, alter Mistav. Selibur præerat Waaris ¹³⁶⁵ (307), Mistav Abdritis ¹³⁶⁶. Dum invicem quam sæpe accusantur ¹³⁶⁷, victus tandem ratione Selibur ¹³⁶⁸, condemnatus est quindecim talentis argenti a duce. Eam dampnationem graviter ferens, arma sumere contra ducem cogitavit. Sed cum ei belli copie non sufficerent, missa legatione, postulat præsidium ab ¹³⁶⁹ Wichmanno contra ducem. Ille nichil jocundius ducens, quam aliquam molestiam inferre posset ¹³⁷⁰ patruo, cito cum sociis adest Slavo. Ut autem suscipitur in urbem Wichmannus, statim urbs obsidione vallatur ab inimico. Ductus quoque exercitus a duce urbem ¹³⁷¹ obsedit; interim, casu nescio an prudenti consilio, Wichmannus cum paucis urbem est egressus, quasi ad extrahenda sibi de Danis auxilia. Pauci dies intererant, dum victus ¹³⁷² bellatoribus et pabulum jumentis defecerat ¹³⁷³. Fuerunt etiam qui dicerent, Slavum speciem quidem belli gessisse, non verum bellum; incredibile omnimodis fore, hominem a puero bellis assuetum bellicas res tam male præparatas habuisse; sed id consilii machinatum ducem ¹³⁷⁴, ut quoquo pacto posset nepotem vinceret, ut saltem ¹³⁷⁵ in patria salutem ¹³⁷⁶ recuperaret, quam inter paganos penitus perdidisset. Fame ¹³⁷⁷ itaque urbani ac fœtore pecorum aggravati, urbe egrediuntur coacti. Dux Slavum austerius ¹³⁷⁸ alloquens, de perfidia et nequam ejus actibus arguit; hocque ¹³⁷⁹ ab eo responsi accepit: *Quid me, inquit, de perfidia arguis? Ecce, quos nec tu, nec dominus tuus imperator vincere potuistis, mea ¹³⁸⁰ perfidia inermes assistunt ¹³⁸¹*. Ad hæc dux contulit, eum suæ ditionis regione privans, filio ipsius, quem antea obsidem accepit, omni ipsius ¹³⁸² potestate tradita. Milites Wichmanni variis pœnis afflixit, urbis prædam suis militibus donavit, simulacro Saturni (308) ex ære fuso, quod ibi inter alia urbis spolia reperit, magnum spectaculum populo præbuit, victorque in patriam remeavit.

69. Audiens autem, Wichmannus ¹³⁸³ urbem captam sociosque oppressos ¹³⁸⁴, ad orientem versus ¹³⁸⁵ iterum se paganis inmersit, egitque cum Slavis qui dicuntur Vuloini ¹³⁸⁶ (309), quomodo Misacam, amicum imperatoris, bello lacerarent ¹³⁸⁷; quod eum minime latuit. Qui misit ad Bolislavum ¹³⁸⁸ regem Boemiorum ¹³⁸⁹ — gener enim ¹³⁹⁰ ipsius erat (310) — accepitque ab eo equitum duas acies. (DCCCCLXVII?) Cumque contra eum Wichmannus duxisset exercitum, pedites primum ei inmisit ¹³⁹¹, cumque ex jussu ducis paulatim coram Wichmanno fugerent, a castris longius protrahitur, equitibus ¹³⁹² a tergo inmissis, signo fugientes ad ¹³⁹³ reversionem hostium monet ¹³⁹⁴. Cum ex adverso et post tergum premeretur ¹³⁹⁵ Wichmannus, fugam inire temptavit ¹³⁹⁶. A sociis igitur arguitur sceleris, quia ipse eos ad pugnam ¹³⁹⁷ instigaverit, fidensque equo, cum necesse fuerit, fugam facile inierit. Contactus itaque equo cessit, pedestris ¹³⁹⁸ cum sociis certamen iniiit, eoque die viriliter pugnans armis defenditur. Jejuniis autem et longiori via, qua ¹³⁹⁹ per totam noctem armatus incessit, mane cum paucis admodum aream cujusdam jam ¹⁴⁰⁰ fessus intravit. Optimates autem ¹⁴⁰¹ hostium cum eum repperissent, ex armis agnoscunt quia vir eminentis esset, interrogatusque ab eis quisnam esset ¹⁴⁰², Wichmannum se fore ¹⁴⁰³ professus est. At illi arma deponere exhortati sunt; fidem deinde spondent, salvum eum domino ¹⁴⁰⁴ suo præsentari, hocque apud ipsum obtinere, quatinus incolumen imperatori restituat ¹⁴⁰⁵. Ille licet in ultima necessitate sit constitutus, non inmemor pristina nobilitatis ac virtutis ¹⁴⁰⁶, dedignatus est talibus manum dare; petit tamen, ut Misaco ¹⁴⁰⁷ de eo adnuntient, illi velle arma deponere, illi manus ¹⁴⁰⁸ dare. Dum ad Misacam ipsi pergunt, vulgus innumerabile eum circumdat, eumque ¹⁴⁰⁹ acriter impugnat ¹⁴¹⁰. Ipse autem quamvis fessus, multis ex eis fuis, tandem gladium sumit, et potiori hostium cum his verbis ¹⁴¹¹ tradidit: *Accipe, inquit, hunc gladium, et defer domino tuo ¹⁴¹², quo pro signo victoriae illum teneat, impera-*

VARIE LECTIONES.

¹³⁶⁵ add. autem 2. ¹³⁶⁵ waris A. ¹³⁶⁶ addritis 3. ¹³⁶⁷ acc. quam sæpe 3. ¹³⁶⁸ add. alter mistav 2. ¹³⁶⁹ a A. 3. ¹³⁷⁰ deest 3. ¹³⁷¹ urbe A. ¹³⁷² victis A. ¹³⁷³ defecerant 3. ¹³⁷⁴ ducem mach. 2. ¹³⁷⁵ deest A. ¹³⁷⁶ salutem in p. A. ¹³⁷⁷ fame 2. ¹³⁷⁸ haslerius 2. ¹³⁷⁹ hoc quoque 1. 3. ¹³⁸⁰ in ea 3. ¹³⁸¹ existunt 1. ¹³⁸² quem — ipsius desunt A. ¹³⁸³ wichmannus β, ex quo hunc locum se descripsisse Falke p. 456 asserit. ¹³⁸⁴ afflicto 2. 3. circumventos A. ¹³⁸⁵ reversus 1. β. ¹³⁸⁶ wlovii A uulovini β. ¹³⁸⁷ egitque — lacerarent desunt 2. ¹³⁸⁸ boliz Alaum. β. boluzlavum 3. ¹³⁸⁹ boemorum 2. β. ¹³⁹⁰ deest 1. ¹³⁹¹ in eum misit 2. ¹³⁹² equitibusque β. ¹³⁹³ deest β. ¹³⁹⁴ movet 3. ¹³⁹⁵ premeret 1. premerentur A. ¹³⁹⁶ tentavit β (4). ¹³⁹⁷ ad pugnam eos β (4). ¹³⁹⁸ pedestre 2. ¹³⁹⁹ deest 1. quam A. ¹⁴⁰⁰ deest 3. ¹⁴⁰¹ deest 1. ¹⁴⁰² interrogatusque — esset desunt A. ¹⁴⁰³ esse A. 3. β. 7. ¹⁴⁰⁴ domino β. ¹⁴⁰⁵ restituit 2. ¹⁴⁰⁶ non immemor — virtutis desunt 1. ¹⁴⁰⁷ misaco corr. misiconi 1. misacæ 3. ¹⁴⁰⁸ manum β. 4. ¹⁴⁰⁹ eum 3. ¹⁴¹⁰ impugnant 3. ¹⁴¹¹ deest 2. ¹⁴¹² suo 3.

NOTÆ.

(307) Wagrii, ducatus Holsatiæ orientalis incolæ, Abodritorum vicini esse videntur.

(308) Saturnum glossæ Boemicæ ab Hanka editæ Sytyrat appellant.

(309) Slavos Wilinos afferunt Adamus Brem. II c. 10. et Helmoldus I. 2; recentiores ad lacum Bel-

linensem et urbem Fehrbellin eorum sedes collocarunt.

(310) Hic (M.) a Boemia regione nobilem sibi uxorem senioris Bolizlavi duxerat sororem; — Bobrawa — Sclavonice dicebatur, Thietmar. IV. (p. 97.)

torique amico transmittat ¹⁴¹³ quo sciat aut hostem A et incommodis repletam pietati Creatoris omnium occisum irridere vel certe propinquum deslere. Et his effudit (311). Is finis Wichmanno, talisque omnibus dictis, conversus ad orientem, ut potuit, patria voce fere, qui contra imperatorem arma sumpserunt [patrem tuum] ¹⁴¹⁵.

CONTINUATIO

70. (DCCCCLXVIII.) Imperator itaque, acceptis B vero ad artes paternas ¹⁴³² conversi, — nam erant ab armis Wichmanni, de nece ejus jam certus ¹⁴¹⁶ factus, scripsit epistolam ad duces et præfectos Saxonie in hunc modum: *Oddo divino nutu imperator augustus, Herimanno et Thiadrico ¹⁴¹⁷ ducibus ¹⁴¹⁸ cæterisque ¹⁴¹⁹ publicæ rei ¹⁴²⁰ nostræ præfectis omnia amabilia. Deo volente, salus omniaque prospera plane succedunt. Cæterum nuntii Constantinopolitani regis, dignitate satis insignes, nos adveniunt, pacem, ut intelleximus, admodum querentes. Quoquo modo tamen res agatur, bello, Deo volente, nullo modo nos temptare audebunt. Apuliam ¹⁴²¹ et Calabriam provincias, quas hactenus tenere, nisi conveniamus, dabunt. Si vero voluntati nostræ paruerint, ut præsentis æstate conjugem cum æquivoco nostro in Franciam dirigentes, per Fraxanetum ¹⁴²² ad destruendos C Sarracenos, Deo comite, iter arripiemus, et sic ad vos, disponimus ¹⁴²³. Præterea volumus, ut si Redares, sicut audivimus, tantam stragem passi sunt (312), — scitis enim quam sæpe fidem fregerint, quas ¹⁴²⁴ injurias attulerint, — nullam vobiscum ¹⁴²⁵ pacem habeant. Unde hæc cum Herimanno ¹⁴²⁶ duce ventilantes, totis viribus instate, ut in destructione eorum finem operi inponatis. Ipsi, si ¹⁴²⁷ necesse fuerit, ad eos ibimus. Filius noster in nativitate Domini coronam a beato apostolico in imperii dignitatem suscepit. Scripta 15 Kal. Febr. in Campania juxta Capuam.*

His litteris lectis in conventu populi, in loco qui dicitur Werla, coram principibus et frequentia plebis, visum est, pacem jam datam Redariis oportere stare, eo quod tunc bellum adversus ¹⁴²⁸ Danos urgeret, et quia copiarum minus sufficerent ad duo bella pariter conficienda.

71. (CMLXIX.) Græcorum itaque legatis imperator satis credens, partem ¹⁴²⁹ exercitus cum plerisque principalibus viris direxit ad condictum locum, quo eis secus ¹⁴³⁰ sponsionem legatorum ¹⁴³¹ puella traderetur, et cum honore filio adduceretur. Græci

exordio fere mundi plurimarum gentium domini, et quos virtute nequibant, artibus ¹⁴³³ superabant, — subito super ¹⁴³⁴ improvisos et nichil adversi suspicantes irruunt, castra diripiunt, plures occidunt, plures capiunt, quos et Constantinopolim imperatori suo ¹⁴³⁵ præsentant. Qui vero effugere poterant, reversi ad imperatorem, quæ acta sunt nuntiant ¹⁴³⁶.

72. At ille super his commotus, ad hoc dedecus diluendum cum gravi manu viros eminentes, domesticis et externis rebus jam sæpe claros factos, Guntharium et Sifridum ¹⁴³⁷ mittit in Calabriam. Græci autem præterita victoria elati et minus cauti, ceciderunt in manus eorum; ex quibus innumera multitudo cæsa, quos supererant ¹⁴³⁸ capientes, obruncatis naribus, novam Romam remeare permiserunt. Tributum in Calabria et Apulia a Græcis extorserunt, talique victoria illustres facti, et spoliis hostium ditati, ad imperatorem reversi sunt (313).

73. Populus autem Constantinopolitanus audiens a suis ¹⁴³⁹ male pugnatum, consurrexerunt adversus imperatorem suum, et machinatione conjugis propriæ ejusdam militis insidiis occiderunt, locoque domini militem imperio ¹⁴⁴⁰ designantes (314). Constitus ¹⁴⁴¹ autem rex continuo captivos absolvit, puellam cum magno exercitu et claris muneribus ad imperatorem destinavit. (DCCCCLXXII.) Quam ipse statim filio tradidit, celebratisque magnifice nuptiis, omnem Italiam super hoc et Germaniam lætiores reddidit. Eo tempore, quo hæc intra Italiam gerentur, summus pontifex Wilhelmus (315), vir sapiens et prudens, pius et cunctis affabilis, a patre sibi commendatum regebat Francorum imperium.

74. Cujus mater licet peregrina, nobili tamen erat genere ¹⁴⁴² procreata (316). Hic cum audisset ægro-tare cœpisse matrem imperatoris (DCCCCLXVIII), miræ sanctitatis feminam, nomine Mathildam ¹⁴⁴³, dumque ejus expectat funus, proprio funere ipsius funus

VARIÆ LECTIONES.

¹⁴¹³ illum tradat vel transmittat 2. illum transmittat 7. ¹⁴¹⁴ deum A. ¹⁴¹⁵ patrem tuum unus cod. A. qui his verbis finitur. ¹⁴¹⁶ certior 3. ¹⁴¹⁷ thiederico 2. 3. ¹⁴¹⁸ deest 1. ¹⁴¹⁹ cæteris 1. ¹⁴²⁰ rei publicæ 2. 7. ¹⁴²¹ semper Appuliam. ¹⁴²² fraxinetum 3. 7. ¹⁴²³ disponemus 3. ¹⁴²⁴ quasi 1. ¹⁴²⁵ nobiscum 2. 7. ¹⁴²⁶ erimanno 1. ¹⁴²⁷ deest 2. ¹⁴²⁸ adversum 2. 7. ¹⁴²⁹ par. 2. ¹⁴³⁰ deest 1. ¹⁴³¹ legatis 2. ¹⁴³² primas 1. ¹⁴³³ arte 3. ¹⁴³⁴ deest 1. ¹⁴³⁵ deest 1. ¹⁴³⁶ nunciabant 2. 3. ¹⁴³⁷ sigifridum 2. 3. ¹⁴³⁸ superant 2. ¹⁴³⁹ a suis audiens 3. In 2. folio exciso quæ sequuntur usque ad verba c. 75. a externis cuncta retro etc. desiderantur. ¹⁴⁴⁰ in imp. 3. ¹⁴⁴¹ constitus 1. ¹⁴⁴² genere erat 3. ¹⁴⁴³ mathildam 1. 3.

NOTÆ.

(311) Diem mortis Necrol. Lunenburgense (Widukind Not. III. p. 70.) nobis indicare videtur: x Kal. Oct. (22. Sept.): *Wichmannus comes et multi alii occisi et Hoico occisus.*

(312) De hoc bello nihil compertum habemus.

(313) Hujus victoriæ præter Widukindum soli Annales Cavenses (ap. Pratillum hist. Long. IV, p.

416) mentionem faciunt.

(314) Imperator Nicephorus Phocas uxoris Theophanu insidiis a Joanne Tzimiske d. 11. Dec. 969 occisus est; Joannes imp. constitutus Theophanu, uxoris suæ neptem, Romani II filiam, transmisit.

(315) Successerat Friderico a. 954.

(316) Natus a. 928 (Cont. Reg.).

procedit ¹⁴⁴⁴. De cuius laude ¹⁴⁴⁵ si aliquid dicere cupimus, deficimus, quia omne argumentum ingenio nostri superat virtus tantæ feminæ. Quis enim digne possit explicare ejus ¹⁴⁴⁶ vigilantiam erga cultum divinum? Omnis nox (317) omnibus modis et omni genere cellulam suam divinorum carminum melodia inplebat. Erat enim ei ¹⁴⁴⁷ cellula ecclesiæ proxima, in qua modice requiescebat; de qua omnibus noctibus consurgens intrat ecclesiam, nichilominus cantoribus et cantricibus ¹⁴⁴⁸ intra cellulam et pro foribus et in via triformiter constitutis, qui divinam clementiam laudarent atque benedicerent. Ipsa intra ecclesiam in vigiliis et orationibus perseverans, missarum sollempnia expectabat. Deinde infirmos, ubicumque audivit, in vicino visitavit, necessaria præbuit, deinde pauperibus manum porrexit, deinde hospites, qui semper aderant, cum omni largitate suscepit; neminem sine affatu blando dimisit, nullum fere ¹⁴⁴⁹ sine munusculis vel necessariis adjumentis vacuum reliquit. Sæpe viatoribus, quos longius de cella prospexit, necessaria transmisit. Talia opera licet valde humiliter diebus ac noctibus exerceret, tamen nichil de honore regio minuebat, et sicut scriptum est, quamvis sederet tamquam regina ¹⁴⁵⁰ circumstante populo, semper et ubique tamen erat mœrentium consolatrix (*Job* xxix, 25). Domesticos omnes famulos et ancillas variis artibus, litteris quoque instituit; nam et ipsa litteras novit, quas post mortem regis lucide satis didicit (318). Ergo si omnes virtutes ejus velim narrare, hora deficeret; facundia Homeri ¹⁴⁵¹ vel Maronis michi ¹⁴⁵² si adesset, non sufficeret. Igitur plena dierum, plena omni honore, plena operibus bonis et elemosinis, cunctis divitiis regalibus distributis servis Dei et ancillis ac pauperibus, secundo Idus Martias animam Christo reddidit ¹⁴⁵³. Illo quoque tempore Bernhardus, ut ab omni populo prædicabatur suis temporibus sacerdotio dignissimus, diem finxit ¹⁴⁵⁴ extremum. Piam famam super his nemo nos vituperet prodidisse, dum veri ¹⁴⁵⁵ periculo non subcumbimus. Audivimus enim a quodam solitario, in spiritu nescio an manifesta visione, animam reginæ et episcopi infinita multitudine ¹⁴⁵⁶ angelorum cum gloria ineffabili coelos æferre ¹⁴⁵⁷ vidisse. Igitur imperator audita morte matris et filii cæterorumque principalium virorum, — nam et Gero, vir magnus et potens, jam antea de-

functus est ¹⁴⁵⁸ (319), — judicavit ab expeditione Fraxaneti ¹⁴⁵⁹ abstinere, et dispositis in Italia rebus, patriam remeare. Pulsavit quoque fama eum, quasi plerique Saxonum rebellare voluissent; quod quia inutile erat, nec relatione ¹⁴⁶⁰ dignum arbitramur. (DCCCCLXXII.) Egressus est itaque ¹⁴⁶¹ de Italia cum magna gloria, capto rege Longobardorum, superatis Græcis victisque Sarracenis; cum victricibus aliis Galliam ingressus est, inde Germaniam transiturus, et proximum Pascha loco celebri Quidilingaburg ¹⁴⁶² celebraturus, ubi diversarum gentium multitudo conveniens, restitutum patriæ cum filio cum magno gaudio celebrabant ¹⁴⁶³. (DCCCCLXXIII.) Manens autem ibi decem et septem non amplius ¹⁴⁶⁴ diebus, descendit inde, ascensionem Domini apud Mersburg ¹⁴⁶⁵ celebraturus. Tristis autem illa loca perambulat ¹⁴⁶⁶ obitu optimi viri ducis Herimanni, qui prudentiæ ac justitiæ miræque vigilantiam in rebus civilibus et externis, cunctis retro mortalibus ¹⁴⁶⁷ æternam reliquit memoriam. Post susceptos ab Africa ¹⁴⁶⁸ legatos, eum ¹⁴⁶⁹ regio honore et munere visitantes, secum fecit manere. Tertia autem feria ante Pentecosten ¹⁴⁷⁰, locum ¹⁴⁷¹ devenit qui dicitur Miminlevu ¹⁴⁷². Proxima nocte juxta morem diluculo de lecto consurgens, nocturnis et matutinis laudibus intererat. Post hæc paululum ¹⁴⁷³ requievit. Missarum deinde officiis celebratis, pauperibus juxta morem manus porrexit, paululum gustavit, iterumque in lecto requievit. Cum autem hora esset, processit lætus et hilaris, ad mensam resedit. Peracto ministerio, vespertinis laudibus interfuit. Peracto cantico evangelii ¹⁴⁷⁴, æstuari atque fatigari jam cœpit. Quod cum intellexissent principes circumstantes, sedilem imposuerunt. Inclinantem ¹⁴⁷⁵ autem caput, quasi jam defecisset, refocillaverunt ¹⁴⁷⁶, expetitioque ¹⁴⁷⁷ sacramento divini corporis ac ¹⁴⁷⁸ sanguinis et accepto, sine gemitu cum magna tranquillitate ultimum spiritum cum divinis ¹⁴⁷⁹ officiis pietati Creatoris omnium tradidit. Transportatur inde in cubiculum; et cum esset jam sero, nuntiatur populo mors ejus. Populus ¹⁴⁸⁰ autem pro ejus laude et gratiarum actione multa locutus, memoravit, eum paterna subjectos rexisse pietate; ab hostibus eos liberasse, superbos hostes Avars, Sarracenos ¹⁴⁸¹, Danos, Slayos armis vicisse, Italiam subjugasse, delubra deorum in vicinis gentibus destruxisse, templa ministrorumque ordines constituisse; multaque alia

VARIÆ LECTIONES.

¹⁴⁴⁴ præcedit 3. ¹⁴⁴⁵ deest 4. ¹⁴⁴⁶ deest 1. ¹⁴⁴⁷ deest 1. ¹⁴⁴⁸ cantatricibus 3. ¹⁴⁴⁹ sine munusculis fere 3. ¹⁴⁵⁰ regio 3. ¹⁴⁵¹ omeri 1. ¹⁴⁵² nichil 1. ¹⁴⁵³ reddidit 1. ¹⁴⁵⁴ finivit 3. ¹⁴⁵⁵ vero 3. ¹⁴⁵⁶ infinitam multitudinem 3. ¹⁴⁵⁷ deferri 7. ¹⁴⁵⁸ erat 3. ¹⁴⁵⁹ Fraxaneti 3. ¹⁴⁶⁰ ratione 3. ¹⁴⁶¹ itaque est 3. ¹⁴⁶² Quidilingaburg 3. ¹⁴⁶³ celebrant 3. ¹⁴⁶⁴ diebus non amplius 3. ¹⁴⁶⁵ mesburg. 4. merseburg. 3. ¹⁴⁶⁶ perambulabat 3. ¹⁴⁶⁷ hic pergit 2. ¹⁴⁶⁸ affrica 2. aphrica 3. ¹⁴⁶⁹ cum 2. eum cum 7. ¹⁴⁷⁰ pentecostes 1. ¹⁴⁷¹ loco 3. ¹⁴⁷² Miminlevu 3. ¹⁴⁷³ palulum 1. ¹⁴⁷⁴ euangelii 2. ¹⁴⁷⁵ inclinante 1. ¹⁴⁷⁶ refocillaverunt 1. ¹⁴⁷⁷ add. jam. 2. ¹⁴⁷⁸ et 2. 3. ¹⁴⁷⁹ divino 2. ¹⁴⁸⁰ populo 1. ¹⁴⁸¹ saracenos 1.

NOTÆ.

(317) Cf. Vita Mathildis § 12 et § 6, ubi similia narrantur.

(318) Cf. Vita Math. § 13, ad fin.

(319) D. 19. (Necrol. Fuld.) aut 20 Maii (Thietmar. II, p. 30) 965.

bona invicem conferentes, regali funeri insistebant. A integro ab omni populo electus in principem, trans-
 76. Mane autem jam facto, licet jam olim unctus tulit corpus patris in civitatem, quam ipse magni-
 esset in regem et a beato apostolico designatus in fice construxit, vocabulo Magathabur¹⁴⁸². Itaque de-
 imperatorem, spei unicæ totius ecclesiæ, imperatoris functus est Nonis Maii, quarta feria ante Pente-
 filio, ut in ¹⁴⁸² initio certatim manus dabant, fidem costen, imperator Romanorum, rex gentium, di-
 pollicentes et operam suam contra omnes adversa- vinarum humanarumque rerum multa ac gloriosa¹⁴⁸³
 rios sacramentis militaribus confirmantes. Igitur ab sæculis relinquens monumenta ¹⁴⁸³.

EXPLICIT LIBER III RERUM GESTARUM SAXONICARUM ¹⁴⁸⁴

VARIÆ LECTIONES.

¹⁴⁸² deest 3. ¹⁴⁸³ magadaburg 2. Magdaburg. 3, ¹⁴⁸⁴ religiosa 3. ¹⁴⁸⁵ in 3. et 4. procul dubio ex 6 hæc in
 codd. haud obvia adduntur: Hujus anno primo, qui est a Dominica incarnatione DCCCXXXVII Ungari
 Franciam et Alemanniam et Galliam usque Oceanum Burgundiamque devastantes, per Italiam redierunt.
 Monasteria sancti Galli et sancti Bonifacii cremantur. Rudolphus rex Burgundiæ, et Arnoldus dux Norico-
 rum obierunt. ¹⁴⁸⁶ Ita 1. et 2.

ANNO DOMINI DCCCCLXXXIII.

JOANNES

ABBAS SANCTI ARNULFI METENSIS.

NOTITIA HISTORICA.

(Apud Fabricium, Bibliotheca med. et inf. Lat.)

JOANNES abbas S. Arnulfi Metis ord. Bened. scriptor *Vitæ Joannis abbatis Gorziensis*, a. 962. in Actis
 Sanctor. tom. III, Febr. 27, pag. 690-715 cum notis Bollandi: et in Mabillonii sæc. V Benedict. p. 369.
 Idem scriptor post a. 951 *Vitæ et translationis duplicis S. Glodesindis* virginis, quæ temporibus Childerici
 circa a. 608 traditur claruisse. Exstat apud Labbeum T. I Bibl. novæ mss. pag. 720-740. Et in Actis
 sanctor. tom. VI, Julii 25, pag. 210, et in Mabillonii Actis Benedictinis sæc. II, pag. 1087, et sæc. IV,
 pag. 435. Vitam, sed interpolatam, ediderat Surius 25 Jul. testatus codices quosdam auctorem habere
 quemdam Bernardum abbatem, alios Albertum monachum. * Admonuisse juvat scriptorem hunc non qui-
 dem ex integro scripsisse Vitam S. Glodesindis, sed ab alio quopiam, forte a Bernardo abbate, vel Alberto
 monacho datam reformasse, atque additis de suo quibusdam auxisse, uti monent auctores Historiæ litte-
 rariæ Gallicæ tom. VI, pag. 423, qui et addunt Joannem hunc scriptorem in vivis adhuc egisse anno 977,
 sicut et anno 984, non amplius inter mortales exstitisse.

VITA SANCTÆ GLODESINDIS ⁽³²⁰⁾

ABBATISSÆ METENSIS

Auctore Joanne abbate sancti Arnulfi Metensis.

Apud Mabill., Acta SS. ord. S. Bened., Sæc. V, pag. 1087.)

PROLOGUS.

1. Multa jam diu prece sanctitatis vestræ, sorores B perurgente, ne quid vestro denegarem amoris id
 in Christo charissimæ, paulo immoderatus me demum effecit: quia quod petebatis, non modo ho-
 (320) S. Glodesindis memoria, celebris semper fugiens, velamine capitis misso sibi a Deo per an-
 apud Metenses, in antiquis Martyrologiis (si Meten- gelum, se et sua Deo delegavit. » Ejus monasterium
 ses Fastos excipias) desideratur. Sigebertus mona- S. Glosinæ, truncato (ut fit) nomine, appellatum,
 chus in Chron. ad ann. 615 ejus mentionem facit his sanctimonialibus Benedictinis hætenus addictum
 verbis: « Glodesindis Metensis claret, quæ sponsum intra Metarum urbis mœnia subsistit.